

Katedra: Historie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ

Studijní obor dějepis-německý jazyk
(kombinace)

**PŘÍSPĚVEK K ANALÝZE VYBRANÝCH ASPEKTŮ DRUHÉ
BERLÍNSKÉ KRIZE V KONTEXTU MEZINÁRODNÍCH
VZTAHŮ**

**CONTRIBUTION TO THE ANALYSIS OF THE SELECTED
ASPECTS OF THE SECOND BERLIN CRISIS IN THE
INTERNATIONAL CONTEXT**

Diplomová práce: 2009–FP–HISTORIE–199

Autor:

Barbora ULRICOVÁ

Podpis:

Adresa:

Kollárova 491

50601, Jičín

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Kovář, PhD.

Konzultant: Doc. PhDr. Václav Horčíčka, PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
96	0	0	2	56	0

V Liberci dne: 4. prosince 2009

Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra: Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomantku): B a r b o r u U l r i c h o v o u

adresa: Kollárova 491, Jičín, 506 01

obor (kombinace): Dějepis – Němčina

Název DP v češtině: Příspěvek k analýze vybraných aspektů druhé berlínské krize v kontextu mezinárodních vztahů

Název DP v angličtině: Contribution to the Analysis of the Selected Aspects of the Second Berlin Crisis in the International Context

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Konzultant: Doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D. (FF UK Praha)

Termín odevzdání: prosines 2009

V Liberci dne 9. dubna 2008

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum: 9. dubna 2008

Podpis:

Název DP: Příspěvek k analýze vybraných aspektů druhé berlínské krize v kontextu mezinárodních vztahů

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Úvod:

Cíl:

Cílem práce bude analýza některých vybraných aspektů druhé berlínské krize v kontextu mezinárodních vztahů. Diplomantka se zaměří především na „vnitroněmecký faktor“ zkoumané problematiky, tj. na analýzu vztahů mezi Spolkovou republikou Německo, Německou demokratickou republikou a Západním Berlínem v rovině politické, ekonomické i společenské. Přirozeně neopomine ani – v rámci diplomové práce nevyhnutelně pouze výběrově – výše zmíněné mezinárodní souvislosti, tj. zásahy západních velmocí i Sovětského svazu do „berlínských záležitostí“.

Požadavky:

Diplomantka bude vycházet ze studia odborné literatury české, německé a anglo-americké provenience, a to jak z odborných monografií, tak z časopiseckých studií; kromě toho bude analyzovat vybrané odborné prameny; v souladu s moderními badatelskými trendy využije též četných internetových zdrojů, případně – přímo či nepřímo – metod orální historie.

Literatura:

- ADENAUER, K.: *Erinnerungen 1955-1959*, Stuttgart 1967
- BANDULET, B.: *Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich. Alternativen der deutschen Außenpolitik von 1952 bis 1963*, Würzburg 1969
- FIALA, J.: *Cesta ke Karibské krizi*, FF UK Praha 2007
- FRANK, M.: *Walter Ulbricht. Eine deutsche Biografie*, Berlin 2001
- GADDIS, J. L.: *Studená válka*, Praha 2006
- HORČIČKA, V.: *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 217 – 225
- LEMKE, M.: *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995
- LITERA, B.: *Studená válka. Mezinárodní vztahy 1945-1963*, Praha 1993
- LUŇÁK, P.: *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*, Praha 1997
- NOLTE, E.: *Deutschland und der Kalte Krieg*, München 1974
- REIMAN, M. – LUŇÁK, P.: *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000
- STEININGER, R.: *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958-1963*, München 2001
- TAUBMAN, W.: *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005
- VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000
- WEBER, H.: *Dějiny NDR*, Praha 2003

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum 4. prosince 2009

Podpis

Ráda bych poděkovala panu Doc. PhDr. Martinu Kovářovi, PhD., za odborné vedení, cenné rady, vstřícnost, ochotu a připomínky při vypracování mé diplomové práce.

ANOTACE/ANNOTATION

Tato diplomová práce je analýzou vybraných aspektů druhé Berlínské krize v letech 1958-1961. V první části jsem se zaměřila především na analýzu příčiny a počátků druhé berlínské krize, jež úzce souvisely s rozdělením Německa a s politickou a ekonomickou situací v jeho východní části. Jedním z rozhodujících aspektů byl problém uprchlíků z NDR a s ním související hospodářský úpadek východoněmeckého státu. Následující části práce jsou analýzou zásahů západních velmocí a Sovětského svazu do „berlínských záležitostí“, z nichž hlavní roli hrála jednání na konferencích v Ženevě 1959 a ve Vídni 1961. V tomto ohledu jsem reflektovala zejména změnu v postoji Spojených států amerických po nástupu prezidenta J. F. Kennedyho. Závěrečná část je věnována vyvrcholení druhé Berlínské krize, tedy stavbě Berlínské zdi. Diplomová práce je založena na studiu vydaných pramenů, rozsáhlé odborné literatury a internetových zdrojů, a to takřka výhradně německé provenience.

Klíčová slova: Berlínská krize, Chruščov, Eisenhower, Kennedy, jaderné zbraně, Západní Berlín, západní velmoci, vrcholná konference, stavba zdi, ultimátum, Sovětský svaz, okupační práva, Německá demokratická republika, uprchlíci z NDR

Diese Diplomarbeit ist eine Analyse von den ausgewählten Aspekten der zweiten Berlinkrise in den Jahren 1958-1961. In dem ersten Teil werden die Ursachen und Hintergründe der Berlinkrise, die mit der Trennung Deutschlands und mit der ökonomischen und politischen Situation Ostdeutschlands zusammenhängt, und sein Anfang spezifisch bearbeitet. Eine wichtige Rolle spielt vor allem das Problem mit Ostdeutschen Flüchtlingen und dem daran gebundenen Wirtschaftsbruch des Ostdeutschen Staates. Die folgenden Teile analysieren die Eingriffe der Westmächte und der Sowjetunion in die „Berlin-Angelegenheiten“, von denen spielen die Hauptrolle die Handlungen auf Konferenzen in Genf 1959 und Wien 1961. Hier ist vor allem die Veränderung der Stellung der Vereinigten Staaten nach dem Funktionsantritt von President Kennedy reflektiert. Der Schlussteil beschäftigt sich mit dem Höhepunkt der Berlinkrise, bzw. mit dem Mauerbau. Diplomarbeit basiert am Studium der Fachliteratur, gedruckten Quellen und Internetquellen, fast ausschließlich der deutschen Herkunft.

Schlüsselwörter: Atomwaffen, Berlinkrise, Chruschtschow, Eisenhower, Kennedy, Sowjetunion, Westberlin, Westmächte, Gipfelkonferenz, Mauerbau, Ultimatum, Besatzungsrechte, Deutsche Demokratische Republik, Republikflucht

This diploma thesis is an analysis of selected aspects of the second Berlin crisis between 1958 and 1961. The first part of the contribution is primarily focused on the causes and beginnings of the second Berlin crisis related to the division of Germany and political and economic situation in its eastern part. One of the most decisive factors above all is the problem of East German refugees and the economic decline of the state related to it. Following parts analyze the interventions of the Western powers and the Soviet Union to the „Berlin affairs“, of which the conferential negotiations in Geneva 1959 and Vienna 1961 play a vital role. The change in the United States' attitude after President Kennedy's accession to power is reflected first and foremost. The concluding part is dedicated to the climax of the Berlin crisis, thus the Wall construction. The thesis is based on the scientific literature, printed and Internet sources, almost entirely of the German provenance.

Key words: nuclear weapons, Berlin crisis, Khrushchev, Eisenhower, Kennedy, Soviet Union, West Berlin, western powers, summit conference, building the wall, ultimatum, occupational rights, German Democratic Republic , escape from the GDR

OBSAH

0.	Úvod	9
1.	Německá otázka po druhé světové válce a „berlínský problém“ (do roku 1958)	12
1.1.	Počátky studené války	12
1.2.	Poválečné Německo a vznik dvou německých států	14
1.3.	NDR, charakter a cíle německé politiky SED, utužení stranického systému	15
1.4.	Problém uprchlíků z NDR na Západ	18
2.	Sovětský svaz, Spojené státy americké a jejich politika vůči Německu (1953-1958)	23
2.1.	Spojené státy americké a jejich německá politika	23
2.2.	Nástup Chruščova	28
2.3.	Berlínské ultimátum	29
2.4.	Reakce Západu	29
3.	Ženevská a Pařížská konference (1959-1960)	32
3.1.	John Foster Dulles v Evropě	32
3.2.	Cesta Harolda Macmillana do SSSR	33
3.3.	Ženevská konference	34
3.4.	Chruščovova návštěva USA	38
3.5.	Přípravy Západu na Pařížskou konferenci	39
3.6.	Harold Macmillan a Charles de Gaulle ve Washingtonu	40
3.7.	Ztroskotání Pařížské konference	41
3.8.	Vývoj do konce roku 1960	42
4.	Nástup Kennedyho a Vídeňský summit	45
4.1.	Nový prezident – nový ideový postoj USA?	45
4.2.	Setkání Kennedyho s Macmillanem, Adenauerem a de Gaullem	47
4.3.	Přípravy Vídeňského summitu a Vídeňský summit	50
5.	Rozhodující fáze - „Od Vídně k Berlínu“	57
5.1.	Kennedy na cestě do Washingtonu	57
5.2.	Nový kurs americké politiky	59
5.3.	Kennedyho projev k Berlínské krizi	63
6.	Stavba Zdi – „operace Růže“	68
6.1.	Přípravy k uzavření hranice	68
6.2.	Dramaturgie stavby zdi	69
6.3.	Reakce Západu na stavbu zdi	77
7.	Doslov	83
8.	Závěr	87
9.	Summary	91
10.	Prameny a literatura	93

0. Úvod

Vzhledem k tomu, že v problematice druhé Berlínské krize existuje stále ještě více otázek než odpovědí, rozhodla jsem se tímto tématem zabývat ve své diplomové práci. Díky zahraničnímu stipendiu a studijnímu pobytu na *Heinrich-Heine Universität* v Düsseldorfu jsem získala příležitost studovat v tamních knihovnách, a to především v *Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf*. Možnost studia německy psaných vydaných pramenů a německy psané odborné literatury byla pro mou práci velkým přínosem, neboť omezení se pouze na česky psanou literaturu je pro danou problematiku zcela nedostačující.

Cílem mé diplomové práce je analýza vybraných aspektů druhé Berlínské krize v kontextu mezinárodních vztahů v letech 1958-1961. Zaměřila jsem se především na „vnitroněmecký faktor“ zkoumané problematiky, tj. na analýzu vztahů mezi Spolkovou republikou Německo, Německou demokratickou republikou a Západním Berlínem v rovině politické, ekonomické i společenské.

Úvodní kapitoly této práce se věnují hospodářským problémům Německé demokratické republiky a otázce uprchlíků z NDR, tedy jedné z hlavních příčin vzniku Berlínské krize. V tomto kontextu jsem se zabývala zejména osobností nejvlivnějšího muže Německé demokratické republiky, tajemníkem SED Walterem Ulbrichtem a jeho vlivem na následující události.

Co se týče mezinárodních souvislostí, studovala jsem především zásahy západních velmocí a Sovětského svazu do „berlínských záležitostí“. Z tohoto hlediska byla pro mou práci zásadní jednání Nikity Sergejeviče Chruščova s představiteli západních velmocí, a to především na konferencích v Ženevě v roce 1959, v Paříži 1960 a ve Vídni 1961. V závěrečných kapitolách jsem se zabývala událostí, která ovlivnila vývoj Berlínské krize, a sice nástupem nové Kennedyho administrativy a s ní i novým politickým kurzem Spojených států amerických. Důležitou součástí této práce bylo tedy i studium vlivu této změny na události v Berlíně. Poslední částí této diplomové práce je analýza vyvrcholení Berlínské krize, tedy stavba tzv. Berlínské zdi v srpnu roku 1961. Berlínská zeď rozdělila Berlín, Německo a Evropu na dlouhých osmadvacet let. Její stavba byla zkoncipována Ulbrichtovou administrativou a schválena sovětským vůdcem Nikitou Sergejevičem Chruščovem. A právě otázka iniciativy Chruščova a vliv Waltera Ulbrichta na jeho rozhodnutí byla dalším předmětem mého studia.

Ve své práci jsem vycházela především ze studia vydaných pramenů a odborné literatury německé a české provenience, a to jak z odborných monografií, tak z časopiseckých studií. Co se týče vydaných pramenů, nemohu opomenout sborník *Blätter für deutsche und internationale Politik*, z něhož jsem mohla čerpat a analyzovat bezprostřední reakce na uplynulé události z počátku šedesátých let. Nejen k analýze událostí na konferenci ve Vídni v červnu 1961 mi velmi pomohla práce Michaela Reimana a Petra Luňáka *Studená válka 1954-1964*. Tato práce (i podle podtitulu *Sovětské dokumenty v českých archivech*) obsahuje řadu sovětských dokumentů, ať už se jedná o dopisy mezi vrcholnými představiteli států, podílejících se na druhé Berlínské krizi, tedy Spojených států amerických, Sovětského svazu, Velké Británie, Francie a obou německých států; nóty nebo zápisy z konferencí.

Přestože je druhá Berlínská krize klíčovým obdobím německé historie, které zcela zásadně ovlivnilo vývoj rozděleného Německa na dlouhou dobu, česky psaná monografie o této události chybí. Proto jsem studovala téměř výhradně literaturu německé provenience, kde jsou dějiny druhé Berlínské krize podrobně zpracovány v mnoha obsáhlých monografiích. Stěžejním dílem, ze kterého jsem vycházela byla práce Rolfa Steiningera *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958-1963*. Tato práce zpracovává velmi podrobně události spojené s průběhem celé druhé Berlínské krize, a to převážně ze západního pohledu. Co se týče otázky Sovětského svazu a Chruščovovy politiky, zde jsem se opírala především o práci Gerharda Wettiga *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau* a o obsáhlou monografii Williama Taubmana *Chruščov. Člověk a jeho doba*. Tematiku východoněmecké politiky SED a jejího nejvyššího představitele Waltera Ulbrichta výborně zpracovávají monografie Michaela Lemkeho *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt* a dvě práce Arnima Wagnera *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)* a ve spolupráci s Matthiasem Uhlem práce *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, která analyzuje závěr Berlínské krize. K samotným dějinám NDR mi byly velmi nápomocné práce Hermanna Webera, který se dějinami východoněmeckého státu zabýval v několika monografiích. Ve své diplomové práci jsem čerpala hlavně z *Kleine Geschichte der DDR; Die DDR 1945-1990*; nebo do češtiny přeložených *Dějin NDR*. K dokreslení celkového pozadí studené války mi sloužila výborná monografie Johna Lewise Gaddise *Studená válka*.

Samotná Berlínská zeď, její stavba, následky a takřka třicet let její existence v rozděleném Berlíně by si rozhodně zasloužily více prostoru, než kolik jsem jim ve svém příspěvku věnovala. Toto téma je však hodné samostatné práce, a proto jsem se rozhodla svou

diplomovou práci stavbou zdi v srpnu 1961 ukončit. Zde jsem vycházela z velké míry z již uvedené monografie Arnima Wagnera, který velmi podrobně a obšírně zpracoval celý proces plánování, příprav i konečného provedení „akce Růže“. Také nemohu opominout práci Hanse-Hermann Hertleho *Die Berliner Mauer* vydanou *Bundeszentrale für politische Bildung*, která se zabývá Berlínskou zdí po celou dobu její existence, je doplněna mnohými citáty, tabulkami a nesčetnými obrazovými dokumenty.

V poslední části své diplomové práce jsem se pokusila o jakýsi náčrt či nástin alternativních možností řešení problému Berlína. Zde jsem vycházela ze studie Hermanna Rauschninga a z podnětů dalších autorů. Diplomová práce končí závěrem, v němž jsou shrnuty základní informace týkající se dějin druhé Berlínské krize.

1. Německá otázka po druhé světové válce a „berlínský problém“ (do roku 1958)

1.1. Počátky studené války

Válka mezi velmocemi hrozila v dějinách prakticky neustále. Před rokem 1945 spolu velmoci válčily tak často, že válka byla trvalou součástí mezinárodních vztahů. Druhá světová válka ale tento stav změnila. Když na jaře respektive v létě 1945 končila, všichni doufali, že se takový konflikt již nikdy nebude opakovat. Málokdo mohl tušit, že bude válka pokračovat. Vítězné velmoci spolu již fakticky bojovaly, i když ne vojensky, nýbrž „pouze“ ideologicky a geopoliticky.¹ Ke globálnímu vojenskému konfliktu mezi USA a SSSR však nikdy nedošlo. Po roce 1945 se války omezily na lokální střety menších zemí, nebo na války mezi supervelmocemi a menšími státy; obě strany si totiž byly vědomy toho, že příští válka by byla válkou jadernou, v níž by ani jedna z velmocí neměla jistotu, že ji přežije.²

I kdyby však v průběhu studené války došlo ke konfrontaci obou politických táborů, nedotklo by se to zřejmě celé Evropy. Výjimku tvořily státy, které se z různých důvodů nepřihlásily ani k jednomu bloku. Jednou z těchto zemí bylo Finsko, které si i přes bezpečnostní zájmy a zahraničně-politickou závislost na Sovětském svazu zachovalo pluralitně-demokratickou společnost.³ Také Titova Jugoslávie si udržovala relativní samostatnost v rámci formujícího se Východního bloku (o jejím formálním vyloučení rozhodla kominforma v Bukurešti po prohlubujících se sporech v červnu 1948⁴). K dalším státům, jež se vyhnuly utváření bloků patřily: Rakousko, do roku 1955 obsazené čtyřmi velmocemi, a neutrální Švýcarsko. Španělsko a Portugalsko zůstaly v západní Evropě stranou až do 70. let kvůli svým diktátorským režimům.⁵

Jádro konfrontace tvořily nejpozději od roku 1949 oba německé státy. Spolková republika Německo a Německé demokratická republika disponovaly pouze částečnou suverenitou, kterou pak do let 1954-1955 vybudovaly nepřímou interakcí k plné státnosti.⁶ Ta byla však v obou případech uznána pouze ve vlastním, tedy Západním (SRN) nebo Východním (NDR) táboře.

---

¹ Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 17-18.

² Tamtéž, c. d., s. 228-230.

³ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 67-68.

⁴ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, Praha 1971, s. 104-105.

⁵ Dülffer, J., *Europa im Ost-West-Konflikt 1945-1991*, München 2004, s. 25.

⁶ Tamtéž, c. d., s. 25.

Na podzim roku 1956 eskalovaly dvě na sobě nezávisle vzniklé krize. Na jedné straně souvisely s velmocenským statutem Velké Británie a Francie, na druhé se zajištěním sovětské vlády v rámci Východního bloku.⁷ V obou případech došlo k nasazení vojenských prostředků a k válce ve vlastní mocenské sféře. Obě krize se rozpínaly do takových rozměrů, že hrozilo vypuknutí světového konfliktu. Těmito krizemi byly Suezská krize⁸ a konflikty v rámci Východního bloku v Polsku a Maďarsku.⁹

Oba konflikty potvrdily navzdory vojenským akcím konsolidaci sovětské moci ve Východní Evropě a obavu Sovětů z rizika vojenského střetu v souvislosti s dekolonizací.¹⁰ V roce 1956 tak sice obě supervelmoci upevnilly svou pozici v mezinárodně-politických záležitostech, vztahy se spojenci však značně narušily.¹¹

Po Stalinově smrti hledal Západ s jeho nástupci v Sovětském svazu způsob, jak docílit omezení zbrojení. Uvolnění (*détente*) se stalo politickým cílem, který projednávali představitelé obou bloků od roku 1954.¹² Omezení zbrojení bylo tématem všech velkých konferencí mezi Východem a Západem počínaje rokem 1955. Sovětský svaz požadoval, na oplátku za redukci svých konvenčních ozbrojených sil, jaderné odzbrojení obou stran. To by se však v počtu hlavic silněji dotklo USA, takže v 50. letech k žádné dohodě nedošlo.¹³ A tak zatímco Západ usiloval o kompenzaci přesily konvenčních sil Východního bloku zesíleným

---

⁷ Dülffer, J., *Europa im Ost-West-Konflikt 1945-1991*, München 2004, s. 29.

⁸ Suezská krize byl konflikt, který narušil vztahy mezi USA a jejich spojenci. Po znárodnění Suezského průplavu egyptským prezidentem Násirem se totiž Británie a Francie rozhodly jednat samy bez konzultace s Američany. Uzavřely dočasné spojenectví s Izraelem a vtrhly do Egypta. Izrael napadla současně Egypt ze Sinajského poloostrova. Egyptany útok z obou stran sevřel, přesto se jim však podařilo průplav zablokovat. Eisenhowera velmi rozzlobilo, že ho spojenci obešli. Nařídil jim, aby ihned vyklidili Suez, jinak budou čelit tvrdým ekonomickým sankcím. Ti tak učinili a jejich pokus o svržení Gámala Abdela Násira skončil nezdarem. Srov. Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 104-105; též Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 71.

⁹ Polská komunistická strana reagovala na Chruščovův projev z 25. února 1956, na kterém odhalil Stalinovy zločiny. Začala propouštět politické vězně a odvolávat stalinisty z funkcí. V Polsku vypukly nepokoje, které vyvrcholily povoláním Władysława Gomułky (který byl za Stalinových čistek vězněn) do čela strany. Toto však proběhlo bez souhlasu Chruščova, který ihned hrozil vojenským zásahem. Nakonec však nové vedení akceptoval. Maďaři, inspirováni událostmi v Polsku, rozpoutali v říjnu celonárodní povstání, které bylo namířeno nejen proti domácím komunistům ale také proti samotnému sovětskému svazu. Vzpouza byla vedena snahou o samostatnost a neutralitu Maďarska. Po krvavých bojích bylo povstání potlačeno. Vzpouza byla označena za „kontrarevoluci“, po níž začaly čistky a likvidace zbytků svobody. Srov. Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 102-103.

¹⁰ Dülffer, J., *Europa im Ost-West-Konflikt 1945-1991*, München 2004, s. 30.

¹¹ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 105.

¹² Od roku 1953 disponovaly obě strany vodíkovou bombou. Co se týče jaderných zbraní, pokud jich ještě v roce 1950 vykazují arzenály USA 299 s 9,53 megatunami výbušniny (TNT), do roku 1955 se jejich výzbroj zvýšila na 2422 výbušných hlavic s přibližně 2880 megatunami výbušniny. Do roku 1960 měly Spojené státy 18638 výbušných hlavic (z toho 3127 vhodných pro strategické zbraně) s asi 20490 megatunami výbušniny. Odpovídající sovětské hodnoty pro počet bojových hlavic jsou podle dnešních poznatků pro rok 1950 - 5, 1955 - 150, 1960 - 1700 (z toho 354 strategické). Srov. Dülffer, J., *Europa im Ost-West-Konflikt 1945-1991*, München 2004, s. 31.

¹³ Dülffer, J., c. d., 2004, s. 32.

jaderným zbrojením, zachovával si Sovětský svaz svou převahu na poli konvenčních jednotek.

Zatímco mnozí politici v západních státech, ale i ve Východním bloku, argumentovali tím, že uvolnění v otázce zbrojení vytvoří předpoklad pro německé sjednocení, spolkový kancléř Konrad Adenauer viděl situaci jinak. Stále ještě slabá SRN se snažila domoci dalšího zrovnoprávnění v západním spolku. Podle kancléře by omezení zbrojení vedlo k neutralitě Německa a tím k jeho závislosti na Sovětském svazu.¹⁴ Součástí procesu zrovnoprávnění bylo podle Adenauera také vybavení *Bundeswehru* jadernými zbraněmi, jejichž národní produkce se Spolková republika vzdala v Pařížské smlouvě z let 1954-1955.¹⁵ Po veřejné diskuzi v letech 1956-1957 bylo rozhodnuto: západoněmecké vojenské ozbrojené síly budou vybaveny jadernými nosiči, zatímco jaderné hlavice zůstanou pod zámkem v USA.¹⁶

Na začátku roku 1958 navrhli sověští představitelé novou vrcholnou konferenci. Její jádro měla tvořit „německá otázka“ a záležitosti týkající se bezjaderného pásma ve střední Evropě a jaderného vyzbrojení Západního Německa.¹⁷ Západní velmoci s konferencí v březnu 1958 v zásadě souhlasily, aniž však „německou otázku“ zařadily do programu jednání.¹⁸ Později tento příslib odvolaly, i přes vědomí, že právě v Chruščovovi mají prvního sovětského partnera, zdánlivě svolného k ústupkům. Za této situace vyvolal sovětský stranický šéf novou Berlínskou krizi, a tím zároveň i novou fázi studené války.

1.2. Poválečné Německo a vznik dvou německých států

Poválečné Německo bylo silné i slabé zároveň. Zatímco ihned po válce bylo poražené, odzbrojené a obsazené Německo ve stavu totálního zhroucení, ve druhé polovině padesátých let se již stalo samostatným faktorem mezinárodní politiky. Vzhledem k potenciální síle Německa ani jedna supervelmoc nechtěla riskovat, že by se mohlo přidat na stranu té druhé.¹⁹ V době studené války se proto zdálo jeho opětovné sjednocení vyloučené.

Spojené státy americké se obávaly možnosti volební porážky křesťanskodemokratické vlády kancléře Adenauera. Ten fakticky upřednostňoval rozdělení Německa, ačkoli veřejně

---

¹⁴ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 369-370.

¹⁵ Ehrler, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 10, 1961, s. 919.

¹⁶ Dülffer, J., c. d., 2004, s. 34.

¹⁷ Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 56.

¹⁸ Tamtéž, s. 56-57.

¹⁹ Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 124.

zastával politiku sjednocení. V takovém případě by ovšem muselo dojít k vystoupení Spolkové republiky z NATO, čímž by ztratila záruky americké ochrany. Možnost přijetí neutrality ve studené válce bylo něco, co si Američané opravdu nepřáli.²⁰

Podobný vývoj probíhal i ve Východním Německu (Německá demokratická republika; NDR), kde však nehrozil pád politické strany. Šéf tamních komunistů, Walter Ulbricht,²¹ věděl o obavách Nikity Chruščova z pádu režimu²² a využíval toho k soustavnému vytváření nátlaku na sovětského vůdce.²³ Požadoval vyřešení problému se záplavou východoněmeckých uprchlíků, kteří unikali do sousední Spolkové republiky přes Západní Berlín.²⁴ V konečné fázi dokázal svou slabost využít k tomu, aby prosadil, co chtěl, tedy stavbu zdi.²⁵

Jak vidno, Spojené státy i Sovětský svaz v obavách dopouštěly, aby si jejich němečtí spojenci prosazovali – přirozeně pouze do určité míry – své zájmy. Od této chvíle vedly oba německé státy vlastní „německou politiku“.

1.3. NDR, charakter a cíle německé politiky SED, utužení stranického systému

Po ustavení Německé demokratické republiky v říjnu 1949²⁶ bylo cílem SED²⁷ sjednotit celé Německo podle vzoru NDR. Tzv. socialistické uspořádání mělo být převedeno i na Západní Německo. Do roku 1951 se SED snažila tuto úlohu řešit národním krátkodobým programem.²⁸ Poté, co Sovětský svaz v roce 1955 proklamoval teorii dvou států, dostaly představy SED o znovusjednocení Německa charakter ideologicky raženého dlouhodobého

---

²⁰ Přijetí neutrality Německa by zároveň znamenalo stažení západních vojsk ze SRN, což by nejen narušilo soustavu západní obrany, ale i značně ztížilo americkou vojenskou přítomnost v Evropě. Srov. Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 29.

²¹ Walter Ulbricht (1893-1973), generální tajemník Jednotné socialistické strany Německa (SED) v letech 1950-1971.

²² Důvodů k jeho obavám bylo několik. Východní Německo zaostávalo za západoněmeckým „hospodářským zázrakem“. Narůstal počet uprchlíků, z nichž převážná většina byli mladí kvalifikovaní lidé v produktivním věku. Navíc považoval Západní Berlín za zdroj ideologické „infekce“, politické diverze a potenciálně i základnu pro jaderné zbraně. Srov. Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 397.

²³ Byla to právě Berlínská otázka, která vyvolala nový, třebaže ne zásadní konflikt zájmů mezi Ulbrichtem a Moskvou. Od roku 1957 naléhalo vedení SED na Kreml, že se něco musí stát, aby se Berlínský problém vyřešil. Ulbricht si u Chruščova také několikrát postěžoval, že Moskva nedělá dost, aby západoněmeckému kancléři Adenauerovi zabránila v přístupu k nukleární výzbroji. Nakonec se to Ulbrichtovi přece podařilo. Na podzim 1958 přiměl Chruščova, aby začal jednat. Srov. Stern, C., *Ulbricht. Eine politische Biographie*, Köln-Berlin, s. 229-230; též Wettig, G., *Die Statusprobleme Ost-Berlins 1949-1980*, in: *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, Köln 1980, s. 11-12.

²⁴ Müller, H. a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1995, s. 373.

²⁵ Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 126.

²⁶ Nolte, E., *Der Weltkonflikt in Deutschland. Die Bundesrepublik und die DDR im Brennpunkt des Kalten Krieges 1949-1961*, München 1981, s. 43.

²⁷ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Jednotná socialistická strana Německa).

²⁸ Weber, W., *DDR – 40 Jahre Stalinismus: ein Beitrag zur Geschichte DDR*, Essen 1992, s. 37.

programu; Německo mělo být podle něj, s pomocí Sovětského svazu a socialistického tábora, sjednoceno na základě komunistické ideologie.²⁹

Pravděpodobnost znovusjednocení Německa v režii západních spojenců vyhlížela nadějně pouze v případě, že by se sjednotila rozštěpená Evropa. Za podmínek trvající studené války však nebylo možné v bližší době Německo znovu sjednotit.

Již od roku 1956 a ještě zřetelněji od roku 1957 bylo patrné, že se vedení KSSS snaží zvýšit váhu a respekt NDR na mezinárodním poli.³⁰ Tato snaha byla důsledkem rozhodnutí udržet NDR a vybudovat ji jako samostatný druhý německý stát. Již kvůli geografické poloze státu uprostřed kontinentu, nemluvě o dalších důležitých faktorech, se NDR především svojí „dvojakostí“, tj. tím, že byla částí Německa a zároveň součástí tzv. socialistického tábora, s nadsázkou řečeno „nabízela“ k tomu, aby byla (vy)budována jako „výkladní skříň“ Východního bloku vůči Západu.³¹

Podle Chruščova představovalo mírové soužití dvou protikladných společenských zřízení způsob, jak dospět ke střetu systémů.³² Důležitou roli zde hrála právě „konkurence“ mezi oběma německými státy. Jednalo se nejen o bitvu odlišných ideologií ale i o ekonomické soupeření mezi socialismem a kapitalismem. Z něj mělo vyjít srovnání, které zřízení vytváří lepší materiální podmínky. Na toto soupeření bylo ale třeba značných finančních prostředků. Proto se muselo ostatním zemím Východního bloku a také obyvatelstvu SSSR vysvětlit, že musí přinést oběť pro NDR, aby mohl být záměr Moskvy naplněn. Přestože ve srovnání se Sovětským svazem bylo Východní Německo na vyšší životní úrovni, bylo třeba ho dále podporovat. Cílem Moskvy tedy bylo stabilizovat NDR za pomoci celého socialistického tábora tak, aby se stala vzorovým socialistickým státem.³³

Konsolidace stranického systému znamenala vládu SED nad všemi ostatními stranami. Ve Východním Německu neexistovala žádná opozice a vedení SED si nárokovalo znalost absolutních pravd.³⁴ Ideologická ofenzíva SED byla spojena s rozšířením cenzury.³⁵ Protože

---

²⁹ Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963: Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West-Konflikt*, Berlin 1995, s. 21.

³⁰ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 120.

³¹ Lemke, M., c. d., 1995, s. 46.

³² Wagner, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002, s. 435.

³³ Foitzig, J., *Sowjetische Hegemonie und Ostintegration der DDR*, in: Wentker, H., *Vor dem Mauerbau*, München 2003, s. 46.

³⁴ Stranický systém v NDR znamenal faktickou vládu SED. Ostatní strany a masové organizace byly pouze výkonnými orgány. Počet členů ostatních stran se do období konsolidace v letech 1958/1959 značně snížil. Například CDU (Christlich-Demokratische Union – Křesťansko-demokratická unie) snížila svůj početní

v NDR neexistovala svobodná média, mohla SED absolutně kontrolovat veřejné mínění.³⁶ Až do roku 1971 byl prvním tajemníkem této strany již zmíněný Walter Ulbricht. Za jeho vlády se NDR stala druhou nejsilnější průmyslovou mocností Východního bloku a nejspolehlivějším vazalem Sovětského svazu. Ulbricht dlouhá léta zastával pozice SSSR a za Stalinova života byl jeho horlivým stoupencem. Pokud jde o jeho cestu k moci, v roce 1919 se stal členem nově založené KPD³⁷ a v roce 1923 byl již členem jejího ústředního výboru. Po roce práce v Komunistické internacionále se roku 1925 vrátil do Německa. Po převzetí moci nacionálními socialisty uprchl do Francie a v roce 1938 do Sovětského svazu. Koncem dubna 1945 se vrátil se skupinou stranických funkcionářů vyškolených v Moskvě zpět do Berlína a začal připravovat znovuzaložení KPD. Po vzniku SED se stal jejím místopředsedou, v letech 1950-1953 byl generálním tajemníkem, do roku 1971 prvním tajemníkem. Po smrti prvního prezidenta NDR Wilhelma Piecka v červenci 1960 se Ulbricht stal předsedou nově vytvořené Státní rady, a současně předsedou Rady národní obrany. Jako generální sekretář SED a předseda Rady národní obrany spojil ve své osobě nejvyšší funkce ve státě i ve straně. Poté, co vyřadil všechny své protivníky ve straně, stal se nejvlivnějším mužem NDR.

---

stav z 218 000 v roce 1947 na 70 000 členů, LDPD (Liberal-Demokratische Partei Deutschlands – Liberálně demokratická strana Německa) taktéž na 70 000, z původních 183 000 členů v roce 1948. V diskuzi k volební kampani v roce 1958 byla položena otázka, proč v NDR neexistuje opozice. SED nato odpověděla, že by „opozice v NDR (...) přece mohla být namířena pouze proti politice naší vlády (...). Musela by být pro nasazení fašistů a militaristů do mocenského postavení (...) a pro přípravu jaderné války (...) Trpět takovou opozicí by bylo zločinem.“ Tzn., že SED byla připravena označit jakoukoli opozici namířenou proti jejímu kurzu za protistátní a zločineckou. Srov. Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 96-97.

³⁵ Veškeré sdělovací prostředky byly podřízené vedení strany, které kontrolovalo tisk, rozhlas i televizní vysílání. Na vrcholu kontrolního orgánu stál generální tajemník a po něm tajemník ústředního výboru pro propagandu a agitaci. Hlavním bodem práce oddělení pro agitaci byla kontrola a instruktáž veškerého tisku SED a masových organizací, rozhlasu a televize, stejně tak zpravodajské agentury ADN, svazu novinářů a oboru žurnalistiky na univerzitě Karla Marxe v Lipsku. Srov. Holzweißig, G., *Die schärfste Waffe der Partei. Eine Mediengeschichte der DDR*, Köln 2002.

³⁶ Žurnalisté neměli žádnou možnost ovlivnit tvorbu programu. Ten byl určen zájmy vedení strany. Od 50. let existovalo asi 39 deníků, všechny byly kontrolovány a upravovány státem. Časopisy podléhaly cenzuře tiskového úřadu. První německá zpravodajská agentura poválečné doby (ADN) se stala v roce 1953 státní institucí a fungovala jako předavatel informací. Všechny sdělovací prostředky směly zveřejňovat výhradně oznámení ADN. V umění a vzdělávání mělo dojít k hlubokému socialistickému převratu ideologie a kultury. Socialistický realismus platil jako povinný umělecký směr. Stát kontroloval mimo jiné i zájmy mládeže. Vytvářel různé masové zájmové organizace jako například Pionýr nebo Freie Deutsche Jugend (FDJ), jejichž hlavními úkoly byla výchova dětí a mladistvých k socialistické ideologii. Srov. Holzweißig, G., *Die schärfste Waffe der Partei. Eine Mediengeschichte der DDR*, Köln 2002; též Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 96-97; Mähler, U., *Kleine Geschichte der DDR*, München 2007, s. 89-90.

³⁷ Kommunistische Partei Deutschlands (Komunistická strana Německa).

V letech 1949-1961 byl do NDR importován politický systém Sovětského svazu. Vedení SED považovalo SSSR za vzor a uznávalo jeho hegemonii ve Východním bloku.³⁸ V poválečném období docházelo ve Východním Německu k přizpůsobování struktur podle sovětského vzoru. Docházelo k zestátnování průmyslových podniků, zemědělství, velkoobchodu.³⁹

Agrární politika směřovala již od začátku ke kolektivizaci, která byla násilně zavedena v letech 1959-1960. Důsledkem kolektivizace byl konec soběstačnosti zemědělců, kteří byli tlačeni do pozice na státu závislých nesamostatných zemědělských dělníků.⁴⁰ Tato situace vyvolávala obavy řady sedláků, kteří houfně utíkali do Spolkové republiky.⁴¹

1.4. Problém uprchlíků z NDR na Západ

Také KSSS měla obavy z toho, aby se neopakoval 17. červen (tzv. červenový syndrom).⁴² Bála se, aby znovu nedošlo k destabilizaci vnitřních poměrů v NDR, pokud by se jejímu vedení nepodařilo vyřešit narůstající společenské problémy.⁴³ Zvláštní význam měla otázka uprchlíků, která nabývala pro vládu NDR existenční charakter. Statisíce obyvatel prchaly z různých důvodů na Západ. Podle názoru komunistického vedení poškozovala tato ilegální migrace vyučených dělníků, vysoce kvalifikovaných techniků, vědců, lékařů, učitelů a jiných hospodářství země.⁴⁴ Východoberlínské vedení znepokojoval zejména odchod mladých lidí, které považovalo za „budoucnost republiky“. Nespokojenost obyvatel Východního Berlína pramenila hlavně z možnosti srovnávat. Berlíňané se směli volně

---

³⁸ Foitzig, J., *Sowjetische Hegemonie und Ostintegration der DDR*, in: Wentker, H., *Vor dem Mauerbau*, München 2003, s. 46; též Weber, H., *Die DDR 1945-1990*, München 2006, s. 3; Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 100-101.

³⁹ Tak jako v celé východní Evropě, přizpůsoboval se i v NDR politický a hospodářský systém sovětskému modelu. Průmyslové a zemědělské podniky byly zestátněny, bylo zavedeno plánované hospodářství. Přeměny probíhaly také v oblasti vzdělávání a kultury. Ve východoněmecké společnosti neexistovala politická svoboda ani svoboda názoru. (Více viz pozn. 31-32) Srov. Weber, H., *Die DDR 1945-1990*, München 2006, s. 26-30; též Weber, W., *DDR – 40 Jahre Stalinismus: ein Beitrag zur Geschichte DDR*, Essen 1992, s. 35.

⁴⁰ Müller, H., c. d., 1995, s. 372.

⁴¹ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 178.

⁴² Dne 17. června 1953 se v Berlíně, Lipsku, Drážďanech, Magdeburgu a dalších městech asi 400 tisíc lidí zúčastnilo živelných demonstrací proti diktatuře SED. Došlo k útokům na budovy strany a tajné policie. Z Magdeburské brány byla stržena sovětská vlajka, která tam vlála od dobytí Berlína. Jako hlavní politický cíl bylo požadováno znovusjednocení Německa na základě svobodných demokratických voleb. Týž den odpoledne vyhlásil vojenský velitel Východního Berlína stanné právo a ustanovení mimořádných soudů, kde obžaloba, soud a exekuce probíhaly řádově během jedné hodiny. Během demonstrací přišlo o život 50 demonstrantů, dalších několik desítek lidí bylo popraveno oběšením nebo zastřelením. Stanné právo trvalo až do 12. července 1953. Srov. Weber, H., *Die DDR 1945-1990*, München 2006, s. 42-43; též Weber, H., *Dějiny NDR*, Praha 2003, s. 134-139.

⁴³ Lemke, M., c. d., 1995, s. 47.

⁴⁴ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 51.

pohybovat mezi oběma částmi města, a mohli tak pozorovat obrovské rozdíly v životní úrovni. Motivem odchodu byla jak špatná ekonomická situace, tak neexistence politické svobody.

V letech 1945-1960 uprchlo z NDR odhadem 4,3 milionu osob, tedy asi pětina obyvatelstva.⁴⁵ Protože většina uprchlíků byla v produktivním věku, mělo to zničující dopad na východoněmeckou ekonomiku i společnost. Ulbricht měl již od roku 1952 připravený plán, jak tomuto dění zabránit. Prchajícím chtěl do cesty postavit zeď, která by Západní Berlín izolovala od východní části města i od Východního Německa.⁴⁶

Moskevské vedení odhadovalo hospodářské, politické a ideologické škody, které způsobila vlna uprchlíků Východnímu Německu, velmi vysoko.⁴⁷ Sovětská vláda a hlavně Chruščov žádal vysvětlení, jak je možné, že útěk z Východoněmecké republiky nabral takový rozsah.⁴⁸ Hromadný útěk vlastního obyvatelstva navíc narušoval také snahy SED o mezinárodní uznání. Vláda NDR se proto snažila problém před svými spojenci bagatelizovat. Když se například Ulbrichta jeden americký magazín v květnu 1959 dotázal na rozsah uprchlické vlny, šéf SED zcela očividně zalhal.⁴⁹ Vlastně ani nebylo potřeba sovětského tlaku, aby se pozornost politického byra SED neustále obracela na stupňující se problém. Sovětské dotazy nicméně působily jako katalyzátor pro východoněmecká opatření. Ani uvnitř SED nepanovala žádná iluze o tom, že by se mohlo podařit útekům z republiky zcela zabránit. Mohlo dojít nanejvýš k jejich omezení, nebo pozastavení.⁵⁰

Ve druhé polovině roku 1961 již problém narostl do takových rozměrů, že se přímo dotýkal budoucí existence NDR. Ulbricht byl přesvědčen, že je nutné útěku radikálně zamezit a snažil se získat podporu i u svých spojenců.⁵¹ Za jediné a nevyhnutelné řešení považoval zeď, která by od sebe oddělila Východní a Západní Berlín.

---

⁴⁵ Jen od roku 1949, kdy začali ve Spolkové republice uprchlíky registrovat, jich bylo více než 2, 6 milionu. Největší uprchlická vlna v roce 1953 (330 000 osob) byla důsledkem povstání dělníků 17. června 1953 a následné vlny teroru. Další velká vlna následovala v létě 1961 poté, co se Ulbricht a Chruščov nechali slyšet, že mírová smlouva bude podepsána ještě téhož roku. Srov. Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 51; též Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 102-103.

⁴⁶ Plán pro stavbu zdi byl vypracován plánovací komisí SED. Americkým a západoněmeckým agentům byl znám jako „operace Čínská zeď“. Tehdy mu však nebyl přikládán větší význam. To hlavně ze dvou důvodů. Za prvé ho Sověti vetovali a za druhé věřil Willy Brandt a jeho poradci, že by porušil okupační smlouvu, která garantovala volnost pohybu v sektorech Berlína, a to by západní velmoci nikdy nestrpěly. Srov. Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 226-227; též Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 107.

⁴⁷ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 286-287.

⁴⁸ Lemke, M., c. d., 1995, s. 47-48.

⁴⁹ Tamtéž, s. 48.

⁵⁰ Tamtéž, s. 49.

⁵¹ Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 96.

Počet uprchlíků z NDR a z východního sektoru Berlína v letech 1949-1961

Rok	Počet osob	Mladí lidé pod 25 let (v procentech)
1949	129.245	-
1950	197.788	-
1951	165.648	-
1952	182.393	-
1953	331.390	48,7
1954	184.198	49,1
1955	252.870	49,1
1956	279.189	49,0
1957	261.622	52,2
1958	204.092	48,2
1959	143.917	48,3
1960	199.188	48,8
1961	207.026	49,2

Zdroj: HERTLE, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 28

V roce 1961 vstupovaly denně tisíce obyvatel NDR do Západního Berlína z obavy, že by Chruščov mohl každým dnem uzavřít východoněmeckou hranici. Uprchlíci přicházeli obvykle pěšky bez zavazadel, aby na sebe neobraceli pozornost. Poté, co začala být pohraniční stáž ostražitější, zkoušela to většina z nich obtížněji kontrolovatelnými cestami – metrem (*U-Bahn*) a pozemní rychlodráhou (*S-Bahn*).⁵² Pokud se úspěšně dostali na Západ, procházeli uprchlíci přijímacím táborem v Marienfelde.⁵³ Ti, kteří chtěli zůstat v Západním Berlíně získali podporu od spolkové vlády, aby zde mohli začít nový život. Ostatní – a těch byla většina – byli letecky vysláni do Západního Německa, kde jim byla poskytnuta pomoc se získáním bytu a zaměstnání.⁵⁴ Jen v červenci 1961 uteklo 30 000 lidí, což byl téměř dvojnásobek měsíčního průměru v předešlém roce. Všechny lety pravidelných linek leteckých společností Pan Am, BEA a Air France z Berlína byly zcela vyprodány.⁵⁵

⁵² Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 198.

⁵³ Uprchlický tábor v Západní části Berlína (Marienfelde), kterým v letech 1953-1989 prošly statisíce Východních Němců na jejich útěku z NDR.

⁵⁴ Bispinck, H., „*Republikflucht*“: *Flucht und Ausreise als Problem für die DDR-Führung*, in: Wentker, H., *Vor dem Mauerbau*, München 2003, s. 300.

⁵⁵ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 198.

Počet uprchlíků z NDR a z východního sektoru Berlína v roce 1961

Měsíc	Počet osob	Mladí lidé pod 25 let (v procentech)
leden	16.697	47,8
únor	13.576	49,5
březen	16.094	50,6
duben	19.803	49,4
květen	17.791	50,0
červen	19.198	50,2
červenec	30.415	51,4
srpen	47.433	48,2
Celkem	181.007	49,6

Zdroj: HERTLE, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 31

Ulbricht reagoval na tuto další vlnu systematickým omezováním spojení uvnitř města. Jako první byli těmito opatřeními dotčeni přeshraniční pracovníci. Tzv. pendleři byli obyvatelé NDR (asi 60 000-70 000), kteří užívali toho nejlepšího z obou světů. Bydleli ve Východním Berlíně, kde byly nízké nájemy, ale každý den překračovali hranici sektoru, aby pracovali v Západním Berlíně. Tam byli placeni měnou, která měla čtyři- až pětkrát vyšší hodnotu než východní marka.⁵⁶ Počínaje 7. červencem byli tito „pendleři“ označeni Německou demokratickou republikou za „asociální živly“ a byli vyzváni, aby se nechali registrovat u svého příslušného pracovního úřadu a vyzvedli si povolení k pokračování v práci v Západním Berlíně. Dále jim bylo oznámeno, že dokud budou pracovat v Západním Berlíně, nemohou očekávat, že budou moci do osobního vlastnictví získat nové byty ve Východním Berlíně. Zároveň pro ně vznikala nová omezení při nákupu „luxusního zboží“ ve východoberlínských obchodech (např. automobilů, motorek, televizorů, ledniček, praček apod.). Toto zboží mělo být nadále k dispozici jen těm, kteří budou moci předložit potvrzení, že odebírají svou odměnu za práci ve Východním Berlíně. O týden později vydaly úřady NDR nové nařízení, podle kterého nemohli tito „pendleři“ v NDR dále platit za zboží a služby východními markami, pokud nebude západní marka „legálně“ vyměněna v kurzu 1:1. Aby bylo jisté, že tomu tak bylo učiněno, museli nyní všichni při platbě předložit občanský průkaz.⁵⁷

⁵⁶ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 161.

⁵⁷ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 198-199.

Během následujících dvou týdnů podnikl Ulbricht řadu dalších kroků, které mu umožnily do jisté míry rozdělit spojení mezi Východním a Západním Berlínem. Počet uprchlíků totiž opět narůstal v důsledku předchozích opatření. Dne 22. července byla provedena přísná omezení v osobní železniční dopravě do Východního Berlína.⁵⁸ Čtyři dny nato požadoval vůdce SED použití všech prostředků k tomu, aby se této záplavě uprchlíků zabránilo. Do Marienfelde se totiž dostavilo v průběhu jednoho týdne téměř 9000 uprchlíků, což bylo nejvyšší číslo od rekordu v roce 1953. Téhož dne zřídila východoněmecká policie na dálnici Berlin-Helmstedt dopravní kontrolu, při níž požadovala od všech cestujících do Berlína předložení průkazu.⁵⁹

---

⁵⁸ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 200.

⁵⁹ Dříve byly občanské průkazy kontrolovány pouze při vstupu nebo opuštění NDR. Srov. Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 200.

2. Sovětský svaz, Spojené státy americké a jejich politika vůči Německu (1953-1958)

2.1. Spojené státy americké a jejich německá politika

V následujících letech po první Berlínské krizi 1948-49 se neustále ochlazoval vztah mezi někdejšími spojenci ve druhé světové válce, USA a SSSR. Postoj USA k Německu se ale postupně zlepšoval. Po prvních poválečných letech, kdy bylo Německo potrestáno za válečné zločiny se s ním Washington snažil navázat spolupráci.⁶⁰ Německo (nebo alespoň jeho větší část) mělo být po demokratické obnově integrováno do Západního spolku, aby spojenci mohli využít jeho hospodářský, vojenský a politický potenciál a zároveň aby ho mohli kontrolovat.⁶¹ Cílem této americké politiky ve vztahu k SRN bylo, aby se Západní Němci stali současně „svobodnými“ a „závislými“. Svobodní co se týče osobních základních práv a ústavních garancí, které tvoří jádro demokratického politického uspořádání; nesvobodní vzhledem k formulování a vykonávání zahraniční politiky.⁶²

Na konci období Stalinovy vlády došlo k dalšímu zhoršení vzájemných vztahů mezi oběma politickými bloky, které se prakticky přestaly stýkat. Německá otázka se stala problémem, který společně nedokázaly vyřešit.⁶³ Základem mezinárodní strategie nového amerického vedení reprezentovaného prezidentem Eisenhowerem se mělo stát zadržování komunismu. Znamenalo to v podstatě, že Spojené státy nerozpoutají preventivní válku proti SSSR a že na možnou sovětskou agresi - šíření komunismu - zareagují pružně.⁶⁴ Tento nový pohled na omezování komunismu měl realizovat ministr zahraničních věcí John Foster Dulles. Byl to zkušený diplomat, s vlastními představami o SSSR a komunismu, kterému chtěl čelit rovněž celosvětovou ideologickou kampaní. Americký prezident Eisenhower neočekával příliš mnoho od nového nástupce v Sovětském svazu. Studená válka pro něj znamenala konflikt dvou antagonistických světů a ideologií a on nepředpokládal, že by

---

⁶⁰ Emmes, M., *Die Aussenpolitiken der USA, Japans und Deutschlands im wechselseitigen Einfluß von der Mitte des 19. bis Ende 20. Jahrhunderts*, Münster 2000, s. 68.

⁶¹ Tamtéž, c. d., s. 69.

⁶² Hanrieder, W. F., *Deutschland und die USA. Partner im transatlantischen Bündnis der Nachkriegsära*, in: Elvert, J. – Salewski, M., *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert*, Band 1: *Transatlantische Beziehungen*, Stuttgart 1993, s. 129.

⁶³ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 405.

⁶⁴ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 90-91.

s novým vůdcem došlo v Kremlu k nějaké zásadní změně.⁶⁵ Naopak u západoevropských spojenců vzbudily změny v SSSR očekávání. Doufali, že s novým sovětským vedením budou moci vyjednávat a že snad bude schopné kompromisu. Proto chtěli, aby co nejdříve došlo k setkání hlav států někdejší protihitlerovské koalice.⁶⁶ Dne 11. května 1953 vydal britský premiér Winston Churchill svou proslulou výzvu k setkání na nejvyšší úrovni, které by vedlo k dosažení dohody mezi Východem a Západem.⁶⁷ Schůzka se konala v průběhu ledna a února 1954 v Berlíně, nejprve na úrovni ministrů zahraničí. Sovětská delegace zde předložila návrh mírové smlouvy s Německem, který předpokládal vytvoření sjednoceného neutralizovaného státu. Západ nové sovětské návrhy odmítl kvůli vlastním plánům na začlenění západoněmeckého státu do NATO.⁶⁸ Na schůzce ministrů zahraničí v Berlíně se tak jen potvrdilo, že obě strany trvají na svých pozicích v Německu a ani neočekávají ochotu druhé strany ke kompromisu.⁶⁹

Prioritním cílem americké politiky ve vztahu k Německu bylo od počátku 50. let jeho začlenění do NATO a do Evropského společenství. Tím měl být německý stát donucen získat pocit zodpovědnosti vůči svým sousedům a brát ohled na jejich potřeby. Mezinárodní spolupráce měla usměrňovat rostoucí váhu Německa a současně umožnit ostatním státům sledovat německou politiku z besprostřední blízkosti. Její průhlednost zároveň umožnila postupně získávat důvěru ve spolehlivost nového partnera.⁷⁰ K dobudování Severoatlantické aliance a k začlenění SRN do západních bezpečnostních organizací došlo v první polovině 50. let.⁷¹ V důsledku vstupu Spolkové republiky do NATO se však zásadně změnila situace v Německu. NDR odpověděla na tuto akci svým vstupem do obranné organizace účastnických

---

⁶⁵ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 406.

⁶⁶ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 406.

⁶⁷ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 185.

⁶⁸ Sovětský návrh mírové smlouvy stanovoval uzavření mírové smlouvy s Německem, vytvoření provizorní celoněmecké vlády a konání celoněmeckých svobodných voleb za účelem znovusjednocení Německa. Prezident Eisenhower i spolkový kancléř Adenauer se však shodovali v tom, že prioritou je jednoznačně rehabilitace SRN a její rovnoprávnost v rámci Západního bloku, který měl být i garantem sjednocení Německa v budoucnosti. Proto nemohl Západ přistoupit na sovětský návrh na vytvoření sjednoceného neutralizovaného Německa. Srov. Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 408; též Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 566-567.

⁶⁹ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 408.

⁷⁰ Emmes, M., *Die Aussenpolitiken der USA, Japans und Deutschlands im wechselseitigen Einfluß von der Mitte des 19. bis Ende 20. Jahrhunderts*, Münster 2000, s. 219.

⁷¹ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 406.

států Varšavské smlouvy.⁷² Tímto způsobem se dostaly oba německé státy do vojenských spolků, které stály proti sobě.

Zisk Bonnu vstupem do NATO spočíval spíš v nárůstu zrovnoprávnění, než v zisku politické nezávislosti. Částečná suverenity, vytvořená v roce 1955, byla ihned svázaná v mezinárodních organizacích, do nichž SRN vstoupila a omezená výhradními právy západních spojenců. Bonn tak nemohl vykonávat nezávislou zahraniční politiku, protože její diplomaticko-politické, hospodářské a vojenské nástroje byly zcela zasazeny do struktury Západního spolku.⁷³

Po nezdaru berlínské konference a zablokování německé otázky volaly supervelmoci po setkání na nejvyšší úrovni. Od poloviny dubna začaly obě strany s přípravami. Ve dnech 18.-23. července 1955 se konečně střetly sovětské a americké představy o zbraních hromadného ničení a poválečném uspořádání Evropy na setkání hlav států čtyř vítězných velmocí v Ženevě.⁷⁴ Dlouho odkládanou konferenci zahájil 18. července prezident Eisenhower konstatováním, že „jsme zde na naléhání všeho lidstva (...), abychom našli základnu pro vzájemné přizpůsobení, které učiní život snažším a šťastnějším“. Naše problémy jsou „neřešitelné v podmínkách strachu, nedůvěry a dokonce nepřátelství, kdy každý krok je vážen z hlediska, zda pomůže nebo oslabí potenciálního nepřítele.“ Není „vždy nutné, aby lidé mysleli a věřili stejně, aby mohli společně pracovat“. Historicky „obě naše země spolu vždy žily v míru“.⁷⁵ Sovětská delegace zavedla v průběhu konference pozornost vlád USA, Anglie a Francie na pronikavou změnu situace v Německu. Obzvláště zdůraznila, že pro znovusjednocení Německa je velmi důležité sblížení mezi jeho oběma částmi.⁷⁶ Postoj Americké delegace v Německé otázce se na konferenci změnil. Podstatu této změny představil americký prezident Eisenhower ve svém večerním rozhlasovém projevu dne 25.

---

⁷² Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 567.

⁷³ Hanrieder, W. F., *Deutschland und die USA. Partner im transatlantischen Bündnis der Nachkriegsära*, in: Elvert, J. – Salewski, M., *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert*, Band 1: *Transatlantische Beziehungen*, Stuttgart 1993, s. 129.

⁷⁴ Téměř deset let po poslední schůzce v Postupimi se setkali prezident Eisenhower a premiéři Anthony Eden a Edgar Faure s předsedou vlády Bulganinem a prvním tajemníkem Chruščovem. Cílem této schůzky bylo skoncovat se studenou válkou a dospět k jednáním k zodpovězení nejnaléhavějších a nejvýznamnějších otázek poválečné mezinárodní politiky. Srov. Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 93-94; též Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 409.

⁷⁵ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 188.

⁷⁶ Sovětský svaz se celkově vyjadřoval k německé otázce velmi opatrně. Pravděpodobně již nebyl ochoten uvažovat o takovém sjednocení, které by mohlo narušit základy komunistické struktury ve Východním Německu, a možná už na sjednocení neměl ani zájem. Srov. Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 189; též Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 567.

července následovně: „Snad žádná otázka nám nepřipravila tolik komplikací jako otázka sjednocení Německa a otázka evropské bezpečnosti. Na začátku jsme doufali, že se tyto otázky dají projednat odděleně. Americká delegace ale dospěla k závěru, že je nutné posuzovat tyto otázky jako společný problém.“⁷⁷ Sovětský svaz reagoval negativně na tuto změnu ve stanovisku americké delegace. Domníval se, že zatímco se prvně jmenovaný problém dotýká pouze německého národa, zasahuje druhý zájmy všech evropských států. Proto by podle SSSR mohly umělé pokusy dokázat vzájemné propojení obou problémů zkomplikovat řešení každého z nich.⁷⁸

Konference přesto znamenala uvolnění mezinárodní atmosféry. Někteří začali dokonce hovořit o „duchu Ženevy“. V konkrétních otázkách ale pokroku dosaženo nebylo. Ohledně Německa obě strany zopakovaly svá stanoviska, a to bez náznaku ochoty ke kompromisu.⁷⁹ Přestože se o problému Německa obšírně diskutovalo, byl nakonec postoupen ministrům zahraničních věcí čtyř velmocí. Ti se měli sejít o dva měsíce později v Ženevě a propracovat detaily.⁸⁰ Konečné směrnice o německé otázce, předané konferenci ministrů zahraničních věcí, však nevytvářely nijak slibnou perspektivu.⁸¹ Konference se sešla ve dnech 27. října - 16. listopadu. Jejím jediným výsledkem bylo potvrzení statu quo v Evropě. Obě strany daly přednost pokračování studené války a tzv. duch Ženevy se postupně vytrácel.⁸²

Rok 1956 byl pro obě supervelmoci převratný. Především kvůli krizím, které řešily ve svých vlastních táborech a kvůli novému politickému kurzu SSSR vyhlášenému na XX. sjezdu KSSS.⁸³ Dne 25. ledna předložil premiér Bulganin Eisenhowerovi návrh na uzavření dvacetileté smlouvy o míru a spolupráci mezi SSSR a USA. Na Bulganinovu nabídku odpověděl prezident o tři dny později v přátelském duchu, smlouvu však odmítl. Prohlásil, že její cíle jsou již obsaženy v chartě OSN.⁸⁴ Únorový sjezd KSSS přinesl nejen kritiku Stalinovy represivní politiky, ale také koncept přikládající význam jednáním a dohodám mezi velmocemi. Mírové soužití však pro Chruščova neznamenal smír ideologií. Nehodlal se

---

⁷⁷ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 94; též Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 568.

⁷⁸ Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 568.

⁷⁹ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 409.

⁸⁰ Bradley, J. F. N., c. d., 1994, s. 94.

⁸¹ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 190.

⁸² Bradley, J. F. N., c. d., 1994, s. 94.

⁸³ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 410.

⁸⁴ Návrh smlouvy sliboval spolupráci a vzájemné porozumění na základě „vzájemného respektování státní suverenity a nevměšování se do vnitřních záležitostí“, urovnání sporných problémů mírovými prostředky, posílení ekonomické, kulturní a vědecké spolupráce. Srov. Fleming, c. d., 1971, s. 198.

trvale smiřovat se statusem quo mezi socialismem a kapitalismem.⁸⁵ V průběhu roku 1956 následovaly události, kvůli kterým se tzv. duch Ženevy zcela rozplynul. Míněny jsou krize Suezská v Západním- a krize Polská a Maďarská ve Východním bloku. Vzájemná nedůvěra mezi oběma velmocemi opět vzrostla.⁸⁶ K jaru 1957 polevily nejhorší vášně nahromaděné v listopadových krizích a začala se prosazovat touha všeho lidstva po zmírnění napětí.⁸⁷ Po sovětském triumfu z října 1957, kdy došlo k vypuštění Sputnika I., první oběžné družice Země, došli lidé na celém světě k názoru, že Sověti předstihli USA ve vývoji raketové techniky. Samotné Spojené státy se nyní cítily ohroženy nebezpečím atomového zásahu na vlastním území.⁸⁸ Přestože tato událost udělala na Američany dojem, nebyli rozhodně připraveni na učinění kompromisů.⁸⁹

Na počátku roku 1958 pokračovala sovětská vláda v úsilí dosáhnout setkání na nejvyšší úrovni. Světové veřejné mínění bylo sovětským návrhům příznivě nakloněno. Státní tajemník Dulles se ale domníval, že je marné pokoušet se najít řešení jednáním se SSSR na nejvyšší úrovni.⁹⁰ Mezitím se v Americe začaly objevovat hlasy, které kritizovaly nepružnou a defenzivní politiku současné vlády, a především Dullese. Mnozí se domnívali, že je nutné usilovat o jednání.⁹¹ Poté, co na jaře 1958 Washington odmítl následovat příkladu SSSR a zastavit jaderné zkoušky, dostávaly se USA do stále obtížnější pozice na propagandistickém poli. Dokonce i ve Spojených státech bylo veřejné mínění nakloněno jednání se Sověty.⁹² Když se v únoru 1958 prezident Eisenhower vyslovil pozitivně o možnosti uspořádání vrcholné konference, vypracovala sovětská vláda souhrn problémů, které by se měly projednat. Jako hlavní problém v Evropě označila německou otázku. Chtěla vyzvat Západní spojence, aby společně se SSSR uzavřeli mírovou smlouvu s Německem. Na jejím základě by vítězné velmoci stáhly svá vojska z jeho území a Západní Berlín by se stal svobodným městem, jehož existenci by garantovaly mezinárodní dohody.⁹³ Tyto návrhy však byly pro

---

⁸⁵ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 22.

⁸⁶ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 26; též Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 106.

⁸⁷ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 217.

⁸⁸ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 26.

⁸⁹ Bradley, J. F. N., c. d., 1994, s. 107.

⁹⁰ Fleming, D. F., c. d., 1971, s. 227.

⁹¹ Tamtéž, s. 229.

⁹² Fleming, D. F., c. d., 1971, s. 230.

⁹³ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 27-28.

Západ nepřijatelné, a tudíž nevyhujícím základem pro jednání.⁹⁴ Za této situace se Chruščov chopil iniciativy a ultimativním krokem zahájil novou fázi studené války.

2.2. Nástup Chruščova

Na mezinárodní scéně začal Chruščov fakticky působit na jaře 1955, poté co byl z funkce ministerského předsedy sesazen Georgij Malenkov.⁹⁵ V této době již bylo zřejmé, že se neztotožňuje se stalinskou politikou. Jakmile upevnil svou moc, začal rozvíjet vlastní iniciativy.⁹⁶ Na podzim roku 1957 soustředil Chruščov ve svých rukou vedle funkce prvního tajemníka ÚV KSSS⁹⁷ také uvolněnou funkci ministerského předsedy, čímž získal kontrolu nad politickými a mocenskými orgány SSSR a oprávnění řídit zahraniční politiku země.

Jedním z hlavních zahraničněpolitických zájmů Chruščova bylo vyřešení německé otázky. Podle jeho návrhu měla být uzavřena mírová smlouva s Německem, která měla ukončit válečný stav s touto zemí. Smlouva měla být oddělena od otázky německého sjednocení. Na tom se měly dohodnout oba německé státy. Spojenci se měli z Německa stáhnout.⁹⁸ Tyto návrhy byly zaměřeny proti začlenění SRN do NATO, jelikož Německo se poté mělo stát neutrálním státem.⁹⁹ Stažení západních vojsk ze SRN by však nejen narušilo soustavu západní obrany, ale i značně ztížilo americkou vojenskou přítomnost v Evropě. Tyto návrhy by navíc vedly k uznání NDR *de facto*, a proto byly pro Západ nepřijatelné.

Chruščovem naznačené požadavky získaly velmi brzy podobu konkrétního ultimáta. Sovětský vůdce podnikl tento krok k řešení německé otázky po dohodě s Ulbrichtem, jejich cíle však byly odlišné. Zatímco Chruščova vedly obavy z jaderného vyzbrojení německých vojáků, Ulbrichtův cíl spočíval v zamezení odlivu uprchlíků z NDR, a tedy ve stabilizaci vlastního režimu.¹⁰⁰

---

⁹⁴ Tamtéž, c. d., s. 28-29.

⁹⁵ Georgij Malenkov (1902-1988) byl klíčovou postavou čistek v letech 1936-1938 a od roku 1946 členem vládnoucího politbyra. Po Stalinově smrti se stal předsedou rady ministrů, tedy prakticky šéfem vlády. Počítalo se s ním jako s hlavním kandidátem na nástupce Stalina. Malenkov ale v březnu ustoupil z funkce šéfa stranického aparátu a do budoucna zůstal pouze v čele vlády. Začátkem roku 1955 byl však sesazen i z funkce ministerského předsedy. Srov. Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 15-19.

⁹⁶ Mj. došlo v květnu 1955 k uzavření rakouské Státní smlouvy, díky níž byla obnovena rakouská suverenity a Rakousko se stalo neutrálním státem.

⁹⁷ Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu.

⁹⁸ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 396.

⁹⁹ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 19.

¹⁰⁰ Podle Gerharda Wettiga bylo z pohledu Východu nejdůležitější učinit opatření k zastavení masivního odchodu obyvatel do SRN, který probíhal hlavně přes Západní Berlín. Nakonec však provedená opatření z 13.

2.3. Berlínské ultimátum

Dne 10. listopadu 1958 Chruščov oznámil, že musí být zrušen dosavadní čtyřmocenský statut Berlína a západní velmoci mají stáhnout své jednotky ze západních sektorů města.¹⁰¹ Kontrola nad přístupy do západní části města měla být předána NDR. Dne 27. listopadu byla vydána sovětská nóta, jež se stala hlavní příčinou vzniku Berlínské krize. Sovětské vedení dávalo západním velmocím půlroční ultimátum, aby přistoupily na uzavření mírové smlouvy s Německem. Pokud by tak neučinily, uzavřel by Sovětský svaz mírovou smlouvu separátně s NDR.¹⁰² Sovětské ultimátum bylo pro USA neakceptovatelné a okamžitě vyvolalo ostrou krizi.¹⁰³ Důvodů bylo několik: uzavření mírové smlouvy s Německem by znamenalo stažení vojsk západních států z této země; uznání NDR; konečně by to také znamenalo změnu ve statutu a postavení Západního Berlína.

Proč právě v této době Chruščov vyvolal krizi a čeho chtěl tímto nebezpečným krokem docílit? Podle ministerstva zahraničí USA chtěl Chruščov: 1) otestovat odhodlanost západních velmocí udržet svoji pozici v Berlíně, 2) donutit západní velmoci k uznání NDR, 3) zabránit atomovému vyzbrojení *Bundeswehru*, 4) donutit západní velmoci ke stažení jednotek ze SRN.¹⁰⁴

Když Chruščov vydával své ultimátum, pravděpodobně se domníval, že svých požadavků dosáhne bez použití násilí, neboť nevěřil, že by měl Západní Berlín pro Západ takový význam, aby kvůli němu vedl válku.¹⁰⁵

2.4. Reakce Západu

Spojené státy sovětské ultimátum odmítly, ministr zahraničí John Foster Dulles nicméně připustil, že existují možnosti, jak dospět k dohodě. I on totiž věřil, že Sovětský svaz válku nechce. Veřejně reagoval Západ na sovětské hrozby 16. prosince 1958 v prohlášení ministrů zahraničních věcí zemí NATO. Ministři zahraničí Severoatlantické aliance dali

---

srpna 1961 posloužila i dalšímu cíli. Neochota Američanů, nasadit síly kvůli statu quo ve Východním Berlíně dovolila východní straně dospět v Berlínské krizi k úspěchu bez rizika. Wettig, G., *Die Statusprobleme Ost-Berlins 1949-1980*, in: *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, Köln 1980, s. 13.

¹⁰¹ Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: *Historický obzor*, č. 9/10 2000, s. 217.

¹⁰² Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 29.

¹⁰³ Chruščovova listopadová nóta zahájila dlouhou konfrontaci, která skončila až po kubánské krizi o 4 roky později. Srov. Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 397.

¹⁰⁴ Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958-1963*, München 2001, s. 24.

¹⁰⁵ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 37-38.

najevo, že členské státy nemohou schválit žádné řešení, které by zpochybnilo postavení západních velmocí v Berlíně a které by porušilo svobodný přístup do města.¹⁰⁶ V případě, že by to Sovětský svaz neakceptoval, byly Spojené státy připraveny k válce.¹⁰⁷

Američané Sovětům na jejich nótu oficiálně odpověděli 31. prosince 1958.¹⁰⁸ Chruščov reagoval hned 10. ledna 1959 další nótou.¹⁰⁹ Kromě toho následovala návštěva Spojených států zastupujícím ministerským předsedou SSSR Anastasem Mikojanem. Ten pobýval v USA od 4. do 20. ledna 1959 a vedl zde rozhovory s Dullem i s Eisenhowerem. V zásadě opakoval již známé sovětské požadavky. Navíc zdůraznil, že SSSR nehrozí žádnými vojenskými akcemi, jelikož si válku nepřeje, a že oněch šest měsíců, uvedených v nótě z 27. listopadu, neznamenal hrozbu ani ultimátum.¹¹⁰ Mezitím předložila sovětská nota z 10. ledna návrh mírové smlouvy a zároveň navrhla uspořádání mírové konference, které by se účastnili také představitelé SRN a NDR.¹¹¹

Tato nota vyvolala na Západě odlišné reakce. Především britský premiér Harold Macmillan projevil snahu vyhnout se kvůli Berlínu krizi. S konferencí souhlasil, přičemž zdůraznil, že za zásadní považuje ochotu Sovětského svazu přistoupit k jednání.¹¹² V očích britských konzervativců šlo vlastně „jen“ o volbu mezi válkou a plným uznáním NDR. Oni byli v tomto případě pro uznání.¹¹³ Stáli pod silným tlakem *Labour Party* a tzv. mírového hnutí a v rámci úspor toužili i po podstatném zmenšení svých vojenských sil v Německu.¹¹⁴ Macmillan proto považoval za jediné reálné východisko diplomatické urovnání. Adenauerův

---

¹⁰⁶ Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958-1963*, München 2001, s. 54.

¹⁰⁷ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 45.

¹⁰⁸ Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 218.

¹⁰⁹ Nóta z 10. ledna 1959 přinesla nový návrh na uzavření mírové smlouvy s Německem. Nový sovětský dokument garantoval základní práva a svobody a zaručoval svobodnou činnost demokratických politických stran a společenských organizací. Tento nový projekt byl následně projednán na konferenci ministrů zahraničí v Ženevě. Srov. Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 6. 1960, s. 569.

¹¹⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 55.

¹¹¹ V Ženevě tak dostali zástupci německého národa poprvé od konce druhé světové války možnost ujmout se před velmocemi slova a vyložit jim stanovisko obou německých států. Skutečnost, že se na výsledku práce konference současně podíleli zástupci obou částí Německa, byla už sama o sobě pozitivním faktorem. Srov. Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln 1960, s. 569-570.

¹¹² Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 414.

¹¹³ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 402.

¹¹⁴ Durman, K., *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991. Díl I. Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004, s. 502.

názor se velmi lišil, o jeho neústupnosti nemohlo být pochyb. Sovětská nóta spolkového kancléře šokovala a do jisté míry i urazila. Z tohoto hlediska všechny návrhy odmítal.¹¹⁵

Pokud jde o Washington, po návštěvě Mikojana v USA upustil ze svého nekompromisního stanoviska ministr zahraničí Dulles, který přišel s novým návrhem na uspořádání konfederace mezi SRN a NDR.¹¹⁶ Jediným, kdo zůstával ostře proti, tak byl Adenauer, který vystupoval i proti západnímu programu znovusjednocení cestou svobodných voleb.¹¹⁷ Kancléř soudil, že by v novém Německu získala převahu sociální demokracie, a tím by se znásobila hrozba neutralizace Německa ve smyslu příznivém pro Sověty.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Taubman, W., c. d., 2005, s. 402.

¹¹⁶ Bandulet, B., *Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich. Alternativen der deutschen Außenpolitik von 1952 bis 1963*, Würzburg 1969, s. 209.

¹¹⁷ Přestože osobně Adenauer sjednocení nechtěl, veřejně za něj musel dále stát.

¹¹⁸ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 413.

3. Ženevská a Pařížská konference (1959-1960)

3.1. John Foster Dulles v Evropě

V období stupňujícího se napětí navštívil J. F. Dulles v únoru 1959 Londýn, Paříž a Bonn. V Londýně se s Macmillanem shodl, že by měla být uspořádána konference se Sovětským svazem, a to před 27. květnem.¹¹⁹ Macmillan byl ochoten na konferenci akceptovat i zástupce NDR. Výchozím bodem jednání měla být pozice, kterou zastávaly západní velmoci v Ženevě v roce 1955.¹²⁰

Jednání s Francouzi proběhlo oproti očekávání dobře. Ministr zahraničí Couve de Murville souhlasil s Dullesem, že situace je vážná. V otázce Berlína byli oba pro zachování tvrdého postoje. Také prezident Charles de Gaulle zastával pevný postoj, třebaže se ve všech ostatních základních otázkách s Američany rozcházel.¹²¹ Obecně byl pro hledání cest k diplomatickému urovnání, ale zároveň proti jakémukoli ústupu před sovětským nátlakem. Pokud by nebylo možné sjednocení, měla by se hledat jiná schůdná cesta. Jak se vyjádřil Dulles, nejlepší by bylo zachovat status quo, každá změna by byla změnou k horšímu.¹²²

Dne 7. února 1959 přicestoval Dulles do Bonnu. Jeho setkání s Adenauerem ovlivnila zpráva o připravované cestě Macmillana do Moskvy. Ta oba státníky znepokojila a stala se jedním z témat rozhovorů. Ani jeden nechtěl Sovětům ustoupit, a proto se obávali toho, aby Macmillan nezanechal v Moskvě opačný dojem.¹²³

Po návratu do Washingtonu hovořil Dulles o výsledku cesty. Tím bylo potvrzení jednotnosti a neústupnosti západních velmocí a jejich připravenost uspořádat konferenci ministrů zahraničí se SSSR. Na ní měla být projednána nejen otázka Berlína a mírové smlouvy, ale také témata týkající se znovusjednocení Německa a evropské bezpečnosti.¹²⁴

Této konferenci, konané v Ženevě v období května až srpna 1959, se však již Dulles nezúčastnil. Vzhledem ke své nemoci požádal Eisenhowera, aby ho propustil z úřadu. Prezident prosbě 15. dubna vyhověl a 24. května 1959 Dulles zemřel.

---

¹¹⁹ Datum vypršení sovětského ultimáta.

¹²⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 69.

¹²¹ Prezident de Gaulle byl pro Američany obtížným spojencem. V zásadních otázkách týkajících se politiky v Evropě se s Washingtonem rozcházel. Mimo jiné odmítl koordinaci francouzské nukleární strategie s Američany a Brity (v roce 1960 vyzkoušeli Francouzi svou první atomovou bombu); vetoval britské členství v EHS; v roce 1964 nabídl Číně diplomatické uznání; kritizoval americkou eskalaci války ve Vietnamu; v roce 1966 ukončil vojenskou spolupráci s NATO. Srov. Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 126-128.

¹²² Steininger, R., c. d., 2001, s. 70.

¹²³ Horčíčka, V., c. d., 2000, s. 218.

¹²⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 73.

3.2. Cesta Harolda Macmillana do SSSR

Macmillan považoval Dullesovu nemoc za příležitost k převzetí vedení v Západním bloku.¹²⁵ V důvěře ve vlastní diplomatické schopnosti a ve snaze vyhnout se krizi kvůli Berlínu, rozhodl se navštívit Chruščov osobně a nalézt přijatelné řešení.¹²⁶ Ve Washingtonu, Paříži a v Bonnu však nebyly jeho plány přijaty s nadšením.¹²⁷ Obzvláště Adenauer považoval návštěvu Moskvy za nesmyslnou, jelikož předpokládal, že Chruščov neustoupí ze svých požadavků. Postup britského premiéra považoval za projevení slabosti a jeho nedůvěra k Velké Británii tímto ještě vzrostla.¹²⁸

Macmillanova návštěva Moskvy se uskutečnila v napjaté atmosféře, přesto se na obou stranách projevila snaha o kompromis. Při rozhovorech došlo k výměně názorů o mezinárodních problémech, a to především v souvislosti s mírovou smlouvou s Německem a s Berlínskou otázkou.¹²⁹ Sovětská strana opakovala své již známé stanovisko. Zdůrazňovala nezbytnost skoncovat s válečným stavem s Německem. V případě, že by západní velmoci odmítly uzavřít mírovou smlouvu s NDR, uzavřel by ji Sovětský svaz společně s těmi státy, které na to přistoupí.¹³⁰ Co se týče Berlínské otázky, navrhoval Chruščov, aby se skoncovalo s okupačním režimem. Západní Berlín se měl podle něj stát svobodným městem. Britové dali najevo, že v německé otázce a zejména v otázce Berlína hledají východisko, které by umožnilo dohodu o uzavření mírové smlouvy s NDR a zároveň zabezpečilo práva západních velmocí v Západním Berlíně.¹³¹ V poslední etapě jednání se Macmillan snažil vyhnout jakémukoli zostření situace a slíbil, že projedná sovětské návrhy se spojenci. V závěrečném prohlášení navíc připustil, že je nutné uspořádat v nejbližší době jednání o německé otázce.¹³² Macmillanova ústupnost paradoxně podpořila Chruščovovu neochotu ke kompromisu. Jediným výsledkem návštěvy tak nebylo nic jiného než oprávněné rozladění západních spojenců.¹³³ Nejvíce se britská politika dotkla Adenauera, podle něhož udělal britský premiér ústupky na úkor Německa.¹³⁴

---

¹²⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 75.

¹²⁶ Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 221.

¹²⁷ Tamtéž, s. 221-222.

¹²⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 75.

¹²⁹ Hoff, H., c. d., 2003, s. 225-227.

¹³⁰ Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000., s. 81.

¹³¹ Tamtéž, c. d., s. 84.

¹³² Hoff, H., c. d., 2003, s. 227-229.

¹³³ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 415.

¹³⁴ Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 229.

Po svém návratu byl Macmillan přesvědčen, že je nutné uspořádat konferenci na nejvyšší úrovni. Proto se snažil získat pro tento návrh také své západní partnery. Eisenhower byl proti, protože se domníval, že pokud by nyní Chruščovovi oznámili datum konference nejvyšších představitelů čtyř vítězných velmocí, ztroskotala by plánovaná konference ministrů zahraničí. Vrcholná schůzka by byla podle Eisenhowera smysluplná pouze v případě, že by proběhla úspěšně předchozí jednání.¹³⁵

Dne 26. března byl Moskvě doručen návrh západních velmocí, aby jednání ministrů zahraničí začala 11. května v Ženevě. I když chtěl Chruščov původně setkání na nejvyšší úrovni, 30. března návrh odsouhlasil.¹³⁶

Úkolem vypracování podkladů pro konferenci ministrů zahraničí v Ženevě byla pověřena pracovní skupina složená ze zástupců čtyř velmocí. Tato skupina se sešla v Paříži 9. března a již 21. března vydala zprávu, která obsahovala doporučení pro Berlín, Německo a pro evropskou bezpečnost. Vedoucími jednotlivých delegací byli Martin Hillenbrand (USA), Jean Laloy (Francie), Patrick Hancock (Velká Británie) a Georg Graf von Baudissin (SRN).¹³⁷

3.3. Ženevská konference

Konference ministrů zahraničí byla zahájena odpoledne 11. května 1959 a končila (po třítýdenním přerušení od 21. června do 12. července) 5. srpna 1959. Tři západní velmoci zde zastupovali Christian Herter¹³⁸, Selwyn Lloyd¹³⁹ a Maurice Couve de Murville¹⁴⁰; za sovětskou vládu hovořil ministr zahraničí Andrej Gromyko a delegace německých států vedli Wilhelm Grewe¹⁴¹ a Lothar Bolz (NDR).¹⁴² Jednání začalo s téměř tří hodinovým zpožděním. Průtahy byly příznakem celé konference, které se poprvé účastnili zástupci SRN a NDR.¹⁴³

---

¹³⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 85.

¹³⁶ Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 220.

¹³⁷ Steininger, R., c. d., 2001, s. 87.

¹³⁸ Christian Herter (1895-1966), ministr zahraničí USA.

¹³⁹ Selwyn Lloyd (1904-1978), ministr zahraničí Velké Británie.

¹⁴⁰ Maurice Couve de Murville (1907-1999), ministr zahraničí Francie.

¹⁴¹ Wilhelm Grewe (1911-2000) byl západoněmecký velvyslanec ve Washingtonu, který zastupoval von Brentana. Ten byl sice přímo na místě v Ženevě, ale zdráhal se sedět s východoněmeckým ministrem zahraničí Bolzem v jedné místnosti. Srov. Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 231.

¹⁴² Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 209.

¹⁴³ Příkladem průtahu by mohl být hned zahajovací den, který byl promrhán dohadováním se o tom, kde by měly sedět obě německé delegace. Srov. Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 209; též Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 411.

Jednání pokračovala plenárními schůzemi, které se však brzy staly pouze propagandistickými přednáškami.¹⁴⁴ Důležitější než tyto schůze proto byla soukromá setkání ministrů zahraničí. Jedna věc se však zdála být jasná od začátku, totiž že nikdo nebude kvůli Berlínu vést válku.¹⁴⁵ Podle Arthura Rumbolda¹⁴⁶ Sovětům v Ženevě vůbec nešlo o otázku Berlína. Jejich hlavním zájmem bylo podle něj uspořádání konference na nejvyšší úrovni a také pokroky v jednáních týkajících se zastavení testování jaderných zbraní a zamezení jejich dalšího rozšiřování.¹⁴⁷ Vrcholná konference měla podle nich proběhnout nejlépe v červenci ve Spojených státech. Z pohledu Francouzů záviselo uspořádání konference na nejvyšší úrovni na pokrocích v německé otázce. Vzhledem k tomu, že k problematice jaderných zbraní neměli Francouzi o čem mluvit, tato oblast je nezajímala.¹⁴⁸

Dne 14. května předložil státní tajemník Herter západní plán pro Berlín, který je také znám pod názvem Herterův plán. V něm byly stanoveny čtyři vývojové fáze řešení problému: 1. Svobodné volby v celém Berlíně konané pod kontrolou OSN nebo čtyř velmocí, garance svobody Berlína paktem čtyř velmocí o neútočení a vzájemné pomoci, vytvoření celoněmeckého výboru, který by měl připravit svobodné celoněmecké volby; 2. jednání čtyř velmocí o evropském bezpečnostním a kontrolním systému; 3. Zavedení systému a celoněmecké svobodné volby vedoucí k vytvoření ústavodárného shromáždění; 4. uzavření mírových smluv.¹⁴⁹ Sovětský ministr Gromyko předložil sovětský návrh mírové smlouvy s Německem následujícího dne. Ten sice projevil ochotu k jednání v některých otázkách, ale vzhledem k předešlému návrhu Hertera bylo jasné, že je jako celek pro Západ nepřijatelný.¹⁵⁰ Dne 22. května proběhl tajný rozhovor mezi Christianem Herterem a Selwynem Lloydem, v němž Herter vyjádřil svůj názor na postoj Západních Němců. Podle něj by „Lidé jako Strauß¹⁵¹(...) neměli žádné výčitky svědomí, kdyby Rusům přenechali Východní Německo a Berlín.“¹⁵² Herter byl přesvědčen o tom, že Západní Němce víc trápí to, jak dostat ruské

---

¹⁴⁴ Ženevská konference byla jedním z oněch velkých diplomatických podniků, kde jeho aktérům velmi záleželo na přízni veřejnosti. Jak Východ tak i Západ se snažily vzbudit u publika dojem, že bojují za správnou věc. Kreml se přitom prezentoval jako zastávce míru a uvolnění, nikoli jako ofenzivní vyzyvatel. Srov. Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 55.

¹⁴⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 111.

¹⁴⁶ Arthur Rumbold byl jedním z nejvyšších úředníků ministerstva zahraničí Spojených států.

¹⁴⁷ Steininger, R., c. d., 2001, s. 111.

¹⁴⁸ Francie vyzkoušela svou první atomovou bombu až v roce 1960. Srov. Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 128.

¹⁴⁹ Gossel, D., c. d., 1999, s. 209.

¹⁵⁰ Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 220.

¹⁵¹ Franz Josef Strauß (1915-1988), v letech 1956-1962 ministr obrany SRN.

¹⁵² Steininger, R., c. d., 2001, s. 112.

kontrolory ze SRN, než většinově socialistický Berlín. Proto se domníval, že nebudou vést válku kvůli přístupové cestě do Berlína.¹⁵³

V Ženevě proběhlo také několik rozhovorů mezi sovětským ministrem zahraničí Andrejem Gromykem a jeho britským protějškem Selwynem Lloydem, ze kterých vyplynulo, že Sověti ani Britové nemají zájem na sjednocení Německa.¹⁵⁴ Ale kdo chtěl vlastně jeho sjednocení? Bonn zřejmě ne, alespoň tak to viděli Britové. V telegramu Selwyna Lloyda Haroldu Macmillanovi z 21. května 1959 stálo: „Chtějí rozdělené Německo, ale neodvažují se to říct.“¹⁵⁵ Kancelář Adenauer se totiž obával, že by při volbách ztratil moc. Proto odmítal zahájit jednání s NDR. Domníval se, že by většina Východních Němců volila spíš SPD¹⁵⁶ než CDU.¹⁵⁷

Po dvou týdnech neúspěšných jednání přišlo na konci května přerušení. Příčinou byla smrt Johna Fostera Dullese dne 24. května. Konference byla přerušena na dva týdny, aby měli všichni možnost zúčastnit se 27. května jeho pohřbu ve Washingtonu.¹⁵⁸ V tentýž den, kdy mělo vypršet sovětské ultimátum.

V den pohřbu pozval Eisenhower ministry zahraničí na oběd do Bílého domu. Setkání probíhalo v uvolněné přátelské atmosféře. Přestože byl Gromyko Eisenhowerovi velmi sympatický, usoudil prezident ze vzájemného rozhovoru, že jeho postavení v Moskvě není nijak významné. Považoval ho za pouhého Chruščovova poslíčka.¹⁵⁹

Druhá fáze konference začala prakticky již v letadle na zpáteční cestě do Ženevy. Na pozvání Christiana Hertera v něm společně letěli Selwyn Lloyd, Couve de Murville a tentokrát také Andrej Gromyko.¹⁶⁰ Dne 2. června se konala plenární schůze. Ministr zahraničí NDR Lothar Bolz předložil svou verzi čtyřmocenského uspořádání Berlína. Podle ní měl být Berlín jednoznačně součástí sovětské okupační zóny a nikoli „pátou okupační zónou“.¹⁶¹ Jeho návrh byl však pro Západ nepřijatelný.

Rozpory mezi Východem a Západem se zdály být nepřekonatelné. Nic nepřinesla ani soukromá setkání. Při tomto vývoji se prezident Eisenhower domníval, že by byla vrcholná

---

¹⁵³ Tamtéž, c. d., s. 112.

¹⁵⁴ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 57-58.

¹⁵⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 114.

¹⁵⁶ Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálnědemokratická strana Německa).

¹⁵⁷ Christlich-demokratische Union (Křesťansko-demokratická unie).

¹⁵⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 115.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 116.

¹⁶⁰ Herter nabídl Gromykovi místo ve svém letadle i na cestu do Washingtonu. Tehdy ovšem Gromyko odmítl.

¹⁶¹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 116-117.

konference katastrofou. Dne 3. června o tom informoval Harolda Macmillana.¹⁶² Ten z toho nebyl obzvlášť nadšený. Jako výsledek Ženevy si představoval právě konferenci na nejvyšší úrovni, která se podle něj měla konat koncem července. Eisenhower se rozhodl o svém názoru informovat i Chruščova. Napsal mu dopis, v němž poukázal na obtížnou situaci v Ženevě. V případě, že by nedošlo k viditelným pokrokům, považoval za nemožné uspořádat vrcholnou konferenci.¹⁶³

Zatímco čekal Západ na odpověď Chruščova, jednání v Ženevě pokračovala. Dne 12. června se sešel Andrej Gromyko s ministrem zahraničí SRN Heinrichem von Brentanem. Ani toto setkání však nikam nevedlo. Oba trvali na svém a jednání pouze potvrdilo zásadní názorové rozdíly.¹⁶⁴ Dne 16. června přišli zástupci západních velmocí v Ženevě s novým plánem jak vyjít ze slepé uličky. Prezentovali návrh, který akceptoval omezení vojenských sil v Západním Berlíně na 11 000 mužů, kteří by byli vyzbrojeni pouze konvenčními zbraněmi. Byl to největší ústupek, jaký kdy Západ udělal.¹⁶⁵ Vyvolal však řadu pochybností, přičemž nejvíce se obával západoněmecký ministr zahraničí von Brentano. Sovětský ministr Gromyko v něm však neshledal nic nového, natož nějaké ústupky. Sám si představoval omezení na 3 000 až 4 000 mužů.¹⁶⁶

Chruščov odpověděl na Eisenhowerův dopis následující den. Zopakoval všechny známé sovětské argumenty a poukázal na nezbytnost uspořádání konference. Ačkoli smířlivý tón dopisu udělal na Eisenhowera dobrý dojem, v Ženevě to viděli jinak. Po více než sedmi týdnech jednání se nepostoupilo ani o krok.¹⁶⁷ Obě strany zarputile trvaly na svém. Gromyko vyžadoval proměnu Západního Berlína ve svobodné demilitarizované město, Herter trval jménem Západu na zásadě *statu quo*, včetně plného uplatnění práva přítomnosti a volného přístupu.¹⁶⁸ Všichni se tedy shodli na tom, aby byla 5. srpna konference ukončena. Tentýž den sdělil Eisenhower ve Washingtonu, že Chruščov přijede v polovině září na návštěvu do USA.¹⁶⁹

---

¹⁶² Tamtéž, s. 117.

¹⁶³ Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 111-112.

¹⁶⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 121.

¹⁶⁵ Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 210-211.

¹⁶⁶ Steininger, R., c. d., 2001, s. 123.

¹⁶⁷ Jednání ministrů se ocitlo ve slepé uličce. Západní velmoci nechtěly ustoupit od svých základních práv a oficiálně uznat Východní Německo. Sověti by snad přijali prozatímní dohodu, která by zachovávala práva spojenců v Berlíně, ale nechtěli přislíbit, že ona práva zůstanou v platnosti, pokud by bylo dosaženo dohody. Což v praxi znamenalo, že by tato dohoda mohla být kdykoli v průběhu jednání anulována. Srov. Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 411.

¹⁶⁸ Durman, K., c. d., 2004, s. 504.

¹⁶⁹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 129.

3.4. Chruščovova návštěva USA

Chruščov přijal pozvání k návštěvě USA 21.července s nadšením.¹⁷⁰ Eisenhower jej však podmínil dosažením dohody v Ženevě. Vzhledem k tomu, že k žádné dohodě nedošlo, první tajemník se doslova pozval sám. Ve Washingtonu to vyvolalo rozpaky, které byly ještě umocněny vědomím, že je Adenauer a de Gaulle podezírají z ochoty k politickému obchodu se Sovětským svazem za jejich zády.¹⁷¹

Největší obavy z blížící se návštěvy Chruščova ve Spojených státech měl Adenauer. Nejenže byl plný nedůvěry k Velké Británii, nyní také přestával věřit Američanům. Obával se toho, že by se Američani mohli jednoho dne dohodnout se Sověty na úkor Německa. Blížící se rozhovory mezi Eisenhowerem a Chruščovem tento strach ještě posilovaly.¹⁷² S přihlédnutím k této situaci není divu, že se Eisenhower při své cestě do Evropy nejprve zastavil v Bonnu.¹⁷³ Chtěl vědět, jestli má Adenauer nové návrhy ve vztahu k Berlínu a sjednocení. Zároveň mu navrhoval, aby posílil kontakty mezi SRN a NDR.¹⁷⁴ Kancléř to však odmítl s tím, že Západní Německo není ochotné přinášet oběti kvůli uspořádání Berlína.¹⁷⁵ Eisenhower neočekával od návštěvy Chruščova žádné hmatatelné výsledky. Spojence proto výslovně ujistil, že nebude s Chruščovem vyjednávat a nebude mu ani předkládat žádné návrhy.¹⁷⁶

Sovětský první tajemník se na dvoutýdenní cestu do USA vypravil 15. září. Jeho cesta měla potvrdit zlepšenou atmosféru vzájemných vztahů mezi Východem a Západem a připravit nové setkání velmocí na nejvyšší úrovni.¹⁷⁷ Pro Chruščova byla návštěva osobním triumfem, vzhledem k tomu, že probíhala ve znamení politické oblevy a v poměrně přátelské atmosféře. Výrazným faktorem se přitom stala míra osobního porozumění mezi ním a Eisenhowerem, která přechodně vznikla při jejich rozmluvách v prezidentském sídle v Camp Davidu.¹⁷⁸

---

¹⁷⁰ Tamtéž, c. d., s. 129-130.

¹⁷¹ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 367.

¹⁷² Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 221.

¹⁷³ Eisenhower byl v Evropě od 26. srpna do 3. září. Přijel především proto, aby přesvědčil Adenauera a de Gaulla o nutnosti nastoupit nový kurs. V Londýně jeho řeč zdůrazňovala nutnost skoncovat s předpojatou nedůvěrou a obavami ze Sovětského svazu, spojenými s hlubokým ideologickým antagonismem. Srov. Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 246.

¹⁷⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 133.

¹⁷⁵ Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 232.

¹⁷⁶ Steininger, R., c. d., 2001, s. 134.

¹⁷⁷ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 418-421.

¹⁷⁸ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 30.

V rozhovorech Chruščov zdůrazňoval význam jednání o odzbrojení. Na zasedání Valného shromáždění OSN přednesl nereálný návrh na všeobecné a úplné odzbrojení, jehož výsledkem mělo být rozpuštění všech armád, generálních štábů a zničení jaderných zbraní nejpozději do čtyř let.¹⁷⁹ Tyto návrhy zmírily bezprostřední tlak na řešení německého problému. Chruščov tak vyhověl naléhání Eisenhowera upustit od ultimát. V zásadě se oba shodli na tom, že nechtějí válku, přičemž Eisenhower dodal, že by bylo nesmyslné ubírat se k „oboustranné sebevraždě“.¹⁸⁰

Zvlášť významné byly dohody o přípravě nového setkání na nejvyšší úrovni. Oba státníci se dohodli na uspořádání summitu čtyř velmocí v Paříži v květnu 1960.¹⁸¹ Na konci konference měly být vyřešeny otázky týkající se Berlína, omezení jaderných zkoušek a všeobecného odzbrojení. Podle představy Eisenhowera měl být výsledkem schůzky kompromis, z něhož by vzešlo garantované město Západní Berlín.¹⁸²

Návštěva Chruščova v USA znamenala zřetelné zlepšení vztahů mezi Východem a Západem. Diplomatickou cestou se projednávaly otázky, kterými se měla zabývat konference v Paříži a zároveň se plánovala cesta Eisenhowera do Sovětského svazu.¹⁸³ Na oficiální návštěvu SSSR měl prezident odletět přímo ze summitu. Avšak souhra nešťastných okolností způsobila, že byl příznivý vývoj vztahů mezi Východem a Západem neočekávaně přerušen.

3.5. Přípravy Západu na Pařížskou konferenci

Eisenhower podal zprávu o rozhovorech s Chruščovem na tiskové konferenci ve Washingtonu, která se konala 28. září 1959. Oznámil, že je ochoten zúčastnit se konference na nejvyšší úrovni, kterou plánoval na jaro 1960.¹⁸⁴ Macmillan souhlasil, a k souhlasu se nakonec připojil i Adenauer. Naproti tomu francouzský prezident de Gaulle byl jednoznačně proti. Domníval se, že konference nepřinese nic nového, maximálně povede k tomu, že bude

---

¹⁷⁹ Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 416.

¹⁸⁰ Durman, K., c. d., 2004, s. 504.

¹⁸¹ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 31.

¹⁸² V otázce Berlína a Německa nakonec dosáhli oba vůdcové dohody. Chruščov zrušil své ultimátum a Eisenhower přislíbil, že současné uspořádání v Berlíně nebude udržováno donekonečna. Srov. Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 435.

¹⁸³ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 32.

¹⁸⁴ Dokumente zur Berlin Frage, 1944-1966, Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Gesellschaft für Außenwärtige Politik, München 1987, s. 407.

Západ dále ustupovat sovětským požadavkům.¹⁸⁵ Nakonec odsouhlasil alespoň návrh Eisenhowera na uspořádání přípravné konference západních velmocí.

V přípravných rozhovorech na tuto konferenci byla zřetelná rozdílnost názorů Velké Británie a USA na jedné straně a Francouzů s Němci na straně druhé. Britové s Američany chtěli, aby jednání začala tam, kde se skončilo v Ženevě. Naproti tomu vláda SRN si nepřála, aby byl berlínský problém na konferenci projednáván. Podle Němců a Francouzů měla být hlavním tématem rozhovorů otázka odzbrojení.¹⁸⁶

První setkání nejvyšších představitelů čtyř západních mocností proběhlo 19. prosince. Hlavním tématem bylo Německo a Berlín. Po skončení přípravných jednání byl na konferenci, která měla začít 16. května 1960, pozván Chruščov.¹⁸⁷

V následujících týdnech se Západ snažil vypracovat společnou linii pro konferenci. Avšak svými názory byli od sebe Macmillan s Adenauerem na míle vzdáleni. Co se týče Berlína, bylo stále zřetelnější, že neexistuje žádné společné západní stanovisko.¹⁸⁸ Adenauer nechtěl žádnou změnu ve statutu Berlína a jediným opravdu spolehlivým partnerem v této otázce byl pro německého kancléře prezident de Gaulle.¹⁸⁹

3.6. Harold Macmillan a Charles de Gaulle ve Washingtonu

Ještě před začátkem konference se Macmillan vypravil do Washingtonu, kde pobýval od 26. do 30. března 1960. S Eisenhowerem vedl několik rozhovorů o německé otázce.¹⁹⁰ Britský premiér kritizoval neústupný německý a francouzský postoj. Co se týče otázky Berlína, bylo zřejmé, že Macmillan neměl nic proti „svobodnému městu“, dokonce byl toho názoru, že by se v tomto případě dařilo obyvatelům Západního Berlína lépe.¹⁹¹ Vzhledem k tomu, že byl však tento plán nerealizovatelný, muselo se hledat jiné řešení.

O tři týdny později byl ve Washingtonu také Charles de Gaulle. Pro něj nebylo v otázce Berlína a Německa o čem diskutovat a navrhoval Eisenhowerovi, aby se tato témata na konferenci vůbec neprojednávala.¹⁹² Co se týče sjednocení oznámil, že se Francie sice

---

¹⁸⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 137.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 138-140.

¹⁸⁷ Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 232-233; též Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 214.

¹⁸⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 143.

¹⁸⁹ Gossel, D., c. d., 1999, s. 214-215.

¹⁹⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 148.

¹⁹¹ Tamtéž, c. d., s. 149.

¹⁹² Podle de Gaulla bylo pravděpodobné, že se vytvoří atmosféra zmírnění napětí a po určité době se objeví jistý modus vivendi, přijatelný pro obě strany. Aby k tomu však došlo, měla se pozornost soustředit na problémy odzbrojení. Otázka Berlína měla být uložena „k diplomatickému ledu“. Téhož názoru byl také

snaží o úzké vazby se Spolkovou republikou, ale nemá nic proti tomu, aby se Německo sjednotilo.¹⁹³

Na konci příprav se sešli západní ministři zahraničí a rada ministrů NATO v Istanbulu. Jednání probíhala od 1. do 5. května. Rada ministrů NATO zdůraznila, že německý problém může být vyřešen pouze cestou sjednocení na základě svobodných voleb.¹⁹⁴ Eisenhower ukončil diskuze ve Washingtonu 9. května s poznámkou, že připravovaná konference „would not be a Sunday School picnic“.¹⁹⁵ Tím jakoby předvídal vývoj nadcházejících událostí.

3.7. Ztroskotání Pařížské konference

Svůj první průzkumný let nad Sovětským svazem vykonal nový americký špionážní letoun označený U-2 dne 4. července 1956, a to v takové výšce, která byla bezpečně mimo dosah sovětských stíhaček a dostřel sovětských protiletadlových raket.¹⁹⁶ Špionážní lety pak pokračovaly v pravidelných intervalech další čtyři roky. Sověti o těchto letech věděli, ale technicky nebyli schopni proti nim něco podniknout.

V souvislosti s nadcházejícím jednáním nechtěl Eisenhower riskovat a hodlal výzvědné lety prozatím ukončit. Byl si vědom toho, že pokud by došlo k sestřelení letadla, mohlo by to ohrozit průběh konference.¹⁹⁷ V polovině dubna požadovala CIA ještě jeden let. Eisenhower dal k němu svolení, ale pod podmínkou, že bude proveden během příštích dvou týdnů. Vzhledem k nepřízni počasí však lety provedeny nebyly a CIA žádala o prodloužení lhůty.¹⁹⁸ Dne 1. května nastoupil Francis Gary Powers do svého U-2, aby vykonal možná poslední špionážní let nad nepřátelským územím. Jenže sovětská protiletadlová obrana letoun zaměřila a sestřelila. Jeho pilot přežil a byl zajat.¹⁹⁹

Příští vrcholná konference se měla konat za dva týdny v Paříži. Chruščov oznámil sestřelení amerického výzvědného letounu 5. května, tedy těsně před zahájením summitu. Žádal po Eisenhowerovi omluvu a učinil z této omluvy podmínku pro svou účast na schůzce.²⁰⁰ Prezident však vycházel z toho, že je pilot mrtvý a letadlo zničeno. Tím pádem

---

Adenauer, kterého tímto de Gaulle utvrdil v tom, že je jeho jediným spolehlivým spojencem v otázce Berlína. Srov. Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 250; též Steininger, R., c. d., 2001, s. 149.

¹⁹³ Steininger, R., c. d., 2001, s. 150.

¹⁹⁴ Fleming, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971, s. 250.

¹⁹⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 151.

¹⁹⁶ Gaddis, J. L., c. d., 2006, s. 73.

¹⁹⁷ Steininger, R., c. d., 2001, s. 151-152.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 152.

¹⁹⁹ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 443-444.

²⁰⁰ Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 215.

předpokládal, že Sověti nemají šanci získat jakékoli důkazy o špionážní činnosti Američanů. Rozhodl se proto na tuto událost nereagovat.²⁰¹ O dva dny později ale Chruščov oznámil, že má v rukou živého pilota. Eisenhower přiznal odpovědnost za špionážní lety, avšak jeho omluva nepřicházela v úvahu, neboť let byl součástí bezpečnostní strategie USA.²⁰²

Na konferenci se Chruščov sice dostavil, ale jen proto, aby ji vzápětí rozvrátil. Jelikož se Eisenhower odmítl omluvit, opustil demonstrativně konferenci už 16. května, tedy ještě před zahájením jednání. Konference tak byla u konce ještě dříve, než začala.²⁰³ Už před svým odjezdem z Moskvy totiž sovětský vůdce dospěl k závěru, že incident se špionážním letounem znemožňuje další spolupráci s Eisenhowerovou administrativou, jež byla na konci svého funkčního období.²⁰⁴ Spojené státy čekaly na podzim prezidentské volby, proto se Chruščov rozhodl, že si počká na Eisenhowerova nástupce.

Lze pouze spekulovat o tom, jaké motivy měl Chruščov k tomu, aby konference ztroskotala. Zřejmě ztratil na poslední chvíli na setkání zájem. Rozhodujícím důvodem bylo pravděpodobně to, že přestal případné výsledky konference pokládat za dostatečné. Uvědomoval si, že by na setkání nejspíš nedosáhl toho, v co doufal. Je totiž velmi nepravděpodobné, že by účastníci schůzky přistoupili na sovětské návrhy.²⁰⁵ Jestliže však Chruščov doufal, že vrazil mezi západní spojence klín, pak byl asi zklamán. Události v Paříži vedly k zesílení solidarity mezi západními státníky a Chruščov vzápětí pochopil, že se Západ stmelil, nikoliv rozložil.²⁰⁶

3.8. Vývoj do konce roku 1960

Na zpáteční cestě do Moskvy se Chruščov zastavil ve Východním Berlíně. Západní velmoci se přitom obávaly, že by po událostech v Paříži mohl uzavřít separátní mírovou smlouvu s NDR, která by skoncovala s právy západních velmocí v Berlíně.²⁰⁷ Při svém projevu dne 20. května 1960 však první tajemník sdělil - k velké úlevě Západu a očividnému

---

²⁰¹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 153.

²⁰² Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 33.

²⁰³ Protože se Eisenhower odmítl omluvit a neodsoudil záležitost s U-2, prohlásil Chruščov, že se „sovětská delegace nemůže konference zúčastnit, a proto navrhuje odložit ji o šest až osm měsíců“, na dobu, kdy už Eisenhower nebude prezidentem. Jediný, kdo chtěl konferenci zachránit byl Macmillan, který považoval její selhání za rozpad politiky, kterou dva roky sledoval. Srov. Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 459-461.

²⁰⁴ Gaddis, J. L., c. d., 2006, s. 74.

²⁰⁵ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 33.

²⁰⁶ Durman, K., c. d., 2004, s. 506.

²⁰⁷ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 464.

zklamání svých posluchačů, že by se sice s uzavřením mírové smlouvy a vyřešením problému Berlína nemělo dlouho otálet, ale s ohledem na současný stav by bylo vhodné ještě nějaký čas se změnami počkat.²⁰⁸ Prohlásil, že věří, že se vrcholná konference bude konat za šest až osm měsíců. Chruščov totiž doufal, že by mohl nalézt řešení s nástupcem Eisenhowera, který měl být zvolen v listopadu. Berlínskou otázku tedy znovu odsunul, a to na dobu po prezidentských volbách v USA.²⁰⁹

K Chruščovovu programu na léto 1960 patřila návštěva Rumunska, Rakouska a Finska. Všude vyzdvihoval pokrok doma i v zahraničí a vysvětloval události spjaté se summitem v Paříži. Na tiskové konferenci 3. června přislíbil, že po amerických volbách bude usilovat o zlepšení vztahů s USA, ale zároveň že podepíše mírovou smlouvu s Východním Německem, bude-li to zapotřebí. Tím by zrušil práva Západu v Berlíně.²¹⁰

Nezdar pařížské vrcholné schůzky však prvnímu tajemníkovi nadále ležel na mysli. V červnu začal uvažovat o tom, že se v září zúčastní Valného shromáždění OSN. Motivem k tomuto rozhodnutí mu byla „odveta za události v Paříži“.²¹¹ Západní státníky chtěl proti jejich vůli opět donutit ke shromáždění na nejvyšší úrovni a před celým světem demaskovat Spojené státy a jejich prezidenta.

Do New Yorku odcestoval 9. září. O deset dní později vplula loď Baltika do newyorského přístavu. V New Yorku pronesl Chruščov několik projevů a účastnil se zasedání OSN. Jeho chování před Valným shromážděním bylo velmi výstřední. Při projevu filipínského delegáta, který prohlásil, že byla Východní Evropa zbavena politických a občanských práv a pohlcena Sovětským svazem, začal Chruščov na protest tlouct botou do stolu.²¹² Tento incident se stal velice proslulým. Ale zatímco byl první tajemník se svým vystoupením velmi spokojen, na jiné to tak skvělý dojem neudělalo.

V New Yorku zůstal až do 13. října, kdy odcestoval do Moskvy letadlem. V této době zbýval do amerických prezidentských voleb ještě měsíc. Před volbami ležela sovětskému vůdci v hlavě také německá otázka. Stále se snažil najít nějaké východisko. Jeho původním záměrem bylo stabilizovat Východní Německo tím, že donutí Západ, aby uznal Ulbrichtův režim.²¹³ Krize, kterou vyvolal, však situaci spíš zkomplikovala. Narůstající napětí posílilo proud východoněmeckých uprchlíků, což vedlo k zásadnímu nedostatku pracovních sil. Za

---

²⁰⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 162.

²⁰⁹ Bradley, J. F. N, *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 111.

²¹⁰ Taubman, W., c. d., 2005, s. 466.

²¹¹ Tamtéž, s. 469.

²¹² Tamtéž, s. 473.

²¹³ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 472-479.

této situace se Walter Ulbricht rozhodl jednat samostatně. Bez konzultace s Moskvou oznámil dne 8. září 1960, že občané SRN smějí navštívit Východní Berlín jen se zvláštním povolením.²¹⁴ Bonn na to reagoval vypovězením tzv. Mezipásmové dohody o obchodu. NDR odpověděla 13. září oznámením, že západoněmecké pasy nebudou uznány jako platné cestovní doklady, čímž prakticky znemožnila volný pohyb mezi okupačními pásmy Berlína.²¹⁵ Tímto byla porušena práva západních okupačních velmocí na svobodný pohyb ve městě a hrozilo, že Západ na oplátku zakáže Sovětům vstup do svých sektorů. Chruščov byl touto situací rozhořčen a donutil svého východoněmeckého spojence, aby opatření odvolal.²¹⁶

Dne 30. listopadu se sešel Nikita Chruščov s Walterem Ulbrichtem. Předmětem jejich rozhovoru bylo uzavření mírové smlouvy. Ulbricht poukazoval na sovětskou váhavost a naléhal na sovětského vůdce, aby učinil rozhodný krok.²¹⁷ Ten mu nakonec přislíbil, že mírová smlouva s Německem podepsána bude, a to do konce následujícího roku.

Kromě problémů s východoněmeckým spojencem se projevily obtíže i jinde. Došlo k ochlazení sovětsko-čínských vztahů; k výraznému napětí mezi SSSR a Albánií, jejíž vedení jednostranně ustoupilo od vojenské spolupráce se Sovětským svazem a vynutilo si vyklizení sovětských vojenských základen na Jadranu; a zhoršily se také vztahy s Rumunskem.²¹⁸ To všechno naznačovalo oslabení Chruščovovy pozice v socialistickém bloku.

---

²¹⁴ Horčíčka, V., c. d., 2001, s. 222.

²¹⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 164.

²¹⁶ Steininger, c. d., 2001, s. 164-165.

²¹⁷ Taubman, W., c. d., 2005, s. 480.

²¹⁸ Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 35.

4. Nástup Kennedyho a Vídeňský summit

4.1. Nový prezident – nový ideový postoj USA?

V této době už Chruščov netrpělivě očekával volbu amerického prezidenta. Během americké volební kampaně zachovával navenek pečlivou neutralitu. Ve skutečnosti však Nixona neměl rád, a proto byl Kennedyho vítězstvím 4. listopadu 1960 velmi potěšen. Doufal, že bude možné s novým americkým prezidentem navázat užší spolupráci.²¹⁹

John F. Kennedy převzal úřad 35. prezidenta Spojených států 20. ledna 1961. Chruščov sice novému prezidentovi poslal telegram s blahopřáním, v němž vyjádřil své naděje ve zlepšení sovětsko-amerických vztahů, ochotu dohodnout se a začít s německou otázkou znova, zároveň však zdůraznil, že se sovětský postoj nijak nezměnil.²²⁰ Již v tomto okamžiku bylo jasné, že se situace opět vrátila na začátek, do doby před krizí. Nyní tedy záleželo na Kennedym, jaké zaujme stanovisko a jakým způsobem se bude snažit problém vyřešit.

Kennedyho vláda začala s berlínským problémem opatrně. Nejprve se k němu veřejně vůbec nevyjadřovala. Kennedy ale zároveň upozornil, že mlčení v souvislosti s berlínskou otázkou neznamena v žádném případě klesající zájem americké vlády o tento problém.²²¹ Poté, co Kennedy převzal úřad, začalo plánování ohledně berlínské otázky od základu znovu. Během prvního půlroku Kennedyho vlády dominovala v berlínské politice osobnost bývalého ministra zahraničí Deana Achesona, který převzal na konci února úkol sestavení plánu pro další vojenský a politický postup v otázce Berlínské krize.²²²

Pro novou vládu, stejně jako pro všechny ostatní, byla situace spojená se záležitostí Německa a Berlína neuspokojivá. Americká vláda byla rozhodnuta udržet svobodu Západního Berlína a zároveň byla připravena neakceptovat cokoli, co by mohlo ohrozit pozice Západu v Berlíně nebo narušit přístup do města. Současně se také Kennedy snažil nalézt takové východisko, které by bylo přijatelné i pro Němce.²²³

Nová vláda se pustila od začátku svého funkčního období do intenzivního hledání nových cest a možností, jak otázku Berlína vyřešit. Přestože zachovávala na veřejnosti

---

²¹⁹ Horčíčka, V., c. d., 2000, s. 224.

²²⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 167.

²²¹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 167.

²²² Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 57.

²²³ Schwarz, H.-P., *Berlinkrise und Mauerbau*, in: Rhöndorfer Gespräche, Bd. 6, *Berlinkrise und Mauerbau*, Herausgegeben von Hans-Peter Schwarz, Bonn 1985, s. 15-16.

k tématu „Berlín“ zdrženlivý postoj, už na konci března byla v Bílém domě předložena shrnující zpráva o berlínském problému. Ta obsahovala kromě politických a vojenských aspektů také návrhy na uspořádání konference čtyř velmocí, která by se týkala otázky Německa.²²⁴ Vesměs to bylo shrnutí dosavadní pozice, ve kterém však nebyly předloženy žádné nové návrhy na vyřešení problematické situace spojené s otázkou Německa a Berlína.

V téže době byla ministerstvem zahraničí Spojených států vytvořena studie, ve které se již objevily reálné možnosti k řešení německého a evropského problému a sice: 1. zachování statutu Berlína; 2. uznání hranice Odra-Nisa s drobnými korekturami; 3. podpora aktivní východoevropské politiky Bonnu a úzkých vztahů mezi SRN a NDR v hospodářské, technické, kulturní a politické rovině; 4. uznání NDR Západem alespoň *de facto*, nakonec i *de iure* (což ovšem nesmělo ohrozit možné znovusjednocení); 5. jako poslední krok vojenská neutralita pro sjednocené Německo nebo pro konfederaci dvou neutrální německých států, protože nutným předpokladem pro dohodu mezi západními velmocemi a Sovětským svazem bylo, že sjednocené Německo nebude členem NATO ani Varšavské smlouvy.²²⁵

Nejzajímavější na této studii bylo bezesporu to, že se na americké straně poprvé objevily hlasy, které byly ochotné uznat NDR *de facto*, což bylo doposud považováno za takřka nepředstavitelné.²²⁶

K docela jiným závěrům než plánovací štáb ministerstva zahraničí dospěl někdejší ministr zahraničí Dean Acheson.²²⁷ Vypracoval dvě rozsáhlá memoranda týkající se Berlína, která měla rozhodujícím způsobem ovlivnit americkou politiku. Svůj první návrh předložil prezidentovi 3. dubna 1961, den před jeho prvním setkáním s ministerským předsedou Velké Británie Haroldem Macmillanem.²²⁸ Acheson se osobně domníval, že není možné nalézt v nejbližší době uspokojivé řešení samotné berlínské otázky. Podle něj mohl být problém Berlína úspěšně vyřešen pouze v souvislosti s vyřešením německého problému jako celku. Dále vycházel z toho, že Sovětský svaz bude během roku zostřovat Berlínskou krizi. Svým posluchačům otevřeně vysvětlil, že existuje velmi malá naděje, že by mohlo být dosaženo takové dohody o izolovaném městě nebo o Německu, která by byla v souladu se zájmy Západu. Z toho pro něj vyplývalo, že není možné dospět k řešení, aniž by nedošlo k oslabení

---

²²⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 175.

²²⁵ Tamtéž, s. 176.

²²⁶ Tamtéž, s. 177.

²²⁷ Ihned poté, co Dean Acheson nastoupil do úřadu, jej prezident Kennedy jmenoval předsedou poradního výboru NATO a zároveň ho zpět dosadil do úřadu jako zvláštního poradce pro zahraničněpolitické otázky, zejména týkající se Berlína. Acheson byl vysoce váženým zkušeným státníkem, zároveň byl však tvrdý a nekompromisní.

²²⁸ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 57; též Steininger, R., c. d., 2001, s. 177-178.

západních pozic. Proto byl přesvědčen, že se Západ musí postavit výzvě k boji a připravit se na všechny možnosti. Podle něj měl Berlín rozhodující význam, a proto si na něm Sověti chtěli otestovat odhodlanost Západu. Pokud by v tomto testu západní velmoci neobstály, mohly by o Berlín přijít.²²⁹

Acheson dále rozvíjel představy, jak by měl Západ reagovat. Podle jeho názoru nestačila pouze politická a hospodářská opatření, a proto bylo nutné, aby byly učiněny odpovídající vojenské přípravy. Zároveň ale připustil, že v dané době nebyly západní velmoci ve stavu, kdy by si proti odhodlané vůli Sovětů mohly vojenskými prostředky vynutit přístup do Berlína. Navrhoval, aby se Sovětům vysvětlilo, že je pro Západ důležitější zachovat volný přístup do Berlína, než pro Sověty přístup uzavřít. Pokud by toto Sovětský svaz nerespektoval, měly být nasazeny pozemní ozbrojené síly.²³⁰

4.2. Setkání Kennedyho s Macmillanem, Adenauerem a de Gaullem

Dne 4. dubna navštívil poprvé novou americkou vládu ve Washingtonu britský ministerský předseda Harold Macmillan s ministrem zahraničí Lordem Home.²³¹ Během jejich dvoudenního pobytu proběhlo několik schůzek. Už po prvních rozhovorech amerického ministra zahraničí Deana Rusk s jeho britským protějškem bylo zřejmé, že se Britové chtějí vyhnout konfrontaci se Sovětským svazem a usilují o kompromis.²³² Ministři hovořili o možnosti uzavření separátní mírové smlouvy mezi Sovětským svazem a NDR. Lord Home mluvil o smlouvě, kterou by podepsaly všechny čtyři okupační státy, a v níž by byla pevně zakotvena práva západních velmocí. Podle jeho názoru Chruščov nechtěl předat kontrolu nad přístupem do Berlína Východnímu Německu, a proto by ho takováto smlouva z jeho nepříjemné situace vysvobodila. Rusk byl ale jiného názoru, Spojené státy by separátní smlouvu mezi Sovětským svazem a NDR jednoduše ignorovaly.²³³

Na následující dva dny, 5. a 6. dubna, byla naplánována schůzka v Bílém domě. Přítomni byli mimo jiné Kennedy, Rusk, McNamara,²³⁴ Macmillan a Home. Z rozhovorů

---

²²⁹ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 57-58; též Steininger, R., c. d., 2001, s. 177-178.

²³⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 178-179.

²³¹ Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 216.

²³² Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 56-60.

²³³ Steininger, R., c. d., 2001, s. 180.

²³⁴ Robert McNamara (1916-2009), ministr obrany Spojených států v administrativách prezidenta Kennedyho a Johnsona.

vyplývalo, že každá strana má jiné priority.²³⁵ Macmillan reagoval zdrženlivě, uzavření mírové smlouvy totiž nepovažoval za podnět k zahájení války.²³⁶ Obě strany se v zásadě shodly na tom, že Sověti již nebudou dlouho otálet s dalším krokem, a je pravděpodobné, že by mohli krizi vystupňovat ještě před sjezdem KSSS v říjnu. V první řadě proto, že by tím chtěl Chruščov posílit svou pozici ve straně.²³⁷ Velký vliv na sovětskou politiku mělo patrně východoněmecké vedení, kvůli jehož nátlaku podstupoval Kreml větší riziko, než vlastně odpovídalo sovětským zájmům.

Kennedy byl toho názoru, že se Chruščovovi musí dát jasně najevo, že hraje nebezpečnou hru, a přimlouval se k tomu, aby se postupovalo podle návrhu Achesona. Nejdůležitější bylo podle něj Rusy zastrašit, a proto měla být učiněna taková opatření, aby si Sověti dvakrát rozmysleli, než se kvůli Berlínu pustí do většího konfliktu se Západem.²³⁸ Britská delegace naopak navrhovala, aby se místo strategie zastrašování znovu přemýšlelo o čtyřmocenské smlouvě. Tentokrát to byl americký velvyslanec David Bruce²³⁹, který tento návrh zamítl.²⁴⁰ V zásadních otázkách si tedy Britové s Američany nerozuměli.

Týden po návštěvě Macmillana přijel do Washingtonu spolkový kancléř Adenauer se svým ministrem zahraničí Brentanem. První rozhovor vedli 12. dubna s Deanem Ruskem, den nato se setkali i s Kennedym.²⁴¹ Rusk potvrdil odhodlanost USA, držet se v otázce Berlína stanoveného cíle. Dále informoval Adenauera o předchozích rozhovorech s Brity a o plánech pro případ, že by došlo k ozbrojenému konfliktu. Ministr Brentano ale nepředpokládal, že by k němu mělo v bližší době dojít. Nevěřil, že by Sověti zahájili vojenskou akci, spíš se domníval, že budou postupovat krok za krokem. Tím prvním krokem bylo podle něj uzavření separátní mírové smlouvy. Úřady NDR by poté pozvolna znesnadňovaly přístup do Berlína, a to předně západním Němcům, méně však spojencům. Rusk byl téhož názoru, a zároveň vyjádřil své obavy, že pokud by k tomu došlo, vznikla by nesmírně obtížná situace.²⁴²

---

²³⁵Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 216; též Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 235.

²³⁶ Britové byli překvapeni Achesonovou analýzou. Obzvlášť proto, že v ní zdůrazňoval nasazení vojenských sil. Sami se domnívali, že by bylo velmi obtížné přesvědčit Chruščova o tom, že by Západ skutečně vedl jadernou válku kvůli Berlínu. Navíc byli přesvědčeni, že na násilí lze opovédět pouze násilím. V tomto případě, by se konflikt kvůli Berlínu mohl rozšířit a možná by vedl až k vypuknutí světové války. Srov. Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 58.

²³⁷ Steininger, R., c. d., 2001, s. 182-183.

²³⁸ Tamtéž, s. 183.

²³⁹ David K. E. Bruce (1898-1977) byl v letech 1957-1959 americkým velvyslanecem v Bonnu a v letech 1961-1969 velvyslancem v Londýně.

²⁴⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 183-184.

²⁴¹ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 62.

²⁴² Steininger, R., c. d., 2001, s. 185.

Další den se sešel Adenauer s Kennedym. Ten žádal spolkového kancléře, aby mu objasnil západoněmecký postoj, zejména co se týče možného nasazení *Bundeswehru*. Adenauer byl nejprve zdrženlivý a odkazoval na rozhovor s Dullem v únoru 1959. Tehdy nebyla řeč o tom, že by měla být nasazena západoněmecká vojska za železnou oponou. Brentano upozornil, že by tato věc měla být projednána v rámci NATO, neboť se tu také jedná o její zájmy.²⁴³ V každém případě ale Kennedyho ujistili, že bude vláda spolkové republiky v každém případě stát za svými závazky. Co se týče otázky Severoatlantické aliance vyjádřil kancléř vážné obavy o její budoucnosti. Zdůraznil, že spolku chybí vedení a upozornil na rozdílné názory jejích členů.²⁴⁴ Ministr Brentano znovu zopakoval to, co již řekl předchozího dne Ruskovi, a sice že je tu možnost, že by východoněmecký režim narušil pouze německou dopravu, ale nedotkl by se práv spojenců.²⁴⁵ Nakonec se obě strany dohodly, že je nejprve nutné vyřešit složité právní otázky týkající se Západního Berlína.

Po cestě na setkání s Chruščovem ve Vídni se Kennedy zastavil v Paříži. Dne 31. května 1961 proběhlo jeho první setkání s prezidentem de Gaullem. Tématem jejich rozhovoru byl především problém Berlína. Podle de Gaulla měl Západ demonstrovat svou sílu. To, že Chruščov v Berlínské otázce dosud nic nepodnikl, ačkoli jde o jeho prestiž, bylo pro něj dostatečným důkazem toho, že si válku nepřeje.²⁴⁶ Ale i kdyby tomu tak bylo, musí mu dát západní velmoci jasně najevo, že jsou k válce odhodlány. Každá změna současné situace, ať už by šlo o přístup, status nebo přítomnost západních vojsk v Berlíně, by se podle de Gaulla rovnala porážce. Ta by vedla ke ztrátě Západního Německa a k vážnému oslabení Západu. Proto musí být každý požadavek na změnu odmítnut. Podle de Gaulla nebylo o čem vyjednávat. Francouzský prezident by byl ochoten i válčit, v případě že by toto Chruščov nerespektoval a pokusil se o násilnou změnu statutu Berlína.²⁴⁷

---

²⁴³ Tamtéž, s. 185-186.

²⁴⁴ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 62-65.

²⁴⁵ Horčíčka, V., c. d., 2000, s. 224.

²⁴⁶ Steininger, R., c. d., 2001, s. 190.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 190-191.

4.3. Přípravy Vídeňského summitu a Vídeňský summit

Chruščov se chtěl setkat s Kennedym ihned po volbách. Doufal, že krátce po inauguraci by mohlo dojít k neveřejné výměně názorů a k neoficiálním rozhovorům. Dne 12. prosince 1960 pozval sovětský velvyslanec Menšikov na oběd Roberta Kennedyho. Dva dny na to naléhal na prezidentova poradce pro sovětské záležitosti Harrimana, aby k neoficiálním rozhovorům došlo dříve, než „ti, kdo si dohodu nepřejí, zasáhnou a znemožní ji“.²⁴⁸ Totéž ještě sdělil začátkem ledna americkému velvyslanci Davidu Bruceovi.

Všechna tato naléhání ukazovala na Chruščovovu netrpělivost po neustálých odkladech řešení otázky Německa a Berlína. Původně chtěl Chruščov jednat do šesti měsíců, nyní už to bylo déle než dva roky.

Ihned poté, co John F. Kennedy složil prezidentskou přísahu, reagoval Chruščov na jeho inaugurační řeč, ve které spatřoval konstruktivní záležitosti. Jako gesto nabídl propuštění zadržovaných letců. Kennedyho odezvou bylo zrušení americké poštovní cenzury sovětských publikací, nařízení vojenským hodnostářům, aby ve svých proslovech zmírnili protisovětskou rétoriku a zrušení zákazu dovozu sovětského krabího masa.²⁴⁹ Avšak na Chruščovovu snahu, co nejdříve uspořádat vrcholnou schůzku stále nepřicházela oficiální odpověď.

Neformální výměnu názorů s Chruščovem schválil Kennedy až 21. února, po další schůzce se svými poradci pro sovětské záležitosti Thompsonem, Harrimanem, Kennanem a Bohlenem. Rozhovory se měly uskutečnit, pokud to umožní mezinárodní situace a časové plány obou státníků.²⁵⁰ Po svém návratu do Moskvy 27. února 1961 měl velvyslanec Thomson předat Chruščovovi dopis od Kennedyho a zároveň s ním měl projednat podrobnosti setkání. Dopis mu však předal až 9. března, kdy ho zastihl v Novosibirsku.²⁵¹ Vzhledem k tomu, že se Kennedy chtěl prozatím záležitosti týkající se Berlína vyhnout, nebyla o ní v dopise ani zmínka. Chruščov tím byl znepokojen a sdělil Thompsonovi, že si přeje tuto otázku projednat. Ten namítl, že než prezident dospěje k závěru, přeje si tuto problematiku nejprve projednat s Adenauerem i dalšími spojenci. O několik dní později sdělil Thompson svým nadřízeným, že se domnívá, že pokud nedojde k vyjednávání, podepíše Chruščov separátní smlouvu ještě v roce 1961 a Berlínskou krizi tak prohloubí.²⁵²

---

²⁴⁸ Taubman, W., c. d., 2005, s. 483.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 483-484.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 485.

²⁵¹ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 134.

²⁵² Taubman, W., c. d., 2005, s. 486.

V několika dalších týdnech došlo ke dvěma událostem, jež posílily Chruščovovu sebedůvěru, ale zároveň snižovaly pravděpodobnost, že by ke schůzce mezi ním a Kennedym mohlo dojít.

První Kennedyho zahraničněpolitické kroky nebyly právě šťastné. V dubnu 1961 proběhla operace v Zátocě svíní. V této tajné akci, která byla naplánována ještě za Eisenhowera, měli proticastrovští exulanti svrhnout Castrův režim na Kubě. Kennedy sice operaci schválil, ale protože ji nedostatečně vojensky podpořil, skončila akce fiaskem.²⁵³

Druhou událostí, kterou považoval Chruščov za velký sovětský triumf byl velkolepý úspěch letu Jurije Gagarina do vesmíru, který odstartoval 12. dubna 1961. Gagarinův let *Vostok* byl oznámen teprve až poté, co kosmický průkopník bezpečně přistál na zemi. Chruščov byl přímo nadšený, vyhlásil státní svátek a odletěl do Moskvy, aby kosmonauta osobně uvítal.²⁵⁴

Chruščov usoudil, že je právě nyní vhodná doba ke schůzce s oslabeným americkým prezidentem. Předpokládal, že se Kennedy bude ze stejného důvodu chtít schůzce vyhnout, ale ten ho překvapil. Po ztroskotání operace na Kubě se totiž domníval, že tato událost pobídne komunisty k tomu, aby byli stále tvrdší a vyvolávali krize po celém světě.²⁵⁵ A právě proto se cítil povinen sejít se osobně se sovětským vůdcem. Dne 12. května přijal Chruščov Kennedyho dávno platné pozvání. Datum schůzky bylo stanoveno na 3.-4. června 1961 a mělo se odehrávat ve Vídni. Teprve po tomto setkání vzal Kennedy zcela na vědomí vážnost situace.²⁵⁶

Chruščov přijel do Vídně vlakem 2. června. Od konference si hodně sliboval. Viděl v ní příležitost k zajištění svých zájmů v souvislosti s otázkou Berlína a Německa. Sám byl vystaven nátlaku z vlastního tábora, tedy i proto byl jeho zahraničněpolitický úspěch

---

²⁵³ Tajná operace v Zátocě svíní byla financována z fondu přiděleného Eisenhowerem. Ještě před koncem svého funkčního období přerušila Eisenhowerova vláda s Kubou diplomatické styky, uvalila na ni ekonomické sankce a začala připravovat svržení Fidela Castra. Prezident Kennedy realizaci těchto plánů schválil, ale jakkoliv si přál Castrův konec, věděl, že sázka na emigranty je dost problematická. Ještě před zahájením akce oznámil, že Spojené státy nebudou na Kubě intervenovat, protože se nejedná o spor mezi USA a Kubou, ale mezi samotnými Kubánci. Dávno vyzrazená akce, zahájená 14. dubna 1961, ztroskotala na samém počátku, kvůli selhání koordinace a nedostatečné podpoře. Srov. Durman, K., c. d., 2004, s. 535-536; též Luňák, P., *Studená válka v letech 1954-1964: interpretační esej*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 418; Gaddis, J. L., c. d., 2006, s. 75-76.

²⁵⁴ Taubman, W., c. d., 2005, s. 487-488; též Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 67-68.

²⁵⁵ Taubman, W., c. d., 2005, s. 489-490.

²⁵⁶ Schwarz, H.-P., *Berlinkrise und Mauerbau*, Bonn 1985, s. 17.

nezbytný.²⁵⁷ Své úmysly vyložil předsednictvu ještě před svým odjezdem. Kennedyho považoval za nezkušeného mladíka, a proto měl v úmyslu na něj tvrdě naléhat. Domníval se, že po fiasku v Zátocě sviní bude prezident ochoten k ústupkům, zejména v berlínské otázce. Kromě otázky Německa a Berlína chtěl na schůzce projednat také problém Laosu a otázku odzbrojení.²⁵⁸

Kennedy se na schůzku pečlivě připravoval. Studoval zprávy z předchozích setkání na nejvyšší úrovni a radil se se svými poradci. Ti ho varovali, ať se vyhne ideologickým sporům a nepouští se do souboje. Harriman mu radil, ať se od Chruščova nenechá zastrašit.²⁵⁹ Na cestě do Vídně se prezidentovi dostalo také důležitého povzbuzení od prezidenta de Gaulla, který mu řekl, že Západ nesmí v Berlínské otázce couvnout. Domníval se totiž, že Chruščov ustoupí, pokud mu dá Kennedy najevo, že hazard znamená válku.²⁶⁰ Všechny tyto přípravy byly pro prezidenta velkým náparem a přispěly k jeho nervovému přetížení v předvečer summitu. Vše ještě zhoršily projevy chorob, které tajil před americkou veřejností.²⁶¹

Do Vídně Kennedy přiletěl ráno 3. června 1961. Státníci se setkali krátce po poledni před rezidencí amerického velvyslance, kde měli vést první rozhovory. Oba muži si zdvořile potřásli rukou a vešli do budovy amerického velvyslanectví. U jednání byli přítomni ze sovětské strany Gromyko, Menšikov, Dobrynin a Suchodrev; ze strany americké Rusk, Thompson, Koller, Bohlen a Akalovsky.²⁶²

Dialog zahájil Kennedy ve 12.45 hod. Hovořil o nutnosti předejít krizi a o naději, že nastávající dva dny otevrou perspektivu k dosažení většího vzájemného pochopení svých názorů. Přestože byl Kennedy ještě před odjezdem do Vídně varován, aby se vyhnul ideologickým debatám, vyplnilo toto téma téměř celou první schůzku. Státníci hovořili o budoucnosti kapitalismu a komunismu, přičemž každý obhajoval svou soustavu. Neplodná výměna ideologických názorů a Chruščovovy přednášky o mírotvorné politice sovětského

---

²⁵⁷ Chruščov byl na jedné straně vystaven kritice vzhledem k poklesu průmyslové výroby a ke klesajícím výnosům sovětského zemědělství, na druhé straně byl sovětský vůdce pod tlakem ortodoxních čínských komunistů, kteří chtěli zahájit novou ofenzivu proti imperialistickému Západu. V neposlední řadě na Chruščova naléhal jeho východoněmecký spojenec Walter Ulbricht, který požadoval, aby východní supervelmoc konečně učinila opatření ke stabilizaci Východního Německa. Již od poloviny roku 1960 se NDR ocitla v situaci státní krize a krize systému, která narůstala vlivem vlny uprchlíků do Západního Berlína. Srov. Münger, Ch., *Kennedy, die Berliner Mauer und die Kubakrise. Die westliche Allianz in der Zerreißprobe 1961-1963*, Paderborn 2003, s. 75.

²⁵⁸ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 141-143.

²⁵⁹ Taubman, c. d., 2005, s. 490.

²⁶⁰ Durman, K., c. d., 2004, s. 537.

²⁶¹ Kennedy trpěl řadou nemocí a nedostatkem tělesné energie. Navzdory pečlivě pěstovanému obrazu síly a zdraví, trávil kvůli chorobám značnou část života na lůžku. Měl Addisonovu chorobu a potíže se zády, kvůli nimž se musel často pohybovat o berlích. Když přiletěl 3. června do Vídně, bral velké množství léků, které mu mimo jiné způsobovaly otok tváře nebo výkyvy nálad. Srov. Taubman, W., c. d., 2005, s. 490-491.

²⁶² Reiman, M. - Luňák, P., c. d., 2000, s. 211.

komunismu byly obsahem zahajující diskuze až do jejího přerušení, kdy se státníci odebrali na společný oběd.²⁶³

Na Kennedyho přání beseda po obědě pokračovala o samotě, pouze mezi oběma státníky. Slova se ujal americký prezident, který se na začátku opět vrátil k otázkám všeobecné situace ve světě dotýkající se vzájemných vztahů mezi oběma zeměmi. Na programu byly také úvahy o tom, jestli je komunismus předurčen k tomu, aby nahradil kapitalismus. Kennedy často hovořil o zachování rovnováhy sil. Z tohoto důvodu upozorňoval na to, jak se Sověty podporovaný komunismus rozšiřuje po světě. Vysvětloval Chruščovovi, že se nestaví proti veškerým změnám ve společenském statu quo jiných zemí, nýbrž pouze proti těm, které mění geopolitickou rovnováhu přesouváním států do sovětského bloku.²⁶⁴ Zároveň navrhl, aby se konkrétní otázky, tedy především otázka Německa, projednaly až následující den.

Na začátku rozhovoru Kennedy připomněl události na Kubě a připustil, že v tomto případě pochybil. Přestože události důkladně prodiskutovali, nemohli se ani v tomto případě shodnout. Chruščov vytýkal vládě Spojených států, že se vměšuje do událostí cizích zemí a vyjádřil svou podporu Castrovi. Kennedy namítl, že Castra podporovat nemůže, protože se jeho vláda k moci nedostala v důsledku svobodných voleb. Zbývajíc čas odpolední schůzky projednávali otázku Laosu. Dohodli se na tom, že v Laosu musí definitivně dojít k zastavení palby a k vytvoření koaliční vlády, která bude provádět neutrální politiku.²⁶⁵

Druhý den, 4. června, začala beseda v 10.30 v budově sovětského velvyslanectví ve Vídni. Než přešli k hlavnímu bodu schůzky, k otázce Německa a Berlína, hovořili Kennedy s Chruščovem o průmyslovém vývoji Sovětského svazu, přičemž se dostali opět k otázce Laosu. Definitivně se domluvili na nutných postupech v této zemi, tedy zastavení bojů a vytvoření neutrálního nezávislého státu.²⁶⁶

Ve zbývajícím čase dopolední části schůzky si vyměnili názory o otázkách odzbrojení a zastavení jaderných zkoušek, a konečně projednali německou otázku. Výměna názorů na jaderné zkoušky nikam nevedla. Rozhovor o německé otázce začal Chruščov rozvlácným vysvětlováním sovětské pozice, přičemž se znovu opakoval. „Chceme uzavřít mírovou smlouvu společně s vámi. Nepochopíte-li však naše stanovisko, (...) podepíšeme ji sami.

---

²⁶³ Reiman, M. - Luňák, P., c. d., 2000, s. 211-217.

²⁶⁴ Taubman, W., c. d., 2005, s. 493.

²⁶⁵ Sovětské záznamy ze setkání J. F. Kennedyho a N. S. Chruščova ve Vídni, adresované A. Novotnému. Záznam o besedě N. S. Chruščova s J. Kenedym dne 3. června 1961, Reiman, M. - Luňák, P., c. d., s. 220- 236 .

²⁶⁶ Záznam o besedě N. S. Chruščova s J. Kenedym dne 4. června 1961, Reiman, M. - Luňák, P., c. d., s. 236-241.

Bude-li Západní Německo souhlasit, podepíšeme smlouvu s dvěma Německými státy. Ne-li, pak podepíšeme smlouvu s Německou demokratickou republikou. V tomto případě budeme vycházet z toho, že stav války skončil na celém území Německé demokratické republiky a všechny dohody a všechny instituce, které vznikly v důsledku kapitulace Německa, pozbudou platnosti. Z toho vyplývá, že skončí i okupační režim v Západním Berlíně a dohody o přístupu do Západního Berlína (...) budou neplatné. (...) Západní Berlín bude vyhlášen za svobodné město, přičemž my se zdaleka nepřipravujeme k vyhlášení nějaké blokády nebo vměšování do jeho vnitřních věcí.²⁶⁷ Chruščov tedy požadoval, aby byla na základě mírové smlouvy konečně také formálně ukončena druhá světová válka, což by však znamenalo zrušení okupačních práv západních spojenců.

Kennedy reagoval na Chruščovova slova poněkud rozhořčeně. Tentokrát neustoupil a namítl, že nejde jen o Berlín, ale o celou Západní Evropu. Zdůraznil, že nedokáže pochopit, proč Chruščov trvá na tom, aby se USA vzdaly území, které má pro ně tak velký význam.²⁶⁸ Upozornil na to, že právo na přítomnost v Berlíně si Spojené státy vybojovaly. „Nacházíme se v Berlíně na základě mezinárodní dohody a ne souhlasu Východních Němců. Toto naše právo nemůže být jednostranně zrušeno. (...) Uskutečnění vašeho návrhu a náš odchod z Berlína by velmi poškodily naše zájmy. (...) [nyní] není (...) prostě doba na změnu situace v Berlíně. Nežádám vás, abyste změnil vaše stanovisko, ale jen vás vyzývám k tomu, abyste neměnil nynější rovnováhu sil.“²⁶⁹

Na Kennedyho slova reagoval Chruščov ujištěním, že Sovětský svaz mírovou smlouvu podepíše, a nic ho před tím nemůže zastavit. Pokud by následně někdo porušil suverenitu Německé demokratické republiky, bude to považovat za akt agrese. Po podepsání mírové smlouvy bude zastaven přístup západních spojenců do Západního Berlína. Kennedy namítal, že nelze jednostranně zrušit práva zakotvená v dohodách, které podepsalo několik stran a zdůrazňoval nutnost zachování rovnováhy sil. Odmítl sovětské požadavky a zdůraznil, že Berlín je pro Spojené státy nesmírně důležitý.²⁷⁰ Následovaly dohady obou státníků, přičemž ani jeden nebyl ochotný ustoupit ze svých požadavků. Podle oficiálního protokolu amerického ministerstva zahraničí spojil sovětský vůdce své požadavky s ultimátem. Na závěr totiž znovu zopakoval, že je sovětské rozhodnutí podepsat mírovou smlouvu pevné a neodvolatelné. Chruščov několikrát zdůraznil, že Sovětský svaz podepíše mírovou smlouvu a to nejpozději

---

²⁶⁷ Reiman, M. - Luňák, P., c. d., s. 241- 249.

²⁶⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 194.

²⁶⁹ Reiman, M. - Luňák, P., c. d., s. 250- 251.

²⁷⁰ Münger, Ch., *Kennedy, die Berliner Mauer und die Kubakrise. Die westliche Allianz in der Zerreißprobe 1961-1963*, Paderborn 2003, s. 78.

do konce roku. Pokud Spojené státy do konce roku 1961 k mírové smlouvě nesvolí, pak ji SSSR podepíše s Východním Německem sám.²⁷¹ To by znamenalo, že se Berlín stane svobodným městem, které bude jako celek součástí území NDR. Přístup do Berlína by byl blokován a západní jednotky by musely město opustit.²⁷² Závěrečné Chruščovovy poznámky zněly jako výhrůžka, která Kennedyho postavila před alternativu. Buďto bude souhlasit se sovětskou politikou, nebo nastane konfrontace. Chruščov přitom zdůraznil, že v tomto případě závisí volba mezi válkou a mírem na USA. Kennedy ukončil rozhovor větou, že jestli je to pravda, „it would be a cold winter“.²⁷³

Chruščovova prohlášení naznačila, že se rány po druhé světové válce v Sovětském svazu ještě nezahojily. Důvodem pro požadavek uzavření mírové smlouvy s Východním Německem totiž nebyly Spojené státy, ale Západní Německo. Sovětský ministerský předseda se totiž obával zejména revanšismu bývalých generálů *Wehrmachtu*, kteří nyní převzali vedoucí úlohy v *Bundeswehru*.²⁷⁴

Kennedyho problém spočíval v tom, že sám nemohl učinit konstruktivní návrh, aniž by přitom nepopřel své spojence. S ohledem na nekompromisní postoj Adenauera a de Gaulla nemohl nalézt východisko pro uzavření dohody, která by umožnila předejít opětovnému propuknutí krize.²⁷⁵ Obzvláště zřejmé to bylo v případě, kdy Chruščov navrhl prozatímní dohodu. Sovětský vůdce uvažoval o možnosti nechat vyřešení berlínské a německé otázky pouze na německé úrovni, tzn. mezi oběma německými státy. Kennedy ale věděl, že by Adenauer s takovým jednáním nesouhlasil, protože by tímto musela SRN akceptovat NDR jako rovnoprávný suverénní stát, což bylo v naprostém rozporu se všemi politickými předpoklady Bonnu.²⁷⁶ Když Chruščov pochopil, že Kennedy není ochoten ani z části vyjít vstříc sovětským požadavkům, upustil od dalších diplomatických frází a otevřeně hrozil válkou, v případě že Spojené státy nebudou akceptovat důsledky uzavření mírové smlouvy.²⁷⁷

Ještě nikdy nebylo nebezpečí jaderného konfliktu tak velké. Bylo to poprvé, kdy si obě supevelmoci vzájemně hrozily jadernou válkou. Situace byla závažná zejména proto, že na základě agresivní sovětské rétoriky mohl Kennedy sotva rozpoznat, jestli Chruščov jen

---

²⁷¹ Reiman, M. - Luňák, P., c. d., s. 251-257.

²⁷² Münger, Ch., c. d., 2003, s. 77.

²⁷³ Steininger, R., c. d., 2001, s. 197.

²⁷⁴ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 78.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 78-79.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 79.

²⁷⁷ Taubman, W., c. d., 2005, s. 495-496.

blufuje, nebo své hrozby myslí vážně. Jelikož nemohl vycházet pouze z předpokladu, musel sovětským hrozbám přičítat adekvátní význam.²⁷⁸

Osobní setkání Kennedyho s Chruščovem nakonec nevedlo ke snížení napětí mezi Východem a Západem, jak oba doufali. To naopak ještě vzrostlo. A tak místo k *détente* došlo k nejnebezpečnější krizi studené války.

---

²⁷⁸ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 80.

5. Rozhodující fáze - „Od Vídně k Berlínu“

5.1. Kennedy na cestě do Washingtonu

Na zpáteční cestě do Washingtonu se Kennedy zastavil v Londýně. Chtěl informovat Macmillana a Lorda Homa o svých rozhovorech s Chruščovem a projednat možnosti dalšího postupu. Domníval se, že vzhledem k narůstajícímu napětí mezi Západem a Sovětským svazem je nutné zamezit britské ochotě ke kompromisu a k dalším ústupkům.²⁷⁹ Obával se totiž, že by postoj Londýna mohl ohrozit soudržnost spojenců. Na návrh britského ministerského předsedy se oba státníci sešli sami bez svých poradců a vedli rozhovor pouze mezi čtyřma očima.²⁸⁰ Jak se později Macmillan vyjádřil, měl dojem, že byl Kennedy setkáním s Chruščovem šokován. Sovětský vůdce udělal na Kennedyho dojem. Na druhou stranu stranu byl ale Kennedy otřesen jeho bezohledností, téměř brutální upřímností a sebedůvěrou. Setkání na něj působilo asi tak, jakoby se někdo poprvé setkal s Napoleonem (když byl na vrcholu moci).²⁸¹ „The president was impressed and shocked. It was rather like somebody meeting Napoleon (at the height of his power) for the first time.“²⁸²

Na rozdíl od rozhovorů ve Washingtonu v dubnu, tentokrát souhlasil Macmillan s Kennedym v tom, že za současných okolností by byla jakákoli nabídka k jednání chápána jako znamení slabosti. Mimoto sdělil Macmillan s neobvyklou odhodlaností, že je připraven prosadit práva západních spojenců v Berlíně všemi možnými dostupnými prostředky.²⁸³ Pravděpodobně na něj zapůsobilo Kennedyho alarmující líčení průběhu setkání s Chruščovem, které vedlo k žádanému upevnění britského postoje. Kennedy sice pochyboval o britském odhodlání čelit nátlaku Sovětského svazu, ale přesto se zdálo, že v případě krajní nouze, tedy pokud by vypukla jaderná válka, by se Velká Británie postavila na stranu Spojených států.²⁸⁴

Vídeňská zkušenost přispěla k přesvědčení Kennedyho, že se musí urychlit detailní naplánování vojenské akce. Americká administrativa kladla důraz na výstavbu konvenčních

---

²⁷⁹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 197.

²⁸⁰ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 81.

²⁸¹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 197; též Taubman, W., c. d., 2005, s. 491; Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 128.

²⁸² Münger, Ch., c. d., 2003, s. 82.

²⁸³ Přesto zůstalo u názorových rozdílů, ačkoliv britská vláda tentokrát nezastávala ofenzivně svůj názor. O to víc se ale snažila přesvědčit spojence, aby se vyhnuli eskalaci v Berlíně a usilovali o vyřešení problému vyjednáváním. Srov. Gossel, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999, s. 219; též Hoff, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003, s. 235-236.

²⁸⁴ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 82.

sil, a zejména na jejich rychlé posílení v centru Evropy.²⁸⁵ Tentýž den, kdy se Kennedy vracel do Washingtonu, slavil Chruščov své „vítězství“.²⁸⁶

Po návratu Kennedyho bylo nutné, aby o výsledcích rozhovorů s Chruščovem informoval americkou veřejnost. Na důkladnou přípravu svého televizního projevu však prezident neměl mnoho času. Proslov vznikl přes noc v letadle a během několika málo hodin, které Kennedy strávil v Bílém domě. V celostátním americkém televizním vysílání se prezident objevil 6. června 1961 v sedm hodin večer.²⁸⁷ Jeho projev byl až podivuhodně upřímný. „Chtěl bych Vám říci, že to byly dva velmi tvrdé dny. Z žádné strany nedošlo k nezdvořilosti, vzplanutí hněvu, nebo k vyhrožování ultimáty; ani jedna strana nezískala výhodu a ani jedna neustoupila ve svých požadavcích; nebyla učiněna žádná závažná rozhodnutí. (...) Naše názory se velice rozcházejí, ale přesto jsme přinejmenším na konci schůzky lépe věděli, kde oba stojíme. (...) Při vědomí toho, že na našem rozhodnutí částečně závisí i zachování míru, dohodli jsme se na tom, že zůstaneme nadále v kontaktu.“²⁸⁸

V memorandu, které Kennedy obdržel od Chruščova ve Vídni, byla pro vyřešení berlínského problému stanovena nová šestiměsíční lhůta. Kennedy doufal, že tento pamětní spis nebude zveřejněn. Proto se ve svém projevu v celostátním americkém televizním přenosu o ultimátu nezmínil. Chruščov však své memorandum 11. června zveřejnil²⁸⁹ a 15. června svou šestiměsíční lhůtu zopakoval v televizní zprávě sovětskému obyvatelstvu.²⁹⁰ Americký ministr zahraničí Dean Rusk a jeho spolupracovník, pozdější velvyslanec v Paříži, Charles E. Bohlen, dementovali také na schůzce rady NATO v Paříži (která se skládá ze stálých reprezentantů všech členských zemí), že by ve Vídni znovu vypukla Berlínská krize. Zamlčeli i šestiměsíční ultimátum.²⁹¹ Adenauer i de Gaulle se tedy domnívali, že Chruščov ve Vídni znovu opakoval své požadavky v otázce Berlína a Německa, aniž by přitom vypočítal nějakou lhůtu. Nic z toho přitom neodpovídalo skutečnosti. Opětovné propuknutí krize bylo bagatelizováno. Proto ani v Paříži, ani v Bonnu nebyl zatím žádný důvod ke krizové náladě.²⁹²

Již nyní se rýsovalo to, co se později zřetelněji ukázalo v případě Kubánské krize v říjnu 1962. V krizovém případě nekonzultovaly Spojené státy problém se svými spojenci.

---

²⁸⁵ Durman, K., c. d., 2004, s. 539.

²⁸⁶ Chruščov zpíval a tančil na recepci indonéského velvyslanectví. Podle některých z přítomných se zdál být tak uvolněný a rozverný, jak už léta nebyl. Srov. Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 128-129.

²⁸⁷ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 129.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 129.

²⁸⁹ Podle Müngera, Ch., 2003, s. 84; a Catudala, H. M., 1981, s. 131 byl dokument již 10. června otištěn v sovětském deníku *Pravda*. O den později, tedy 11. června byl zveřejněn i v zahraničí. Srov. Taubmana, W., c. d., 2005, s. 496.

²⁹⁰ Taubman, W., c. d., 2005, s. 496-497; též Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 131.

²⁹¹ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 83.

²⁹² Tamtéž, c. d., s. 83.

Dokonce je v takovém případě informovaly pouze selektivně, a sice takovým způsobem, který měl manipulativní charakter.²⁹³

Chruščov předal ve Vídni americké delegaci stručný zápis, kde byly ještě jednou znovu shrnuty sovětské požadavky. Sovětský svaz také zopakoval, že do konce roku 1961 musí být podepsána mírová smlouva s NDR. Na základě čtyřmocenského statutu se Chruščov ale neobracel pouze na USA, ale také na Velkou Británii a Francii, jako na vítězné velmoci. Odpověď na Chruščovovo memorandum musela být proto formulována společně. Z tohoto důvodu bylo nutné, aby byli spojenci o schůzce podrobně informováni.²⁹⁴

Protože byl Chruščovův dokument otištěn v *Pravda*,²⁹⁵ museli na něj spojenci reagovat. Kennedy ale na ultimátum žádnou okamžitou odpověď nedal. Doufal, že bude krize vyřešena diplomatickou cestou, bez jakéhokoli rozruchu či senzace.²⁹⁶ Avšak zveřejnění dokumentu znamenalo další stupňování napětí a zdálo se, že je konfrontace nevyhnutelná. Konečně také v Bonnu a v Paříži bylo nyní nepochybné, že Berlínská krize znovu vypukla.²⁹⁷ Naděje západoněmecké vlády, že bude možné v berlínské otázce takticky zdržovat rozhodnutí až do voleb, které se měly konat 17. září 1961, se zdály stále více nereálné.

Společná odpověď západních spojenců byla v konečné verzi předložena 17. července.²⁹⁸ V nótě zdůraznily Spojené státy, respektive Francie a Velká Británie ve svých příslušných verzích, že možným následkem jednostranné akce Sovětského svazu v berlínské a německé otázce by mohl být vojenský konflikt.²⁹⁹ Odpověď spojenců se velmi podobala prohlášením, které Kennedy přednesl ve Vídni.

5.2. Nový kurs americké politiky

Po konferenci ve Vídni dospěla Kennedyho administrativa k názoru, že tentokrát Chruščov neblufoval. Domnívala se proto, že je vojenské střetnutí se Sovětským svazem nevyhnutelné. Vzhledem k neslučitelnosti zájmů na obou stranách se zdálo být nemožné, aby společně dospěly k jakémukoliv kompromisu. Kennedy, který se obával rozvratu transatlantických vztahů, požádal někdejšího ministra zahraničí Achesona, aby referoval

---

²⁹³ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 83-84.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 84.

²⁹⁵ *Pravda* je ruský deník, který poprvé vyšel v roce 1912. V letech 1918-1991 se stal centrálním orgánem KSSS.

²⁹⁶ Taubman, W., c. d., 2005, s. 497.

²⁹⁷ Münger, Ch. c. d., 2003, s. 84.

²⁹⁸ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 166.

²⁹⁹ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 85.

o svých doporučeních, jak by se v Berlíně mělo dále pokračovat.³⁰⁰ Volba Deana Achesona byla zárukou toho, že se americká berlínská politika nepřiblíží appeasementu. Již ve svém memorandu ze 3. dubna 1961 obhajoval v berlínské politice nekompromisní postup.³⁰¹

Ve své zprávě o Berlíně, ze dne 28. června 1961 vycházel Acheson z předpokladu, že v otázce Berlína nejde jen o Berlín, ale o něco mnohem zásadnějšího, totiž o rozhodující zkoušku moci mezi USA a SSSR, na jejímž výsledku závisí důvěra ve Spojené státy jako ve světovou velmoc.³⁰² Acheson se domníval, že Chruščovova neústupnost v berlínské otázce naznačuje, že Chruščov pochybuje o odhodlanosti USA nasadit kvůli Berlínu jaderné zbraně. „Musíme Chruščovovi ujasnit, že USA spíš vyvolají jaderný konflikt, než aby se sklonily před sovětskými požadavky.“³⁰³ Aby znovu v Kremlu vyvolaly takovýto dojem je třeba, aby samy Spojené státy akceptovaly jadernou válku jako reálnou možnost. Acheson také apeloval na nutnost vyzbrojit se konvenčními a nukleárními zbraněmi. Tato zastrašující strategie ale podle něj vyžadovala, aby bylo vyzbrojení nejen ohlášeno, ale i úspěšně provedeno.³⁰⁴ Jak ve své zprávě vyjádřil Acheson: „Abychom Sověty přesvědčili o tom, že to s Berlínem myslíme vážně, musíme to také opravdu vážně myslet.“³⁰⁵ Aby Spojené státy Sovětům naznačily, že uvažily i možnost jaderného konfliktu, měly vystavit civilní obranu a do zvýšeného stavu pohotovosti uvést také bombardovací flotilu. Podle Achesona měl být také vyhlášen vyjimečný stav, povolány rezervní jednotky a národní garda, a zároveň měly být posíleny i americké jednotky v Evropě.³⁰⁶ Acheson položil také klíčovou otázku, za jakých okolností by skutečně mělo dojít k použití vojenských prostředků. Osobně doporučil nasazení konvenčního vojska, pokud by došlo k bloádě přístupové cesty do Berlína. Avšak stejně jako Kennedy ve Vídni obešel odpověď na otázku, v jakém případě by měly být nasazeny nukleární zbraně.

„Akční plán“ Achesonovy studie směřoval k zachování statu quo v Berlíně. V této souvislosti uvedl tři nejdůležitější zájmy týkající se otázky Berlína. Pokud by došlo k jejich narušení, měly být Spojené státy připraveny zasáhnout vojensky. USA požadovaly: 1. zachování přítomnosti spojeneckých posádek v Západním Berlíně; 2. volný přístup do Západního Berlína (vzdušnými i pozemními cestami); 3. zachování svobody

---

³⁰⁰ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 154.

³⁰¹ Kennedy měl pocit, že s ním Chruščov ve Vídni jednal jak se školákem. Jeho zraněná pýcha ho proto zatvrdila v jeho postoji a ve vůli k odporu. Proto se vědomě obrátil na bývalého ministra zahraničí Achesona, který platil za zastávce tvrdé linie. Srov. Münger, Ch., c. d., 2003, s. 86; též Wettig, G., c. d., 2006, s. 158.

³⁰² Steininger, R., c. d., 2001, s. 206.

³⁰³ Tamtéž, s. 206.

³⁰⁴ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 86.

³⁰⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 206.

³⁰⁶ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 86.

a životaschopnosti Západního Berlína.³⁰⁷ Už tehdy bylo možné si povšimnout, že tyto tři body nezahrnují svobodu pohybu v celém Berlíně. Tím, že Acheson nezohledňoval západní práva ve Východním Berlíně, zcela odepsal sovětský sektor v případě zkoušky síly.³⁰⁸ Bývalý státní tajemník prezidenta vybídl, aby veřejně oznámil soustředění jaderných i konvenčních zbraní, přesunul dvě či tři divize do Západního Německa a vyhlásil celostátní pohotovost.³⁰⁹ Pokud by Chruščov i přes tato opatření uskutečnil své hrozby a uzavřel separátní mírovou smlouvu s NDR, neměla podle něj vláda na toto rozhodnutí reagovat pouze slovním útokem, ale měla začít jednat. Podle Achesona by v tomto případě měly být nejprve zřízeny letecké mosty. Pokud by však kvůli sovětským odvetným opatřením nemohly pokračovat, měl by se provést test přistání dvou divizí.³¹⁰

Acheson zdůraznil, že nejde o to porazit sovětskou armádu na bitevním poli, ale je nutné přesvědčit Kreml, že bude-li třeba je Kennedy připraven i k jadernému střetnutí.³¹¹ Důležitou součástí Achesonovy zprávy bylo striktní odmítnutí jakýchkoli zásadních rozhovorů se Sověty. Obával se, že by jednání vedla k oslabení důvěryhodnosti Spojených států. Jako možné ústupky zmínil jedině akceptování východoněmeckých úředníků jako kontrolního úřadu pro přístupové cesty a uznání hranice Odra-Nisa, pokud by za to na oplátku dostali garanci americké pozice v Berlíně.³¹²

Bez ohledu na uvažování o ústupcích nepochopil bývalý ministr zahraničí, že pro Sovětský svaz spolu otázka Německa a Berlína úzce souvisela. Acheson ignoroval tyto Chruščovovy bezpečnostní zájmy. Vycházel pouze z přesvědčení, že jsou sovětské motivy v Berlínské krizi ofenzivní povahy a jejich cílem je mimo jiné začlenění Západního Berlína do NDR.³¹³

Achesonův koncept rozdělil americkou administrativu. Závěry bývalého ministra zahraničí byly typické pro zastánce takzvané tvrdé linie. K nim patřili mimo jiné Walt Rostow³¹⁴, Allen Dulles³¹⁵ a Paul Nitze³¹⁶. Jiní poradci, jako třeba velvyslanec Thompson, by

---

³⁰⁷ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 155.

³⁰⁸ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 155.

³⁰⁹ Taubman, W., c. d., 2005, s. 497.

³¹⁰ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 157.

³¹¹ Tamtéž, c. d., s. 158.

³¹² Münger, Ch., c. d., 2003, s. 87; též Steininger, R., c. d., 2001, s. 210-211; Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 158.

³¹³ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 87-88.

³¹⁴ Walt Whitman Rostow (1916-2003), poradce pro bezpečnost, později pracoval na ministerstvu zahraničí jako vedoucí politického plánovacího štábu.

³¹⁵ Allen Welsh Dulles (1893-1969), mladší bratr Johna Fostera Dullese, někdejšího ministra zahraničí Spojených států, v letech 1953-1961 byl vlivným ředitelem CIA.

³¹⁶ Paul Henry Nitze (1907- 2004), americký expert na odzbrojování, tehdy státní tajemník pro mezinárodní záležitosti na ministerstvu obrany, 1963-1967 ministr námořnictví.

spíše podpořili chystání půdy k novým diplomatickým jednáním. K těm mělo dojít po západoněmeckých volbách, které byly plánovány na září.³¹⁷ Prezident si nechal všechny možnosti otevřené. Dal rozkaz k přípravě na nenukleární obranu Berlína, ale nevyloučil ani jednání.³¹⁸

Kritici Achesonovy zprávy se domnívali, že Chruščov jedná na základě vlastních bezpečnostních zájmů a sleduje defenzivní cíl. Podle nich chtěl stabilizovat západní hranice sovětského impéria, ale rád by se přitom vyhnul konfliktu se Západem. Kritika Achesonova výkladu vyvolala nové otázky také u Kennedyho. Zdálo se, že se doposud příliš opíral o doporučení bývalého ministra zahraničí. Prestože čas začal tlačit, neučinil Kennedy žádné rozhodnutí a místo toho zadal k vypracování další studie. Na schůzce v rodinném sídle v Hyannis Port 8. června pověřil ministra obrany McNamaru a zahraničí Ruska konečným vypracováním americké pozice.³¹⁹

Na základě jejich doporučení stanovil prezident definitivně budoucí berlínskou politiku Spojených států, a to na schůzce Národní rady bezpečnosti dne 19. července 1961. Jako podklad sloužila studie předložená 17. července, kterou vypracoval ministr zahraničí na nařízení prezidenta. I když mnozí považovali tyto závěry za kapitulaci před tvrdým kurzem, ve skutečnosti byly kompromisem mezi zastánci tvrdé a umírněné linie ve vládě.³²⁰

Ve studii se poprvé rozlišovalo mezi primárními a sekundárními zájmy. Tři aspekty byly pro Spojené státy nejzásadnější: 1. Zachování přítomnosti spojeneckých posádek v Západním Berlíně; 2. volný přístup do Západního Berlína; 3. zachování svobody a životaschopnosti Západního Berlína.³²¹ Všechny tři body se výslovně týkaly pouze Západního Berlína. To znamenalo, že podle návrhu ministra zahraničí se Spojené státy stáhnou na nejnižší pozici obrany Západního Berlína a tím de facto vzdají čtyřmocenský status bývalého hlavního města říše. Práva, jako například svoboda pohybu ve všech čtyřech sektorech města, měla tím pádem pouze druhotný význam, jak potvrdila o několik týdnů později reakce Spojených států na stavbu Berlínské zdi.³²²

---

³¹⁷ K prvním zastáncům umírněného směru patřil Arthur M. Schlesinger, americký historik a zvláštní poradce prezidenta Kennedyho. Po setkání se sovětským velvyslancem ve Washingtonu, Georgi Kornienkem, dospěl k přesvědčení, že sovětské motivy jsou defenzivní povahy. Domníval se, že Moskva chce upustit od směřování k vojenskému konfliktu a spíš usiluje o nalezení řešení prostřednictvím jednání. Srov. Münger, Ch., c. d., 2003, s. 88.

³¹⁸ Taubman, W., c. d., 2005, s. 497.

³¹⁹ Münger, Ch., c. d., 2003., s. 89.

³²⁰ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 195.

³²¹ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 90.

³²² Tamtéž., s. 90.

Rozlišením mezi primárními a sekundárními zájmy bylo poprvé patrné, jak by mohlo vypadat vyjednané řešení. Díky ústupkům v oblasti sekundárních zájmů by mohly být vyjednány sovětské garance pro tzv. tři „essentials“, tedy hlavní zájmy Západu.³²³ K neshodě došlo v otázce celostátní pohotovosti. V rozporu s Achesonem zastával McNamara názor, že vyhlášení celostátní pohotovosti není nutné. Kennedy se držel obou návrhů svých hlavních členů kabinetu. Politika třech primárních zájmů, doporučená opatření vedoucí k jejich prosazení, stejně jako uvážení eventuelních jednání tvořily kompromis mezi protikladnými návrhy zastánců tvrdé a umírněné linie.³²⁴ Tím byl dokončen nový kurz americké politiky v otázce Berlína. Spojenci byli z tohoto procesu dalekosáhle vyloučeni.

5.3. Kennedyho projev k Berlínské krizi

Ještě předtím, než se Kennedy v televizním vysílání obrátil na celosvětovou veřejnost, informoval písemně 20. července 1961 předsedy vlád SRN, Francie a Velké Británie o obsahu svého nadcházejícího prohlášení. Hlavní důraz byl v těchto dopisech jednoznačně kladen na opatření k demonstraci síly, nikoli na ochotu ke kompromisu.³²⁵ Kennedy se snažil nalézt společné stanovisko, které by dalo jasně najevo odhodlanost Západu. Proto není divu, že ani z Bonnu ani z Paříže nezazněly žádné námitky.³²⁶

Dne 25. července 1961 ve 22 hodin washingtonského času se americký prezident obrátil na své mezinárodní posluchačstvo se třemi cíli. Za prvé měl v úmyslu definovat nový směr americké politiky v berlínské otázce. Dále se chystal přesvědčit Sověty o odhodlanosti Západu, a tím zařídit urovnání Berlínské krize. Třetím cílem bylo zabránit ohrožení jednoty aliance. Všechny tři cíle požadovaly řečnickou dovednost. Nová berlínská politika nesměla být interpretována jako ústup, naopak měla vyvolat dojem, že jsou Spojené státy připraveny své zájmy v Berlíně prosadit i za cenu vypuknutí války.³²⁷ Kvůli Chruščovovi a zastáncům tvrdé linie musel Kennedy vyvolat dojem, že jsou USA připraveny zasáhnout i jadernými

---

³²³ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 91.

³²⁴ Tamtéž, s. 92.

³²⁵ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 196.

³²⁶ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 93.

³²⁷ Ve svém projevu chtěl Kennedy ukázat svému národu, Sovětskému svazu i celému světu, kde USA v Berlínské krizi stojí. Jeho projev byl začátkem informační ofenzivy, čemuž odpovídaly i náklady, s kterými byl rozšiřován do světa. Rozhlasová stanice *Hlas Evropy* ho živě přenášela do Evropy, Latinské Ameriky a na Dálný Východ. V ruštině byla jeho 26-ti minutová verze vysílána čtyřikrát. Projev byl vyslán i ve Španělsku a Portugalsku a konkrétní citáty byly vysílány v 35 jazycích. Projev byl přeložen a vytištěn ve 25 jazycích. Bylo natočeno několik speciálních pořadů o Berlíně a filmový dokument o sovětské slabosti a síle západní pozice v Berlíně. Velvyslanci Spojených států dostali pověření intervenovat u jednotlivých vlád a předat jim informace o Berlíně. Srov. Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 228-229.

zbraněmi. Na druhé straně chtěl však Kennedy také naznačit, že jsou Spojené státy ochotné zahájit jednání a dohodnout se na kompromisu. Tyto rozporné cíle vyžadovaly obtížné nasazení dvojí strategie („we seek peace, but we shall not surrender“).³²⁸

Jako základ americké politiky v otázce Berlína vyhlásil Kennedy již zmíněné tři hlavní zájmy, tedy přítomnost západních vojsk v Západním Berlíně, právo Západního Berlína na sebeurčení a volný příjezd do Západního Berlína.³²⁹ Zveřejnění těchto tří požadavků v podstatě znamenalo faktický konec čtyřmocenského statutu města. V příštích týdnech, obzvláště po stavbě zdi, bylo stále zřetelnější, že se americká politika omezila jen na Západní Berlín a Východní Berlín zcela přenechala Sovětům.³³⁰ Také v Moskvě a ve Východním Berlíně vzali toto rozlišení na vědomí.³³¹

Ačkoli Kennedy za podpory Macmillana směřoval k urychleným jednáním, jeho projev působil vítězně spíše pro zastávce tvrdé linie kolem Deana Achesona.³³² Prezident vyhlásil rychlé a rozsáhlé vybudování konvenčních ozbrojených sil, zvýšení výdajů na obranu a dvoj- až trojnásobné zvýšení povolávacích rozkazů do vojenské služby. Rozhodující ale bylo, že nedal vyhlásit celostátní pohotovost a nijak demonstrativně nezvýšil množství ozbrojených sil v Evropě.³³³

Prestože v Bonnu a v Paříži zcela nesouhlasili s návrhem jednání, ocenily obě vlády oznámení o zvýšení amerického finančního rozpočtu na obranu. Obzvláště opatření v oblasti civilní obrany a strategických prostředků přispěly ke snížení francouzské a německé nedůvěry k americké politice.³³⁴ Ještě před Kennedyho projevem vycházel Chruščov z předpokladu, že by Spojené státy kvůli svým právům v Berlíně válku neriskovaly.³³⁵ Ačkoli amerického prezidenta kvůli neúspěchu v Zátocě sviní a na základě rozhovorů ve Vídni podceňoval, nyní byl sovětský vůdce o Kennedyho odhodlanosti přesvědčen. Kennedyho řeč dokonce označil za výhrůžku, která nemá daleko od přímého vyhlášení války.³³⁶ Avšak rozhodující bylo, že Sověti neodpověděli zvýšením výdajů na obranu, což by krizi dále zostřílo. Naopak v Moskvě

---

³²⁸ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 93.

³²⁹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 227.

³³⁰ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 94.

³³¹ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 173.

³³² Schwarz, H.-P., *Berlinkrise und Mauerbau*, Bonn 1985, s. 19.

³³³ Tamtéž, c. d., s. 19.

³³⁴ Tamtéž, c. d., s. 19-21.

³³⁵ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 95.

³³⁶ Poté, co si Chruščov Kennedyho proslov přečetl, opravdově zuřil. Prohlásil řeč za „předběžné vyhlášení války“, protože mu předkládá „ultimátum“. Oznámil, že mírovou smlouvu podepíše v každém případě a přístup Západu do Berlína bude zrušen. Jestliže Západ použije sílu, bude válka nevyhnutelně termonukleární. Chruščov byl tak rozčilen, že mu Eisenhower ve srovnání s Kennedym připadal dobrý. Srov. Taubman, W., c. d., 2005, s. 497.

pochopili, jaký volný prostor nabízí americký ústup na minimální pozici (3 essentials). Zejména Kennedyho upozornění na možná jednání dávala Sovětům naději, že by berlínská otázka mohla být urovnána mírovou cestou.³³⁷

Ve skutečnosti se prezident nikdy tolik neoddálil od doporučení Achesona a de Gaulla, jako v otázce vyjednávání. Celkem čtyřikrát poukázal na to, že jsou USA ochotné se Sověty diskutovat. Zároveň uznal historicky legitimní bezpečnostní zájmy Sovětů ve střední Evropě, které Chruščov vyložil americké delegaci ve Vídni. Touto výpovědí Kennedy poprvé uznal defenzivní charakter sovětské iniciativy.³³⁸

Mezi spojenci byla tato vstřícnost přijata naprosto rozdílně. S ulehčením ji přijali pouze Britové, kteří v brzkém zahájení rozhovorů viděli záruku toho, že by mohlo být zabráněno jaderné válce. Naproti tomu v Paříži a v Bonnu interpretovali americkou nabídku k jednání pouze jako diplomatickou rétoriku.³³⁹ Vesměs ale spojenci americké stanovisko přinejmenším obecně přivítali. Jejich souhlas se ale vždy omezil pouze na ty aspekty, které se shodovaly s jejich vlastními názory.³⁴⁰

Na první srpnový týden byla naplánována konference ministrů zahraničí v Paříži, která měla zkoordinovat politiku Západu v berlínské otázce. Jak bylo rozhodnuto už v průběhu července, podklady pro jednání vypracovali spojenečtí a němečtí experti na přípravné schůzce, která začala již 28. června 1961.³⁴¹ Čtyřmocenská skupina velvyslanců vydala zprávu, která obsahovala návrh šesti témat k projednání na nadcházející konferenci. Ministři zahraničí měli projednat následující otázky: 1. motivy a záměry Sovětů; 2. taktiku Západu; 3. zásadní politické otázky; 4. posílení ozbrojených sil Západu; 5. návrhy na hospodářská protiopatření; 6. přezkoušení plánů pro vážný případ.³⁴² Západ měl usilovat o jednání se

---

³³⁷ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 95.

³³⁸ Tamtéž, s. 95-96.

³³⁹ Schwarz, H.-P., c. d., 1985, s. 19-20.

³⁴⁰ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 96.

³⁴¹ Tato „pracovní skupina“ se skládala hlavně z Washingtonských diplomatů zabývajících se Berlínem. Americkou delegaci vedl Foy Kohler a vedle jeho poradců z ministerstva zahraničí Martina Hillenbranda a Franka Cashe patřili k delegaci také Paul Nitze z ministerstva obrany a generálmajor David Gray. Doprovázeli je Henry Fowler, státní tajemník na ministerstvu financí, a Abram Chayes, právní poradce na ministerstvu zahraničí. Srov. Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 229.

³⁴² Co se týče motivů Sovětů, domnívali se, že je Chruščov pod tlakem vnitřních problémů v socialistickém bloku. NDR se kvůli uprchlíkům ocitla ve vážné krizi a navíc měla potíže s Čínou. Podle nich chtěl tedy Chruščov především zastavit proud uprchlíků, odstranit Západní Berlín pozvolným rozvázáním vazeb města na SRN, stabilizovat NDR a docílit jejího mezinárodního uznání. Vzhledem k časové tísní nebyl vypracován detailní program pro další politické otázky. Hovořilo se pouze o tématech, která by měla být na konferenci projednána. To byla především otázka znovusjednocení Německa a otázka evropské bezpečnosti. Srov. Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 249-252.

Sovětským svazem, ke kterému mělo dojít v následujících týdnech. To by mělo začít na úrovni ministrů zahraničí, po nichž by následovala konference na nejvyšší úrovni. Hlavním bodem jednání neměl být pouze „Berlín“, ale přinejmenším „Německo a Berlín“, popřípadě také téma vztahů mezi Západem a Východem.³⁴³ Ve dnech 5. až 7. srpna se sešli ministři zahraničí západních velmocí v Paříži, aby projednali berlínskou a německou otázku.³⁴⁴ Ještě než projednali zprávu, kterou vytvořila pracovní skupina, sešli se k poradě ministři zahraničí Dean Rusk, Lord Home a Couve de Murville. Během této schůzky vyšly najevo názorové rozdíly mezi Ruskem a Homem na jedné straně a Couve de Murvillem na straně druhé. Home se dostavil s pokyny od Macmillana, který chtěl dosáhnout vrcholné konference západních velmocí v Londýně. Tato schůzka se podle něj měla konat 2 až 3 dny po volbách do *Bundestagu* s cílem pozvat Rusy na čtyřmocenskou konferenci na nejvyšší úrovni. Schůzka státníků by se pak měla konat na začátku října v Londýně.³⁴⁵ Ministr Rusk zastával názor, že má Západ zahájit iniciativu k jednání ještě před schůzí valného shromáždění OSN v polovině září. Cílem tohoto postupu mělo být dosažení čtyřmocenské konference ministrů zahraničí. Ta by se pak měla konat v průběhu října nebo listopadu.³⁴⁶ Couve de Murville to rozhodně odmítl. Podle něj chtěli Sověti jednat pouze o Berlínu a v tomto případě by jakékoli jednání znamenalo ústupek Západu.³⁴⁷ Přes tyto neshody se ministři dohodli na tom, že by se německá strana měla více než dosud podílet na jednání Západu a zároveň se měla stát rovnocenným partnerem ve skupině velvyslanců ve Washingtonu.³⁴⁸

Na následující schůzku byl přizván již i ministr zahraničí SRN Brentano. Německý ministr stejně jako Murville pochyboval o názoru Ruska. Obával se, že by jednání vedla ke zhoršení statu quo, který se mu již nyní zdál dost špatný. V tomto případě navrhoval, že by se Západ neměl chopit iniciativy, ale zároveň neměl odmítnout nabídku k jednání od Sovětů. Nakonec ale proti anglosaskému požadavku brzkého uspořádání čtyřmocenské konference zásadně neprotestoval.³⁴⁹

Dne 8. srpna se setkal ministr zahraničí Rusk s francouzským prezidentem de Gaullem. Generál sice projevil pochopení pro americké přání jednat se Sovětským svazem, aby uspokojili veřejné mínění v USA, ale zároveň prohlásil, že co se týče berlínské otázky,

---

³⁴³ Steininger, R., c. d., 2001, s. 250-251.

³⁴⁴ Schwarz, H.-P., c. d., 1985, s. 22.

³⁴⁵ Steininger, R., c. d., 2001, s. 254.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 255.

³⁴⁷ Schwarz, H.-P., c. d., 1985, s. 22.

³⁴⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 255.

³⁴⁹ Couve de Mourville byl ve svém postoji ještě tvrdší. Prohlásil, že by bylo nezodpovědné předložit nyní návrh k jednání. Srov. Steininger, R., c. d., 2001, s. 257; též Schwarz, H.-P., c. d., 1985, s. 22.

není o čem jednat.³⁵⁰ Dopoledne dne 10. srpna se americký ministr zahraničí setkal také se spolkovým kancléřem Adenauerem. Informoval ho o poradách v Paříži a pak přešel k vlastnímu tématu - možnému jednání se Sověty, které se mělo konat již na podzim.³⁵¹ Adenauer byl potěšen, že spojenci akceptují SRN jako rovnocenného partnera při plánování o Berlíně a Německu. Prohlásil, že si Spolková republika upřímně přeje spolupráci. Zdůraznil, že se Spojené státy při své snaze posílit na Západě svou vedoucí pozici mohou na SRN spolehnout. A tak nakonec jediným mužem, který byl proti jednáním zůstal Charles de Gaulle.³⁵²

Rozhovory v Paříži ozřejmily, že zatímco Británie a USA naléhaly na urychlené zahájení jednání, Francie tento aspekt americké politiky zásadně odmítla. Spolková republika stála někde uprostřed, ale čím dál tím víc se přikláněla k tvrdému postoji de Gaulla. Doposud pronikaly tyto nejednotnosti na veřejnost pouze ojediněle, avšak další iniciativa Sovětů musela vést ke zdůraznění těchto rozdílných postojů v západním táboře. Týden po rozhovorech v Paříži také tak stalo.³⁵³

---

³⁵⁰ Podle De Gaulla se Chruščovovi mělo dát zcela jasně najevo, že Západ odmítá jakoukoli změnu statutu Berlína, netoleruje zasahování do svých legitimních práv a při jakékoli násilné změně bude odpovídajícím způsobem reagovat. Srov. Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 257-258.

³⁵¹ Steininger, R., c. d., 2001, s. 258-259.

³⁵² Francouzský prezident prohlásil, že pokud by Sověti chtěli bránit spojencům v jejich přítomnosti v Berlíně, „budeme střílet“. Podle Deana Ruska to byl ale značně neadekvátní postoj v době, kdy se musí počítat s jadernou válkou. Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 258-259.

³⁵³ Münger, Ch., c. d., 2003, s. 98.

6. Stavba Zdi – „operace Růže“

6.1. Přípravy k uzavření hranice

Kennedy s Chruščovem se snažili vzájemně vojensky zastrašit. Oba posílili své ozbrojené síly v Německu, což vyvolalo obavy z války u obyvatel obou sektorů Německa.³⁵⁴ Ve svém projevu 8. července 1961 v Moskvě ohlásil sovětský vůdce, že Sovětský svaz „v rámci zachování míru“ zastaví plán demobilizace vlastních ozbrojených sil, který předpovídal snížení o 1, 2 milionu mužů. Zároveň zvýšil o jednu třetinu rozpočet na obranu. Přitom tvrdil, že byla sovětská vláda k těmto krokům donucena vzhledem k plánovanému zvýšení výdajů na obranu ze strany USA a NATO.³⁵⁵

V NDR zatím kolovala fáma, že Ulbricht uzavře Berlín, což zdvihlo další uprchlickou vlnu.³⁵⁶ Stále více lidí se rozhodlo k útěku. Jestliže v roce 1959 uprchlo 144 000 a v roce 1960 199 000 obyvatel NDR, v první polovině roku 1961 to již bylo nových 100 000, což bylo asi o 16 000 víc než v první polovině předchozího roku. Jenom v červnu 1961 uprchlo 20 000 převážně mladých kvalifikovaných obyvatel NDR. V červenci vystoupl počet obyvatel, kteří přehali do Západního Berlína asi na 1000 za jediný den. Za této situace naléhal Ulbricht na Chruščova, že již nelze dál čekat a že Západní Berlín musí být co nejrychleji izolován.³⁵⁷

I když Chruščov neustále hrozil Západu jaderným zničením, ve skutečnosti nebyla ani pro něj jaderná válka alternativou.³⁵⁸ Jestliže je pravda, co bylo řečeno o Chruščovově hodnocení Kennedyho a USA, pak je asi také pravda, že Kennedyho projev z 25.července vedl k obratu smýšlení na straně Chruščova.³⁵⁹ Pokud tedy Chruščov nemohl svou politikou demonstrace síly udělat na USA dojem, natož srazit ji tím na kolena, pak musela být Berlínská krize s co možná nejmenšími ztrátami ukončena.

---

³⁵⁴ Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 30.

³⁵⁵ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 176.

³⁵⁶ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg, 1985, s. 371.

³⁵⁷ Durman, K., *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991. Díl I. Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004, s. 543; též Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006, s. 108.

³⁵⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 234.

³⁵⁹ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 173.

Problém demografické destabilizace NDR nehrál v sovětském ultimátu z listopadu 1958 původně žádnou roli³⁶⁰, ačkoli Ulbricht neustále zdůrazňoval následky odchodu obyvatel na hospodářský vývoj a východoněmecký pracovní trh. Nejenže narůstal nedostatek masa, brambor, zeleniny, mléka a másla, nedostatky se projevovaly také ve stavebnictví a spotřebním průmyslu.³⁶¹ Někteří funkcionáři kritizovali vedení strany a za původce kritické situace činili zodpovědnou unáhlenou kolektivizaci provedenou v předchozím roce.³⁶² Toto opatření vyvolalo zmatek v zemědělství a vedlo ke snížení aktivity vyvlastněných sedláků a zároveň k jejich útěku ze země. Ulbricht uznal, že tyto okolnosti vyžadují drastická opatření a že musí být zastaven „ničivý vliv“ Západního Berlína.³⁶³

Ještě v březnu 1961 odmítli členové Varšavské smlouvy na své konferenci fyzické rozdělení Berlína. Chruščov se obával, že by to znamenalo ideologickou porážku socialismu.³⁶⁴ Po červnové schůzce s Kennedym však Ulbrichtovi slíbil, že bude otázka uzavření hranice v Berlíně znovu projednána na příští konferenci Varšavské smlouvy. První tajemník se totiž obával, že by jinak Ulbricht k tomuto kroku přistoupil bez něj. Mezitím ovšem ani sám Chruščov neznal jinou cestu, jak by mohl NDR podpořit v její akutní demografické krizi.³⁶⁵

6.2. Dramaturgie stavby zdi

V lednu 1961 byla ustanovena pracovní skupina složená z nejvyšších představitelů SED Ericha Honeckera³⁶⁶, Karla Marona³⁶⁷, Ericha Mielkeho³⁶⁸, která měla za úkol vypracovat pro příští zasedání pléna ústředního výboru a pro březnový sjezd politických

---

³⁶⁰ Wagner, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002, s. 437.

³⁶¹ Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 102.

³⁶² Kolektivizace hospodářství, provedená v letech 1959-1960 přivedla zásobování potravinami do kritického stavu. Ulbricht konstatoval, že NDR má vážné potíže v souvislosti se zhoršením zásobování obyvatelstva řadou zboží běžné spotřeby. Srov. Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 163-164; též Weber, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980, s. 100-101.

³⁶³ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 177-178.

³⁶⁴ Uhl, M. – Wagner, A., *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, München 2003, s. 19.; též Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995, s. 134.

³⁶⁵ Wagner, A., c. d., 2002, s. 436-437.

³⁶⁶ Erich Honecker (1912-1994), politik SED, na konci 50. let se stal „druhým mužem SED“, v roce 1971 nahradil Ulbrichta na postu prvního tajemníka ÚV SED.

³⁶⁷ Karl Maron (1903-1975), politik SED, v letech 1955-1963 ministr vnitra NDR.

³⁶⁸ Erich Mielke (1907-2000), politik SED, v letech 1950-1957 státní tajemník, od roku 1957 ministr státní bezpečnosti.

poradců Varšavské smlouvy návrhy k potlačení odlivu obyvatel z NDR.³⁶⁹ Jejich řešení, bariérou ostnatého drátu chránit celou hranici státu včetně hranice berlínské, bylo však na schůzce odmítnuto argumentem, že by tím byla znehodnocena propagandistická mírová ofenziva.³⁷⁰

Dne 15. června 1961 pozval tiskový úřad vlády NDR četné zástupce tuzemských i zahraničních novin na tiskovou konferenci s Walterem Ulbrichtem. Na pořadu dne byla mírová smlouva s Německem a řešení problému Západního Berlína.³⁷¹ Když se reportérka Frankfurter Rundschau zeptala, jestli má vláda NDR v úmyslu zřídit u Brandenburské brány státní hranici NDR, odpověděl jí Ulbricht: "Jestli dobře rozumím Vaší otázce, v Západním Německu jsou lidé, kteří by chtěli, abychom zmobilizovali zedníky Německé demokratické republiky k postavení zdi. Já o žádných takových plánech nevím. Naši stavbaři jsou zaměstnání stavbou nových domů. Nikdo nemá v úmyslu postavit zeď. (...) Jsme pro smluvní urovnání vztahů mezi Západním Berlínem a vládou NDR."³⁷²

O osm týdnů později byla postavena Berlínská zeď. Ačkoli právě tento citát umožnil NDR po stavbě zdi vytýkat její prolhanost, nedá se dodnes dokázat, že Ulbricht vědomě lhal. Vzhledem k hospodářským problémům a vysokému počtu uprchlíků musel nalézt řešení v co nejkratší době. Přesto nelze vyloučit, že v tomto okamžiku ještě věřil v úspěšné jednání se Sovětským svazem v otázce mírové smlouvy. Přestože měl v úmyslu rozšířit pohraniční kontroly, nemohl se pustit do sólové akce a učinit rozhodnutí o úplném uzavření hranice. Na to potřeboval povolení shora.³⁷³

O svých možnostech jednal Ulbricht na zvláštním zasedání ústředního výboru SED probíhající ve dnech 3.-4. července ve Východním Berlíně. Hlavními tématy schůze byl narůstající počet uprchlíků a zoufalá situace východoněmeckého režimu.³⁷⁴ Zvláštní omezení ani masivní propagační kampaň nemohly zabránit drastickému nárůstu útěků z NDR. Již dříve podnikl režim mnohé, aby počet uprchlíků omezil. Ale ať už to byly častější kontroly, nařčení uprchlíků ze zrady, či trest vězení pro přátele a příbuzné, kteří zůstali, nebylo to nic platné. Sám Ulbricht prohlásil na jedné ze schůzek, že otevřená hranice do Západního Berlína stojí

---

³⁶⁹ Wagner, A., c. d., 2002, s. 438.

³⁷⁰ Durman, K., c. d., 2004, s. 543.

³⁷¹ Lemke, M., c. d., 1995, s. 162.

³⁷² Stern, C., *Ulbricht. Eine politische Biographie*, Köln – Berlin 1963, s. 230-231.

³⁷³ Wagner, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002, s. 442.

³⁷⁴ Catudal, H. M., c. d., 1981, s. 177.

NDR ročně miliardu marek a „únos našich obyvatel, který se praktikuje, další dvě a půl miliardy. S tím se musí skoncovat.“³⁷⁵

Dne 6. července vystoupil Ulbricht na veřejnost se svým tzv. Mírovým plánem Německého národa.³⁷⁶ Ve svém dvouhodinovém projevu prohlásil, že krize kvůli Berlínu mezi Západem a Východem bude mírovou cestou překonána. „Pokud nebudeme napadeni, použijeme vždy mírových prostředků“, oznámil Ulbricht, aniž by sdělil své skutečné úmysly.³⁷⁷ Stejně jako jeho tisková konference v předchozím měsíci byl i tento projev pečlivě studován a podroben důkladné analýze. Z té vyplynulo, že se zásady „mírového plánu“ nijak podstatně neodlišují od dřívějších východoněmeckých návrhů na uzavření mírové smlouvy s Německem. V zásadě plán požadoval zřízení „německé mírové komise“, která by byla vytvořena ze zástupců vlády Spolkové republiky a vlády NDR, jejímž úkolem by bylo vytvoření podkladu pro mírovou smlouvu.³⁷⁸

Dosud není jasné, kdy přesně bylo rozhodnuto zřídit opatření k uzavření hranice. Technické přípravy ve Východním Berlíně se sice rozjely již ve druhé polovině července, to však nemusí nutně znamenat, že stavba zdi byla již v tomto okamžiku mezi Chruščovem a Ulbrichtem uzavřenou záležitostí. Definitivní rozhodnutí pravděpodobně padlo až během konference prvních tajemníků ústředních výborů komunistických stran zemí Varšavské smlouvy na začátku srpna v Moskvě.³⁷⁹

Pro Ulbrichta však byla plánovaná opatření už dlouhou dobu nevyhnutelným předpokladem pro vyřešení berlínského problému.³⁸⁰ Na konferenci Varšavské smlouvy předložil dvaapadesátistránkový manuskript, ve kterém formuloval své stanovisko k německé otázce a k problému Berlína. Ve svém projevu na konferenci se Ulbricht vyjádřil, že „v zájmu existence a rozvoje Německé demokratické republiky je nezbytné provést účinná opatření k zamezení verbování lidí z naší republiky“.³⁸¹ Mezi tato opatření patřila mimo jiné i úplná kontrola styků. Pod kontrolu orgánů Německé demokratické republiky se po uzavření mírové

---

³⁷⁵ Tamtéž, s. 177-178.

³⁷⁶ Ulbrichtův mírový plán, který navrhoval okamžité vytvoření německé mírové komise ze zástupců vlád a parlamentů obou německých vlád, uvedl novou propagandistickou akci SED. Opakování nabídky k vytvoření konfederace a vyzdvihování principu neútočení a nevměšování se ve vztahu obou německých států, mělo zanechat dojem, že se jedná o projev dobré vůle. Ve skutečnosti ale nepřinesl tento plán nic nového. Obsahoval vlastně pouze preventivní ospravedlnění pro stavbu zdi. Srov. Lemke, M., c. d., 1995, s. 162-163.

³⁷⁷ Catudal, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981, s. 179.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 180.

³⁷⁹ Konference probíhala ve dnech 3.-5. srpna 1961. Srov. Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 169-171.

³⁸⁰ Wagner, A., c. d., 2002, s. 438-441.

³⁸¹ Výňatek z projevu Waltera Ulbrichta na poradě prvních tajemníků ústředních výborů komunistických stran zemí Varšavské smlouvy, která se konala 3.-5. srpna 1961 v Moskvě. Srov. Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, c. d., s. 311.

smlouvy měly podle něj dostat veškeré pozemní spoje, včetně styků vojenských zaměstnanců a nákladních transportů posádek západních velmocí v Západním Berlíně, všechny vodní cesty i vzdušné spoje. „(...)Všechny státy, které chtějí uskutečňovat pravidelné lety přes vzdušný prostor Německé demokratické republiky [budou] nuceny uzavřít patřičné smlouvy s Německou demokratickou republikou.“³⁸² Co se týče hlavního problému, tedy otázky uprchlíků, vysvětlil, že „tato situace vyvolává nutnost takového opatření, aby mohly být (...) státní hranice Německé demokratické republiky [procházející Berlínem] překračovány občany Německé demokratické republiky jen na zvláštní povolení anebo (...) na zvláštní propustku. Návštěva hlavního města NDR západoněmeckým obyvatelstvem je možná na západoberlínský průkaz totožnosti [nikoliv na západoněmecký pas]. Do této doby existující ustanovení o spojení ze Západního Berlína do Západního Německa zůstávají těmito opatřeními neporušena.“³⁸³ Důvodem k těmto opatření byla podle Ulbrichta „agresivní“ politika vlády SRN, proti níž bylo nutné chránit NDR a vlády socialistického bloku.³⁸⁴

Toto měl však být pouze první krok. Rozhodující mělo být uzavření mírové smlouvy. Názor na to, jaké konflikty by tento počín vyvolal, vyjádřil Ulbricht následovně: „Přesto, že západní velmoci (...) řinčí zbraněmi, zdá se nám málo pravděpodobné, že by přikročily k válečným opatřením. Heslo ‘umřít pro Západní Berlín’ není mezi národy populární.“ Zároveň se však domníval, že je možné, „že bonnská vláda jednostranně zruší obchodní smlouvu mezi NDR a SRN, zpřetrhá hospodářské styky s NDR a že NATO vyhlásí embargo vůči NDR.“³⁸⁵

Na poradě stranických šéfů zemí Varšavské smlouvy byl předložen plán organizačních opatření souvisejících s přípravou a uzavřením mírové smlouvy s NDR a svoláním mírové konference. Podle těchto návrhů se konference měla konat v prosinci 1961 a pozvání k účasti mělo být zasláno 29 státům, které se svými ozbrojenými silami zúčastnily války proti Německu.³⁸⁶ Podle plánu by se v době oslav Velké říjnové socialistické revoluce měly dohodnout návrhy mírové smlouvy s NDR a Deklarace o Západním Berlíně. Ještě před zahájením mírové konference, tedy v listopadu 1961, by se za účelem předběžného projednání

---

³⁸² Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 311.

³⁸³ Tamtéž, c. d., s. 312.

³⁸⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 238.

³⁸⁵ Reiman, M. – Luňák, P., c. d., 2000, s. 313.

³⁸⁶ Tedy: 10 zemí východního bloku – SSSR, BSSR, USSR, Polsko, Československo, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Albánie, ČLR; 3 neutrální státy – Jugoslávie, Indie, Finsko; 16 států Západního bloku – USA, Velká Británie, Francie, Austrálie, Belgie, Brazílie, Řecko, Dánsko, Itálie, Kanada, Lucembursko, Nizozemí, Nový Zéland, Norsko, Pákistán, JAR. Podle výsledku porady náměstků ministrů zahraničních věcí SSSR, USA, Anglie a Francie v listopadu 1947 byla zahrnuta mezi účastníky mírové konference také Čína, přestože se besprostředně svými ozbrojenými silami války s Německem neúčastnila. Srov. Reiman, M. – Luňák, P., c. d., 2000, s. 308-310.

otázek, týkajících se mírové konference, měla konat porada ministrů zahraničních věcí socialistických států. Dále by dle plánu bylo vhodné vydat 10-15 dní před zahájením konference prohlášení sovětské vlády, v němž by byla národům vysvětlena nutnost uzavření mírové smlouvy s Německem a na jejím základě normalizace situace v Západním Berlíně. Po podepsání mírové smlouvy by se pak na celém území NDR plně obnovily mírové podmínky a všechny dohody spojené s poválečnou kapitulací by pozbyly účinnosti. Přístup do Berlína by se dostal výhradně do rukou NDR.³⁸⁷

Ještě před vídeňskou konferencí Chruščova a Kennedyho, dne 19. května 1961, sdělil sovětský velvyslanec Michal Pervuchin svému ministrovi zahraničí Gromykovovi, že NDR není zcela spokojena se současnou situací v zemi a že by chtěla zřídit kontrolu hranice mezi Východním a Západním Berlínem, která by jí dovolila „zavřít dveře na Západ“. Dále si stěžoval, že „naši němečtí přátelé projevují občas netrpělivost a poněkud jednostranný přístup k tomuto problému, a ne vždy přitom berou v potaz zájmy celého socialistického bloku nebo mezinárodní situaci v daném momentě. Důkazem toho je úsilí přerušit co nejdříve všemi možnými prostředky volný pohyb mezi NDR a Západním Berlínem.“³⁸⁸

Ulbricht vytrvale naléhal na Chruščova tím, že hrozí zhroucení NDR a on sám nemůže garantovat, že situaci udrží pod kontrolou. Za této situace získal už na konci června nebo začátkem července 1961 svolení k zahájení přípravných technických opatření pro uzavření hranice sektoru a vnitroněmecké demarkační linie.³⁸⁹ Po svém příjezdu do Moskvy 31. července 1961 dostal konečně i souhlas s uzavřením hranice.³⁹⁰ Chruščov si ale kladl podmínky. Východoněmeckému spojenci oznámil, že se mírová smlouva nyní nepodepíše, protože se o ní bude ještě dále jednat se Západními velmocemi. Ulbrichtův plán na uzavření vzdušných koridorů Chruščov také odmítl. Domníval se, že je příliš riskantní.³⁹¹ Ulbricht také navrhl, aby byla kolem Západního Berlína postavena zeď. Toto opatření byl Chruščov ochoten akceptovat, ale pouze v případě, že mu Ulbricht bude moci garantovat, že jeho lidé budou mít věc při případných bezpečnostních či hospodářských problémech pod kontrolou.³⁹² Podle Chruščova měl být nejprve použit ostnatý drát. Obával se reakce Západu a tak chtěl nejprve vyčkávat. Teprve potom, až bude jisté, že nikdo drát nestrhne, se mělo začít se

---

³⁸⁷ Reiman, M. – Luňák, P., c. d., 2000, s. 309.

³⁸⁸ Ehlert, H., *Militär, Staat und Gesellschaft in der DDR : Forschungsfelder, Ergebnisse, Perspektiven*, Berlin 2004, s. 90.

³⁸⁹ Wagner, A., c. d., 2002, s. 442.

³⁹⁰ Steininger, R., c. d., 2001, s. 241.

³⁹¹ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 175-177.

³⁹² Steininger, R., c. d., 2001, s. 241.

stavbou zdi. Ta se ale v žádném případě nesměla ani milimetrem dotknout území Západního Berlína.³⁹³ Hlavním Chruščovovým záměrem k provedení tohoto opatření bylo ukončit krizi. „Nechceme vojenské střetnutí, chceme provést pouze chirurgický zákrok.“³⁹⁴ Sovětský vůdce nařídil přísné utajení. Pravděpodobně se obával, že kdyby informace o zamýšleném opatření prosákla, mohl by si Západ blokádu hranice vyložit jako záminku ke konfliktu a přistoupit k dalšímu kroku ve studené válce.³⁹⁵

Na schůzi SED, 7. srpna 1961, oznámil Ulbricht rozhodnutí moskevské konference. Hranice sektoru bude uzavřena v noci z 12. na 13. srpna. Celá akce dostala název „Růže“.³⁹⁶ Politbyro stanovilo časový plán pro další přípravy. Nařídilo svolat Lidovou sněmovnu na 11. srpna, kde měl parlament vydat usnesení k otázce boje proti odchodu obyvatel. V něm měla být radě ministrů udělena plná moc k provedení technických opatření.³⁹⁷ Dále se projednávala otázka zahraničního obchodu. Do konce roku 1961 by mělo být hospodářství NDR zcela nezávislé na západoněmeckých dodávkách, protože se obávali embarga NATO poté, co dojde k uzavření mírové smlouvy.³⁹⁸ Dne 11. srpna ještě politbyro sdělilo všechny nutné instrukce a schválilo různá oznámení obyvatelstvu.³⁹⁹ Hlavním organizátorem této první fáze byl sám Ulbricht, který už předem detailně promýšlel, jak má být operace provedena. Do této plánovací fáze zasvětil jen několik málo dalších vedoucích funkcionářů – ministra pro státní bezpečnost Ericha Mielkeho, ministra vnitra Karla Marona, ministra obrany Heinze Hoffmanna a ministra dopravy Erwina Kramera.⁴⁰⁰ Každý z nich dostal příkaz připravit materiál, vše sepsat ručně a uložit ve vlastním sejfu. Vypracování celkového konceptu převzal Ulbricht sám. Teprve o několik dní později sdělil, že se rozhodl ustanovit Ericha Honeckera šéfem štábu.⁴⁰¹ Plánování operace Ulbricht nekonzultoval ani s politbyrem ani s radou obrany.

---

³⁹³ Taubman, W., c. d., 2005, s. 502; též Steininger, R., c. d., 2001, s. 240-242.

³⁹⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 236.

³⁹⁵ Přestože se ve Washingtonu objevily náznaky, že jsou USA odhodlány bránit Západní, ne však Východní Berlín, neměli Sověti jistotu, že se Američané proti opatřením nepostaví na odpor. Chruščovova nervozita se projevila v přísném utajení, které provázelo celou fázi příprav. Ani přísně tajné zápisy vrcholné schůzky Varšavské smlouvy, zaznamenávající podrobnou diskuzi o nadcházející mírové smlouvě, neobsahují vůbec žádnou rozpravu o zdi. Srov. Taubman, W., c. d., 2005, s. 502.

³⁹⁶ Steininger, R., c. d., 2001, s. 242.

³⁹⁷ Wagner, A., c. d., 2002, s. 447.

³⁹⁸ O uzavření hranice se výslovně nezmiňuje. Srov. Wagner, A., c. d., 2002, s. 447.

³⁹⁹ Na mimořádné schůzi politbyra byla potvrzena průvodní opatření plánovaného uzavření a schválen návrh usnesení Rady ministrů. Srov. Weber, H., *Dějiny NDR*, 2003, s. 185-186.

⁴⁰⁰ Wagner, A., c. d., 2002, s. 448.

⁴⁰¹ Weber, H., *Die DDR 1945-1990*, 2006, s. 59.

Podle svého osvědčeného způsobu vládnutí koncentroval šéf SED svou moc na sebe a skupinu vlastnoručně vybraných spolupracovníků.⁴⁰²

Rozkazy k nasazení ozbrojených sil z pověření Honeckera písemně vypracoval a na poslední chvíli vydal vedoucím kontrolní skupiny Rady obrany plukovník východoberlínské policie Gerhard Exner. Přitom se zdálo, že sám Exner nebyl do poslední chvíle zasvěcený. „Termín stanovil osobně Erich Honecker. Toto rukopisné vypracování plánu bylo provedeno den před postavením zdi. Plukovník Exner nevěděl do poslední chvíle, že má být tento rozkaz realizován druhého dne.“⁴⁰³ Na plánech ale pracovalo více přípravných štábů. Příkazy a podklady musely být k dispozici do 6 hodin ráno 12. srpna.

Na ministerstvu státní bezpečnosti shromáždil Erich Mielke již 7. července přes 60 odpovědných důstojníků k pracovní poradě. Při této příležitosti hovořil na oblíbené Ulbrichtovo téma – uzavření mírové smlouvy. O uzavření hranice výslovně řeč nebyla, ale některé náznaky musely upozornit i plukovníky ministerstva pro státní bezpečnost.⁴⁰⁴ Jestli byla na ministerstvu státní bezpečnosti vytvořena speciální skupina pro přípravy není dosud známo, ale spíše je to nepravděpodobné. Každopádně byly vedoucí kruhy ministerstva informovány Mielkem teprve navečer 11. srpna.⁴⁰⁵

Následujícího dne kolem 16. hodin podepsal Ulbricht (ve své funkci předsedy Rady národní obrany) připravené rozkazy a pověřil Honeckera provedením akce „Růže“.⁴⁰⁶ Kolem 21. hodin vysvětlil ministr obrany situaci důstojníkům Národní lidové armády, kteří se sešli na zámku Wilkendorf.⁴⁰⁷ Zatímco byli důstojníci posláni na zámek, vyskytoval se šéf štábu německé pohraniční policie v Biesenthalu (v budově školy německé lidové policie), kde obdržel rozkazy od generálmajora Seiferta.⁴⁰⁸ Ve 20 hodin bylo pohraniční policii přikázáno posílení hraniční služby v okruhu kolem Berlína. Stále platil příkaz utajení – důstojníci, kteří měli právě služební volno byli na svá pracoviště povoláni pod záminkou.⁴⁰⁹ Mezi 21. a 22. hodinou svolal Ulbricht mimořádnou schůzku ministerské rady. Usnesení bylo přijato až

---

⁴⁰² K nim patřili pravděpodobně první tajemníci strany v Berlíně a Magdeburgu – Paul Verner a Alois Pisnik, jakož i Willi Stoph v zastoupení nemocného předsedy rady ministrů Grotewohla. Srov. Wagner, A., c. d., 2002, s. 448.

⁴⁰³ Wagner, A., c. d., 2002, s. 449.

⁴⁰⁴ Jako například nařízení ministra navozit veškerý materiál kolem linie podél Berlína, aby mohla být v určitém okamžiku provedena operativní opatření podle jednotného plánu. Wagner, A., c. d., 2002, s. 450.

⁴⁰⁵ Wagner, A., c. d., 2002, s. 450.

⁴⁰⁶ Steininger, R., c. d., 2001, s. 261; též Wagner, A., c. d., 2002, s. 452.

⁴⁰⁷ Uhl, M. – Wagner, A., *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, München 2003, s. 44; též Wagner, A., c. d., 2002, s. 451.

⁴⁰⁸ Wagner, A., c. d., 2002, s. 456.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 456-457.

v noci mezi 22.30 a 23.00 hodin.⁴¹⁰ Dle něj měla být za účelem „zamezení nepřátelské činnosti revanšistických a militaristických sil Západního Německa zavedena na hranicích NDR včetně hranice do západních sektorů Berlína taková kontrola, jaká je obvyklá na hranicích každého suverénního státu. Na západoberlínských hranicích je nutné zajistit spolehlivý dohled a účinnou kontrolu, a tím uzavřít cestu podvratné činnosti. Tuto hranici smějí obyvatelé NDR překročit pouze s zvláštním povolením“.⁴¹¹

Ve 24 hodin byl vyhlášen poplach. Tím byla zahájena operace, které následující den přihlížel celý svět. První motorizovaná obrněná divize zajišťovala vnější hranice města. Osmá motorizovaná obrněná divize obdržela nařízení poslat část svých jednotek do Východního Berlína.⁴¹² Když se společnost ministrů vracela kolem 23.30 domů, byly už silnice do Berlína zaplněné sovětskými obrněnými vozy. Každý tedy pochopil, že rozhodnutí padlo už před závěrečným usnesením ministerské rady. O průběhu vojenských operací nebyli před 13. srpnem pravděpodobně informováni všichni členové Rady národní obrany. Rada se totiž jako grémium nesešla ve dnech před ani po uzavření hranice. Ovšem dříve nebo později byla většina jejích tehdejších členů zapojena do příprav.⁴¹³

Proces rozhodování se nekonal v kolektivu, ale zůstal výhradně v rukou Ulbrichta. Ten působil jako hlavní vedoucí akce. Jeho chránělec Honecker měl funkci odpovědného náčelníka generálního štábu, ministři Hoffmann, Mielke a Maron působili jako vykonavatelé pod vrchním dohledem ministra obrany Williho Stopha. Honecker, na Západě tehdy ještě téměř nepovšimnutý, využil příležitosti a prokázal své organizační schopnosti.⁴¹⁴

Policejní jednotky, bojové milice a armáda měly být tři hodiny po vyhlášení poplachu v co možná nejvyšším počtu přítomny podél berlínské hranice. Během této doby bylo potřeba zavřít většinu městských hraničních přechodů. Zároveň byl přerušen provoz povrchové dráhy a metra z a do Berlína. Ačkoli podle Honeckera nebylo nic podstatného, čeho by si nepovšimli⁴¹⁵, docházelo přesto k časovým prodlevám při vyhlášení poplachu a při stahování příslušníků bojových oddílů, kteří byli nasazeni v prvních řadách. Také ve veřejné městské dopravě docházelo k problémům. Přesto se však podařilo Západní Berlín uzavřít do 6. hodin ráno 13. srpna.⁴¹⁶

---

⁴¹⁰ Wagner, A., c. d., 2002, s. 453.

⁴¹¹ Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 35.

⁴¹² Steininger, R., c. d., 2001, s. 261.

⁴¹³ Wagner, A., c. d., 2002, s. 451-454.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 448.

⁴¹⁵ Honecker, E., *Aus meinem Leben*, Berlin 1981, s. 203.

⁴¹⁶ Wagner, A., c. d., 2002, s. 459.

Více než 10 000 příslušníků pohraniční policie a veřejné bezpečnosti rozkopalo pouliční dlažbu uprostřed Berlína. Z kusů asfaltu a dlažebních kostek postavili barikády, do země zarazili betonové sloupky a natáhli zátarasy z ostnatého drátu. Až na 13 výjimek se uzavřely všechny hraniční přechody sektoru. Tranzitní doprava železničních tratí a metra byla trvale přerušena, provoz mezi oběma sektory se omezil na jedno vlakové a jedno podzemní nástupiště na nádraží Friedrichsstraße. Ze 33 stanic ve Východním Berlíně se 13 uzavřelo. V pohotovosti byla Národní lidová armáda s více než 7000 vojáky a několika stovkami tanků, která byla připravena zabránit průnikům sektorní hranice. Sovětské jednotky vytvořily kolem Berlína třetí obrannou linii.⁴¹⁷

Ulbricht, který detailně rozvíjel myšlenky o charakteru operace se během její realizace převážně držel zpátky. Ačkoli vše vymyslel, do uskutečnění operace se nezapojoval. Místo toho se ukázal přímo u hranice a převzal politické odůvodnění rozdělení Berlína. Ve východoněmeckém televizním vysílání vysvětlil o 5 dnů později: „Nikdo nám nemůže tvrdit, že bychom měli ostnatý drát v lásce. Ale ostnatý drát je bezpochyby dobrý a nutný k ochraně proti těm, kteří chtějí napadnout NDR.“⁴¹⁸

6.3. Reakce Západu na stavbu zdi

Časného rána 13. srpna 1961 byl Západ dokonale překvapen. Ve Washingtonu už také dříve uvažovali o možnosti, že by východní strana mohla na hranici sektoru uskutečnit drastická opatření, která by sloužila ke kontrole útěků z NDR. Nikdo s tím ale vážně nepočítal.⁴¹⁹ Reakce Spojených států odpovídala přáním východní strany. Prezidenta Kenedyho informoval o situaci v Berlíně ministr zahraničí Dean Rusk. Sdělil mu, že americké zájmy nebyly východoněmeckou akcí narušeny. Prezident připustil, že i „to je řešení“ a vydal se na palubu své jachty „Marlin“.⁴²⁰ Jak se nechal slyšet „uzavření hranice je vždycky lepší než válka“.⁴²¹ Ve skutečnosti byl prezident beze všeho ochoten změnit status quo akceptovat. Z jeho pohledu byla stabilita rozděleného Německa, která mohla být ohrožena kolabující NDR, základním požadavkem pro dohodu a zachování míru. Uzavření hranice pro něj znamenalo nouzové opatření podmíněné situací v NDR. Zároveň s touto akcí spojoval svá

---

⁴¹⁷ Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 35.

⁴¹⁸ Ulbricht v televizním projevu z 18. srpna 1961. Srov. Wagner, A., c. d., 2002, s. 456; též Uhl, M. – Wagner, A., *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, München 2003, s. 48.

⁴¹⁹ Mimoto byla nyní pozornost Západu upřena na hrozbu se separátní mírovou smlouvou. Všem ostatním náznakům tak nebylo věnováno příliš pozornosti. Srov. Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohhpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 187.

⁴²⁰ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 372.

⁴²¹ Wettig, G., c. d., 2006, s. 187-188.

očekávání, že východní strana upustí od dalších požadavků. Věřil, že se tímto situace přiblížila jeho cíli – oboustranně uspokojujícímu kompromisu v berlínské otázce.⁴²² Nebral ale ohledy na pocity, které tento zásah vyvolal u Němců. Obzvláště obyvatelstvo Západního Berlína utrpělo šok. Odříznuté od okolí mělo pocit, že bylo vydáno napospas zvlí nepříteli. Ještě před chvílí bylo jejich město místem, které umožnilo kontakt Němcům z obou jeho částí. Město, které nabízelo úkryt uprchlíkům, a které bylo pro obyvatele NDR obdivovanou „výkladní skříní“ Západu. A tomu byl nyní na ráz konec, aniž by se to nějak dotklo americké vlády, na jejíž pomoc Němci spoléhali.⁴²³

Všeobecně je třeba říci, že si soudruzi svou akci načasovali velmi výhodně. Pravděpodobně předpokládali, že se v noci ze soboty na neděli na Západě nikdo nebude zabývat politikou. A skutečně tomu tak bylo. Kennedy byl na jachtě na svém sídle v Hyannis Port, ministerstvo zahraničí bylo téměř opuštěné a ministr zahraničí Rusk byl na baseballovém zápase. Události nezaskočily ani britského ministerského předsedu Macmillana, který se ve Skotsku věnoval lovu tetřevů. De Gaulle se rekreoval v Colombey-les-Deux-Eglises.⁴²⁴

Adenauer obdržel zprávu o provedených opatřeních krátce před sedmou od Globkeho.⁴²⁵ I přes jeho radu neodletěl kancléř ihned do Berlína. Odpoledne učinil pouze stručné prohlášení pro rozhlas a televizi: „Společně se spojenci učiníme náležitá protioopatření. Spolková vláda prosí všechny Němce, aby těmto opatřením důvěřovali.“ Na obyvatele NDR se obrátil se slovy: „Jste a zůstanete našimi německými bratry a sestrami.“⁴²⁶ V zásadě apeloval na to, aby lidé zachovali klid, a aby nebylo učiněno nic, co by mohlo ztížit situaci.⁴²⁷ Den nato se posadil se svým ministrem zahraničí Brentanem do televizního studia, kde se oba ve svém neobratném projevu vzájemně ujišťovali, že není důvod k panice. I v tomto projevu byla cítit jistá bezmocnost.⁴²⁸ O tři dny později přijal sovětského velvyslance Smirnowa, který ho ujistil, že sovětská opatření nejsou namířena proti Spolkové republice. Adenauer byl za této situace ochoten schválit prohlášení, které zaručovalo, že spolková vláda nepodnikne žádné kroky, které by přitížily vztahům mezi Spolkovou republikou a SSSR, a zhoršily tak

---

⁴²² To byl ovšem omyl. Chruščov v žádném případě nehodlal upustit od požadavku na vytvoření „svobodného města“ a na předání přístupových cest do rukou NDR. Srov. Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 188.

⁴²³ Wettig, G., c. d., 2006, s. 191.

⁴²⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 262.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 277.

⁴²⁶ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 372.

⁴²⁷ Toto prohlášení a rozhodnutí neodletět ihned do Berlína později kancléř omlouval tím, že nechtěl ještě zostřit situaci. Srov. Steininger, R., c. d., 2001, s. 278.

⁴²⁸ Steininger, R., c. d., 2001, s. 278.

mezinárodní situaci.⁴²⁹ A tak místo aby demonstroval národní solidaritu, pokračoval kancléř v přípravách na volby do spolkového sněmu.⁴³⁰

Ministerstvo zahraničí Spojených států obdrželo první hlášení o situaci v Berlíně v neděli před sedmou hodinou ranní. Oficiální prohlášení k situaci učinil téhož dne ministr Rusk. To bylo více než zdrženlivé. Provedená opatření byla podle něj zaměřena v první řadě proti obyvatelům Východního Berlína a Východního Německa a ne proti zaručeným pozicím spojenců v Západním Berlíně nebo proti přístupu do něj.⁴³¹ Ve stejnou dobu se sešel Willy Brandt se západními vojenskými veliteli v Berlíně. Vysvětlil, že očekává, že samotné protesty nestačí. Podle něj bylo třeba, aby spojenci podnikli různé kroky, odstranili zátaras a obnovili v Berlíně svobodu pohybu.⁴³² Vzhledem k neaktivitě Západu rostlo mezitím zklamání obyvatel Západního Berlína. Následujícího dne, v pondělí 14. srpna, jednání pokračovala. Diskutovalo se o možných protipatřeních, přičemž se projevila značná bezmocnost a nerozhodnost. Konečně z jednání vyplynulo, jak nereálné byly naděje Němců na ostrou reakci USA. Nikdo totiž nechtěl strhnout zátaras z ostatního drátu. Washington chtěl se Sověty vyjednávat.⁴³³ Ani porada na ministerstvu zahraničí dalšího dne, 15. srpna, nevyvolala velký rozruch. O co nyní šlo, byla nálada v Berlíně a v Německu. Němci totiž požadovali od Američanů víc, než pouhé protestní nóty. Otázkou ale bylo, co se kromě toho dalo dělat. Zúčastnění se shodli na tom, že s uzavřením hranice dostali do rukou vynikající nástroj propagandy, z čehož by mohli značně těžit.⁴³⁴

Téhož dne předali tři západní vojenští velitelé své protestní nóty. O dva dny později, 17. srpna, je se svou nótou následovaly také tři západní velmoci. Berličané byli zklamaní. Od Kennedyho čekali víc, než jen slova. Nikdo nechtěl násilnou akci, ale aspoň „nějakou“ akci. Někáký důkaz toho, že nedojde k něčemu podobnému, jako bylo obsazení Porýní Hitlerem.⁴³⁵ Kennedy se nakonec rozhodl uvést do stavu bojové pohotovosti americkou posádku v Berlíně

---

⁴²⁹ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 372.

⁴³⁰ Právě to, že Adenauer bez přerušení pokračoval ve volebním boji, jakoby se nic nestalo a napadal svého protikandidáta Brandta při každé příležitosti, byl špatný předvolební kalkul, který stál kancléře velmi mnoho sympatií u voličů. Srov. Steininger, R., c. d., 2001, s. 278; též Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 373.

⁴³¹ Heslo znělo: počkáme a uvidíme, co přijde. Steininger, R., c. d., 2001, s. 263.

⁴³² Steininger, R., c. d., 2001, s. 263.

⁴³³ Jak velvyslanec Steel informoval Londýn, nebyl tento vývoj ve Východním Berlíně žádným překvapením. Dokonce se divil, že NDR neuzavřela hranici již dříve. Podle něj donutil Chruščov k jednání proud uprchlíků a bylo pozoruhodné, jak pečlivě se při provádění opatření vyhnul všemu, co by jakýmkoli způsobem narušilo práva západních spojenců. Domníval se, že chtěl Chruščov vyjednávat, nikoli riskovat konflikt. Srov. Steininger, R., c. d., 2001, s. 265-266.

⁴³⁴ Steininger, R., c. d., 2001, s. 269-270.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 273.

a posílit ji asi o 1500 mužů.⁴³⁶ Celkově reagoval Západ na uzavření hranice různými protesty, které byly nejostřejší od těch, kterých se to bezprostředně dotýkalo. Také Spolková republika poslala Moskvě protestní nótu, ale u těchto diplomatických akcí také zůstalo.⁴³⁷

6. 4. Následky v NDR

I když KSSS a SED doufaly, že díky uzavření hranice nastanou lepší časy, byly si vědomy toho, že postavením zdi přiznaly obrovské problémy, se kterými se nedokázaly jiným způsobem vyrovnat.⁴³⁸ Ulbricht měl pocit, že musí také Moskvě zdůvodnit, proč bylo toto opatření nezbytně nutné. Zveřejněné argumenty přitom ale nehrály žádnou roli.⁴³⁹ SED uvedla právem hospodářské příčiny, jako vysoký životní standard SRN a nemožnost se jejímu stavu přiblížit. Hlavními příčinami, přinejmenším pro eskalaci pohybu utečenců, však byla panika. Podnět k útěku vytvořila propagandistická kampaň k uzavření mírové smlouvy do prosince 1961 a nepřátelská propaganda o možných protiopatřeních. Mnoho lidí rychle opouštělo NDR, protože se domnívalo, že budou hranice zavřeny na dlouhou dobu.⁴⁴⁰ Politické důvody, jako problém demokracie, svobody, základních práv a reformy SED zamlčela.

Ulbricht očividně zalhal, když informoval Chruščova o náhlé změně v myšlení obyvatel NDR, ba dokonce o jejich radosti, že byl nepřátelům zasazen úder.⁴⁴¹ Nebo si tuto náladu v SED sami namlouvali? Většina obyvatel byla totiž bezpochyby proti uzavření hranice. Ovšem pravdou je, že se objevily i hlasy řady intelektuálů, kteří viděli v tomto opatření šanci pro politické reformy. Ty se jim nyní zdály uskutečnitelné, za podmínek zvenku nerušeného vývoje.⁴⁴²

Ulbricht ale nemyslel na demokratizaci. Represivní opatření ihned po 13. srpnu ještě zesílila. Na samotných hranicích zřídilo vedení strany vražedný bezpečnostní systém. Zajištění hranice se nejprve omezilo na důkladné kontroly, zamítnutí cesty obyvatel NDR na Západ a zřízení zátaras z ostnatého drátu.⁴⁴³ Jenže ostnatý drát obyvatele NDR od pokusů o útěk nezadržel. A tak v noci ze 17. na 18. srpna 1961 začaly stavební čety nahrazovat

---

⁴³⁶ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 112.

⁴³⁷ Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995, s. 170.

⁴³⁸ Tamtéž, c. d., s. 169.

⁴³⁹ SED jako argument uvedla, že byl Západní Berlín ohniskem konfliktu a každou chvíli zde mohla vypuknout válka. Zeď byla tudíž podle ní cestou, jak zabránit zásahu NATO. Srov. Lemke, M., c. d., 1995, s. 169.

⁴⁴⁰ Lemke, M., c. d., 1995, s. 169.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 169.

⁴⁴² Tamtéž, s. 170.

⁴⁴³ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 186.

ostnatý drát zdí z dutinových tvárníc.⁴⁴⁴ Také potom následovaly četné průniky přes hranice, kterým často nemohlo být zabráněno ani použitím střelných zbraní.⁴⁴⁵ Ilegálních přechodů přes hranice přibýlo právě v důsledku zamezení volného pohybu v Berlíně. Sovětský svaz dal proto SED oprávnění, aby zřídila blokády i na hranicích se SRN. Vláda SED vydala 22. srpna rozhodnutí rozdat policii a armádě písemná prohlášení, v nichž stálo, že plně porozuměli tomu, že každý, „kdo poruší zákony NDR bude volán k pořádku, a bude-li to nutné i použitím zbraně“.⁴⁴⁶ Porušení služební povinnosti, především „nečinnost v případě nezbytného použití zbraně“, mělo být tvrdě potrestáno.⁴⁴⁷

Přes to všechno Ulbricht triumfoval. Nejen proto, že byly ukončeny problémy spojené s otevřenou hranicí. Zásadně se také změnila politická situace. Autorita východoněmeckého režimu byla posílena. Protože nepřicházeli „návštěvníci“ ze Západu, konsolidovalo se zásobování ve Východním Berlíně. Naopak Západní část města se nyní dostala do narůstajících obtíží a mnozí její obyvatelé se stěhovali do SRN.⁴⁴⁸

Také Chruščov byl s provedenou akcí spokojen a považoval ji za úspěšnou. Oproti vedení SED si však nebyl jistý, jestli je tím už zajištěna normalizace situace ve střední Evropě. Bez ohledu na všechny získané výhody měl obavy, protože mu bylo jasné, že uzavření Západního Berlína vyvolá na veřejnosti špatný dojem. Proto vedl od počátku nejen intenzivní ospravedlňující kampaň, ale snažil se i přejít do ofenzivy, když přiměl Ulbrichta, aby svůj obhajovací proslov spojil s ujištěním, že obyvatelé Západního Berlína smějí navštívit hlavní město NDR se zvláštním průkazem.⁴⁴⁹ Ministerstvo vnitra vyhlásilo 22. srpna udílení povolení k pobytu. Žádosti se měly podávat ve dvou výdejnách, které měly být podle pokynů zřízeny v Západním sektoru města – na nádražích Zoo a Westkreuz. Už 25. srpna však žádné propustky neexistovaly.⁴⁵⁰ Z nařízení západních spojenců a se souhlasem senátu byly výdejny

---

⁴⁴⁴ Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 41.

⁴⁴⁵ Mezi lety 1961 a 1989 bylo u Berlínské zdi zabito více než 130 lidí. Srov. Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 102-109.

⁴⁴⁶ Jen o dva dny později, 24. srpna 1961, byl zastřelen první uprchlík, Günter Litfin. Čtyřiatvacetiletý Východoberlíňan pracoval do 13. srpna v Západním Berlíně jako krejčí. Odpoledne 24. srpna se pokusil utéct nedaleko od Říšského sněmu. Když byl odhalen, skočil do kanálu oddělujícího Východní a Západní Berlín a plaval směrem na Západ. Břeh měl téměř nadosah, když na bezbranného plavce vypálil salvu příslušník hraniční stráže. Srov. Hertle, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007, s. 44.

⁴⁴⁷ Uhl, M. – Wagner, A., *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, München 2003, s. 50.

⁴⁴⁸ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 188.

⁴⁴⁹ Tamtéž, c. d., s. 189.

⁴⁵⁰ Pro obyvatele Západního Berlína to znamenalo konec možnosti navštívit východní Berlín. Toto platilo až do uzavření první pasové dohody, která byla schválena v roce 1963. Srov. Hertle, H.-H., c. d., 2007, s. 38.

průkazů uzavřeny, což se hodilo východní propagandě, která určila Západ za viníka přerušení kontaktů mezi lidmi v rozděleném městě.⁴⁵¹

Rok 1961 přinesl pronikavou změnu ve vývoji NDR. Společnost a stát byly zásadně přetvořeny podle pokynů okupační velmoci tak, aby odpovídaly sovětskému vzoru. Stavba Berlínské zdi odřízla NDR od Západu. Tím vznikla pro vedení SED stejná výchozí pozice, jakou měly ostatní komunistické vlády - lidé, kteří už nemohli jednoduše utéct se museli režimu přizpůsobit.⁴⁵² Berlínská zeď také prohloubila rozdělení Německa. Západní politika „síly“ a představa, že je možné změnit východoněmecký režim tlakem z vnějšku, ustoupila realističtějšímu odhadům. Nyní byly také zřetelné rozdíly, které se mezi oběma německými státy vyvinuly hlavně v padesátých letech. Hospodářský a společenský systém NDR se formálně upnul na socialistické ideje dělnického hnutí, ale politická diktatura, právní nejistota a chybějící svoboda tyto ideje zmařily. Důsledkem toho byla právě fixace obyvatelstva na Spolkovou republiku a odliv obyvatel do SRN.⁴⁵³

Ačkoli se Sovětům podařilo zastavit proud uprchlíků, ničeho jiného nedosáhli. Zeď pro ně znamenala krach. Bylo jasné, že ji museli postavit, aby si udrželi lidi pod svou nadvládou.⁴⁵⁴ SED zabezpečila opatřeními z 13. srpna 1961 a postavením zdi v následujících měsících existenci NDR a především získala moc. Zeď se vztyčila proti svému vlastnímu národu. Vyrůstala jako výtvar studené války a svědčila o tom, jak diktátorský režim opovrhující člověkem zalil vlastní neschopnost betonem. Zeď se stala znamením hanby pro SED. Nezadržela však „imaginárního“ třídního nepřítele, ale vytvořila zeď v hlavách mnoha lidí namířenou proti vnitřní službě „reálnému“ socialismu.⁴⁵⁵

---

⁴⁵¹ Wettig, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006, s. 190.

⁴⁵² Weber, H., *Die DDR 1945-1990*, München 2006, s. 60.

⁴⁵³ Wettig, G., c. d., 2006, s. 190; též Weber, H., c. d., 2006, s. 60.

⁴⁵⁴ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 112.

⁴⁵⁵ Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995, s. 169.

7. Doslov

Svobodné město Berlín?

Záměr vyhlásit Západní Berlín svobodným městem, a tím vyřešit Berlínskou krizi, byl od počátku problematický a těžko realizovatelný. Hlavním důvodem byla neschopnost fungování samostatného Západního Berlína, a to především kvůli územním a hospodářským podmínkám. Západní Berlín by byl bez zázemí čistě městskou obcí, která by odkázaná sama na sebe nebyla schopná existence. Město by bylo uzavřeno od veškerých bezprostředních spojení k ostatním zemím, a navíc ohraničené státem, který po něm toužil. NDR totiž považovala Západní Berlín za jemu neprávem odebranou druhou polovinu vlastní části rozděleného města.⁴⁵⁶ Zachovat existenci samostatného Západního Berlína by bylo možné pouze pod podmínkou neustálé ochrany, podpory a přílivu dotací. Takto vytvořené svobodné město by bylo pouze amputovanou částí, uměle udržovanou při zdánlivém životě. Berlín nedisponoval žádným nezávislým stykem s vnějším světem, a právě politické smlouvy a garance mohly zachovat spojení s ostatními zeměmi.⁴⁵⁷

Podle západních spojenců, měl být Západní Berlín mezinárodně neutrální. Neměl být tedy jen svobodným městem uvnitř německého státu, nýbrž suverénním útvarem, který měl být uvolněn ze státoprávního spojení s německým státem, postaven pod ochranu a garanci vítězných velmocí a pod dohled Spojených Národů.⁴⁵⁸ Zároveň měl být podporován přeložením sídel některých institucí OSN. Tímto by byla veškerá naděje, že se Berlín jednou znovu stane hlavním městem Německa definitivně zmařena. Kdyby se stal Berlín mezinárodně vytvořeným městem, přestal by mít jakýkoli význam pro Německo. Stal by se cizím tělesem uprostřed německého území. Životu v Berlíně by daly ráz instituce OSN a mezinárodní zájmy. Ty by také potlačily svébytný kulturní a hospodářský život, který by byl

---

⁴⁵⁶ Již 27. října 1958 Ulbricht prohlásil, že i když byl roku 1945 Berlín společně obsazen čtyřmi velmocemi, je stále součástí sovětské okupační zóny a náleží proto NDR. Západní spojenci podle něj nikdy nedisponovali právem vládnout v Berlíně, měli vždy pouze administrativní kompetence. Srov. Wettig, G., *Die Statusprobleme Ost-Berlins 1949-1980*, in: Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1980, s. 11; též Wagner, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002, s. 445; Stern, C., *Ulbricht. Eine politische Biographie*, Köln-Berlin 1963, s. 229.

⁴⁵⁷ Rauschning srovnává situaci v Berlíně se situací Svobodného města Gdaňsk, které bylo vyhlášeno v roce 1920 na základě Versailleské smlouvy na území odstoupeném Německou říší. Oproti Berlínu měl Gdaňsk výhodnější teritoriální a hospodářské podmínky. Gdaňsk, i přestože byl miniaturním státem, byl života schopným. Důvodů bylo hned několik: patřila k němu jedna z nejúrodnějších zemědělských oblastí v Německu, a navíc to bylo přístavní město s volným přístupem k moři, čímž mělo také neomezené spojení se zbytkem světa. K tomu měl Gdaňsk stoletou tradici autonomního města. To všechno však Berlínu chybělo. Srov. Rauschning, H., *Danzig, Berlin und die deutsche Frage*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 12. 1961, s. 1099.

⁴⁵⁸ Ehrler, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 10. 1961, s. 920-921.

tak jako tak ochromen nepřírozeným oddělením.⁴⁵⁹ Tím by byl zostřen protiklad k Východnímu Berlínu, který by byl všeobecně uznán hlavním městem Německé demokratické republiky.⁴⁶⁰ Vyhlášením Západního Berlína svobodným neutrálním městem by bylo definitivně dokončeno trojí dělení Německa. Odstranil by se tak rušivý element a příčina častých konfliktů, a tím by se stabilizovaly oba stávající německé státy. Svobodné město Západní Berlín by totiž mělo význam pouze v případě, že by vtisklo pečeť definitivnímu rozdělení Německa ve dva státy, které by mezi sebou neměly užší vztah než k ostatním státům. Tím by byla také zmařena jakákoli možnost ke znovusjednocení a zároveň i šance, aby se oba stávající státy samy dopracovaly k vytvoření celku v rámci konfederace, jak stanovil sovětský návrh mírové smlouvy z roku 1958.⁴⁶¹

Se vznikem svobodného Západního Berlína by se však také v Německu rozvinuly dva protikladné politické impulzy. NDR by toužila po sjednoceném Berlíně, který by se stal jejím hlavním městem.⁴⁶² Spolková republika na druhé straně by i přes své vazby k Západní Evropě nemohla jinak, než se postavit takovému vývoji na odpor, i přestože by k ní Berlín nepatřil. Existence neutrálního Berlína by vyprovokovala ilegální a násilné pokusy o integraci z obou stran.⁴⁶³ Taková situace by vyvolala krizi uvnitř Německa, která by mohla vyústit v občanskou válku. Svobodné město Západní Berlín by totiž bylo pouze výsledkem kompromisu mezi oběma mocenskými bloky. Toto rozhodnutí by však nebralo žádné ohledy na zájmy obyvatel Německa, a to ani v jednom z německých států.⁴⁶⁴

Ani ustanovení Západního Berlína svobodným městem by však nebylo dlouhodobým řešením. Ovšem nalézt takové řešení otázky Berlína, které by bylo oddělené od všech ostatních problémů týkajících se Německa, bylo téměř nemožné.⁴⁶⁵ Problém Berlína se stal totiž kritickým právě v souvislosti s obsazením a rozdělením Německa vítěznými velmocemi.

---

⁴⁵⁹ Rauschning, H., *Danzig, Berlin und die deutsche Frage*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 12. 1961, s. 1099.

⁴⁶⁰ Tamtéž, c. d., s. 1099-1100.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 1100.

⁴⁶² Wagner, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002, s. 445.

⁴⁶³ Ehrler, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 10. 1961, s. 924-925.

⁴⁶⁴ Rauschning, H., c. d., 1961, s. 1099 – 1100.

⁴⁶⁵ Podle Hermanna Rauschninga existovalo jediné izolované řešení Berlína, které by se nedotklo otázky sjednocení Německa, a sice obětování Západního Berlína západními velmocemi. To znamená místo toho, aby západní velmoci chtěly vytvořit sotva udržitelné svobodné město Západní Berlín uprostřed NDR, mohly jednoduše přenést Západní Berlín na území SRN. V tomto případě měly naložit veškeré obyvatelstvo (2,5 mil.) se všemi průmyslovými a obchodními podniky a dopravit je na Západ. NDR by tak přenechaly prázdné město a za to by možná vyjednaly korekturu hranice - možná kousek Durýnska – kde by založily něco jako „Nový Berlín“. Srov. Rauschning, H., *Danzig, Berlin und die deutsche Frage*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 12. 1961, s. 1101-1102.

Pokud by tedy mělo být nalezeno řešení, muselo by vycházet právě z příčin jeho vzniku. Teprve vyřešení těchto otázek by bylo předpokladem pro dlouhodobé řešení problému Berlína.⁴⁶⁶

Sovětský svaz odtud rozvinul iniciativu v otázce míru s Německem. Předložil vlastní návrh mírové smlouvy a neomezil se přitom jen na požadavek změny statutu Západního Berlína. Požadoval ji v souvislosti s všeobecným uzavřením mírové smlouvy s Německem. Západní velmoci nepostavily během třech let proti tomuto návrhu Sovětů, který nabízel urovnání celého komplexu problémů týkajících se Německa žádný vlastní návrh.⁴⁶⁷ Sovětský návrh odmítly a opakovaly svůj koncept znovusjednocení „ve svobodě“ prostřednictvím celoněmeckých voleb, což bylo pro Sověty z hlediska politické sebezáchovy nepřijatelné.

Řešením celého problému by bezpochyby bylo také definitivní rozdělení Německa na dva samostatné suverénní státy. Pokud by toto bylo řešení, na kterém by se oba bloky mohly shodnout, nikdo by jim nemohl bránit, aby ho provedly. Nevadilo by to německému národu a ze všeho nejméně SRN, jejíž kancléř, Konrad Adenauer, by takovýmto rozhodnutím zůstal ušetřen zodpovědnosti za následky nešťastně ztroskotané politiky, přičemž vinu by mohl připsat na konto neústupných Sovětů.⁴⁶⁸ Ale pokud by se velmoci k tomuto řešení rozhodly a došlo by k vytvoření dvou suverénních států, znamenalo by to přisouzení celého Berlína NDR. Svobodného města Západní Berlín by nebylo potřeba. V tomto případě by měl mít Západ odvahu vysvětlit obětování své části Berlína jako nevyhnutelný následek německé mírové smlouvy.⁴⁶⁹

Existovalo vůbec ještě jiné řešení německého problému, než radikální rozdělení? Znovusjednocení, jak si ho představovala SRN a západní velmoci nebylo reálnou politickou alternativou. Ale přesto návrh SSSR z roku 1958 o vytvoření konfederace NDR a SRN ukázal, že sama existence dvou německých států ještě zcela nevyklučovala znovusjednocení a že ještě existovala alternativa k úplnému rozdělení.⁴⁷⁰ Plán respektoval dvojí státnost a rozdílnost politického a sociálního způsobu uspořádání a přinesl i takové řešení, kdy by

---

⁴⁶⁶ Ehrler, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 10. 1961, s. 918-919.

⁴⁶⁷ Podle Rauschninga se svět nedostal do Berlínské krize kvůli iniciativě Sovětů z roku 1958, ale kvůli zdráhání se Západních velmocí vyřešit berlínský problém od základu, tedy učinit definitivní rozhodnutí o Německu. Srov. Rauschning, H., *Danzig, Berlin und die deutsche Frage*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 12. 1961, s. 1102.

⁴⁶⁸ Koch, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985, s. 365-366.

⁴⁶⁹ Rauschning, H., c. d., 1961, s. 1103.

⁴⁷⁰ Ehrler, K., c. d., 1961, s. 922.

nemuselo dojít k trojímu rozdělení Německa, tedy vytvoření svobodného města Západní Berlín. Pokud by totiž byla vytvořena konfederace, stal by se Berlín jejím hlavním městem, čímž by byl problém jeho statutu vyřešen. Tento návrh mírové smlouvy nebyl prvním, který SSSR podal. Již v březnu 1952 přišel Sovětský svaz s návrhem, jehož cílem tehdy ještě bylo vytvoření jednotného státu. Tento návrh byl však striktně odmítnut, aniž by byl západními velmocemi projednán.⁴⁷¹

Západní spojenci doposud odmítali znovusjednocení Německa hlavně kvůli vojenské neutralizaci Německa. SRN byla totiž nezbytným a silným partnerem v obranném systému Západu. Mimo to se sama Spolková republika nechtěla vzdát ochrany západních velmocí. Přesto je nanejvýš pravděpodobné, že důležitým důvodem odmítnutí znovusjednocení Německa byla také představa sjednoceného Německa s jeho obnovenou hospodářskou a vojenskou silou.⁴⁷² Ale podle Rauschninga to bylo právě rozdělení Německa, jeho militarizace a začlenění do mocensko-politických a vojenských bloků, co vytvářelo hrozbu, nikoli sjednocené vojensky neutrální Německo.⁴⁷³ Znovusjednotit Německo bylo však téměř neuskutečnitelné. V obou částech byly vytvořeny zásadně antagonistické politické a sociální systémy, které Německo rozdělily na dva nepřátelské tábory, jejichž spolupráce byla nemožná.

---

⁴⁷¹ Sovětský projekt z března roku 1952 (tzv. Stalinovy nóty) nabízel sjednocení Německa a obnovení suverenity jednotného státu v hranicích stanovených v Postupimi. Zároveň však předpokládal odchod zahraničních vojenských jednotek z území Německa nejpozději do jednoho roku, poté co mírová smlouva nabude platnosti. Zároveň by se Německo muselo zavázat, že nevstoupí do žádné koalice nebo vojenského spolku, který by byl namířen proti někdejšími protivníkům Německa za druhé světové války. Podle sovětského projektu mělo být sjednocenému Německu povoleno disponovat vlastní armádou, která by však sloužila pouze v nutném případě obrany země. Jednání o těchto návrzích by však znesnadnilo integraci SRN do západního společenství. Proto Západ na jednání nepřistoupil. Podle Reimana však dodnes není jisté, zda byly návrhy míněny pouze propagačně, nebo zda byla zanedbána možnost sjednocení Německa již koncem 50. let. Srov. Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. – Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 14-15; též Massitsch, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 6. 1960, s. 565.

⁴⁷² Evropské státy se obávaly hlavně restaurativního vývoje v Německu a možnosti, že Německo získá právo spolurozhodovat o jaderných zbraních. Srov. Nolte, E., *Der Weltkonflikt in Deutschland. Die Bundesrepublik und die DDR im Brennpunkt des Kalten Krieges 1949-1961*, München 1981, s. 42; též Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 14.

⁴⁷³ Rauschning, H., c. d., 1961, s. 1103-1105.

8. Závěr

Jen velmi zřídka dosáhla lokální krize takových rozměrů, že by se současně stala krizí světovou. Šok ze stavby zdi 13. srpna 1961 relativně rychle odezněl. Přes veškeré polemiky v západoberlínském tisku a na veřejnosti, namířené proti provedeným opatřením, došlo přinejmenším k vnější normalizaci. Většina obyvatel se zřejmě nové situaci přizpůsobila. Přesto zůstalo v Západním Berlíně vědomí krize všudypřítomné.

Pochopit problém Berlína je sotva snažší, než objasnit jeho řešení. Berlínská krize probíhala ve třech rovinách. Začátek první fáze se odehrával na mezinárodní rovině v letech 1948-1949. Nejednotnost čtyř vítězných velmocí v německé otázce vedla k ukončení pracovní činnosti kontrolní rady spojenců v Berlíně. Tím ztratil Berlín v březnu 1948 svou funkci sídla tohoto posledního skutečně celoněmeckého centrálního vládního aparátu.⁴⁷⁴ Nefunkčnost města rozděleného do čtyř sektorů, učinila z mezinárodní krize zároveň krizi lokální. Oddělené měnové reformy, rozdělení městské zprávy na západní a východní, blokáda a letecký most jsou události, které provázely tuto první fázi Berlínské krize, která byla v květnu 1949 na čas odložena dohodou zástupců USA a SSSR.⁴⁷⁵ Vytvoření Spolkové republiky Německo (září 1949) a Německé demokratické republiky (říjen 1949) znamenalo uvolnění ze stanovisek velmocí v jejich sporu o Německo. Velmoci však zároveň částečně přenesly své protikladné programy na své nynější partnerské státy v Německu.⁴⁷⁶

Vlastní politika obou německých států však nevedla k uklidnění napětí v Evropě. Rozhodující krok, který znamenal předzvěst opětovného vypuknutí krize přineslo schválení rozhodnutí spolkové vlády z března 1958 o vyzbrojení *Bundeswehru* jadernými zbraněmi.⁴⁷⁷ Tato událost významně vyhrotila mezinárodní situaci. Odpovídající zpětná reakce byla nevyhnutelná. Za této situace vyvolal Chruščov druhou Berlínskou krizi a zároveň novou fázi studené války. Příčinou propuknutí krize byla Chruščovova nóta z 27. listopadu 1958, ve které požadoval uzavření mírové smlouvy s Německem. Ve svém mimořádném projevu 10. listopadu 1958 a následně v obsírné nótě hrozil Chruščov západním velmocem, že vypoví jednostranně čtyřmocenský status Berlína a kontrolu nad spojovacími cestami do Berlína předá do rukou NDR. Tím měl být tento nedostatečně legitimovaný a útekem lidí trpící stát

---

⁴⁷⁴ Ehrler, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln, 10. 1961, s. 919.

⁴⁷⁵ Bradley, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 48-51.

⁴⁷⁶ Nolte, E., *Der Weltkonflikt in Deutschland. Die Bundesrepublik und die DDR im Brennpunkt des Kalten Krieges 1949-1961*, München 1981, s. 42-44.

⁴⁷⁷ Riemack, R., *Berlin und die vier Mächte*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik*, Köln 1962, s. 19.

stabilizován. Otázky zbrojení a jaderného vyzbrojení *Bundeswehru* sice nebyly výslovně zmíněny, byly ale 13 let po ukončení druhé světové války důležitým motivem pro tuto iniciativu. Západní velmoci, znepokojené krizovým vyústěním situace, odpověděly obdobnou nótou dne 31. prosince 1958, ve které požadovaly urovnání berlínské problematiky v souvislosti s celoněmeckou otázkou. Sovětský svaz, který k vyřešení otázky Berlína stanovil půlroční ultimátum, se postavil proti s požadavkem mírové smlouvy s dvěma německými státy, které by se měly samy na svém vzájemném vztahu dohnout. Pouze západní část Berlína se měla stát demilitarizovaným „svobodným městem“.

Ke zděšení Adenauera se ukázali Britové i Američani v zásadě ochotní ke kompromisu. Britský premiér Macmillan podnikl cestu do Sovětského svazu, kde vysvětloval možné ústupky v otázce vyzbrojení a v otázce uznání dvou německých států. Také americký ministr zahraničí Dulles přemýšlel o opatřeních, která by zvýšila legitimitu NDR. Naproti tomu francouzský prezident Charles de Gaulle zastával stejně jako Adenauer neústupné stanovisko.⁴⁷⁸

První výsledek krize tvořila konference ministrů zahraničí čtyř velmocí v Ženevě, která alespoň částečně konflikt zmírnila. Konference, která probíhala ve dnech 11. května – 5. srpna 1959 (s přibližně třítydenní přestávkou v době od 20. června do 13. července), se poprvé zúčastnily také zástupci obou německých států. V západním plánu pro Německo, který byl nazván podle nového amerického ministra zahraničí Christiana Hertera, měla sice německá otázka vedoucí postavení, sjednocení však plán předpokládal nejprve pro Berlín (v případě zřízení celoněmeckého výboru a svobodných voleb) a teprve v další fázi pro celé Německo. Sovětský svaz akceptoval přechodné řešení pro Berlín, trval však na zrovnoprávnění NDR.⁴⁷⁹

O několik týdnů později, v září 1959, byl Chruščov, jako první sovětský vůdce státu, přijat Eisenhowerem ve Spojených státech. Vyjádřil zde ofenzivně své přesvědčení, že Sovětský svaz pohrbí kapitalismus na základě hospodářské soutěže obou společenských systémů. To, na čem se s Eisenhowerem dohodl, byla nutnost změnit konečně mimořádnou situaci v Berlíně, a to na nové čtyřmocenské vrcholné konferenci.⁴⁸⁰

K tomuto setkání se dostavili předsedové vlád čtyř vítězných velmocí 16.-17. května 1960 v Paříži. V předchozích rozhovorech mezi USA, Velkou Británií, Francií a SRN se

---

⁴⁷⁸Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 65-75.

⁴⁷⁹Horčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: Historický obzor, č. 9/10 2000, s. 220-221.

⁴⁸⁰Reiman, M., *Chruščov a jeho zahraniční politika*, in: Reiman, M. - Luňák, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000, s. 30-31.

k otázce Německa a Berlína připojilo také nové téma týkající se zastavení jaderných zkoušek. Na tom, jestli budou ochotné vyjít vstříc požadavkům SSSR v případě otázek Německa a Berlína se západní velmoci nedohodly. Možné ústupky tak zůstaly s ohledem na zájmy SRN nejasné. Chruščov, který vyhlásil na jaře 1960 další snížení sovětských ozbrojených sil a 1, 2 milionu mužů, tušil ještě před začátkem konference, že by nedošlo k dosažení žádného pokroku jak v otázce Německa, tak v otázce Berlína. Zřejmě proto rozvrátil konferenci ještě dříve, než vůbec začala. Příležitost mu k tomu poskytlo americké špionážní letadlo, které bylo z velké výšky sestřeleno nad územím Sovětského svazu. Po několika slovních potyčkách odcestovala sovětská delegace z Paříže. Tímto byla Berlínská krize opět odložena. Nově eskalovala až po nástupu nového amerického prezidenta Kennedyho do úřadu v lednu roku 1961.

Nová americká administrativa počítala se sovětskými útoky až do uzavření separátní mírové smlouvy s NDR. K novému postoji patřilo obzvlášť zdůraznění vlastních práv na Západní Berlín a na přístupy do něj. Obávali se totiž velkých obtíží, pokud by Sovětský svaz překročil zamýšlené ústupky, protože případné blokády by se už nedalo čelit leteckým mostem.⁴⁸¹

Kennedy se setkal s Chruščovem 3.-4. června 1961 ve Vídni. Vedle dalších otázek týkajících se světové politiky (jako téma Kuby a Laosu) se dostali také do diskuze o Berlínu. Chruščov přitom hrozil válkou, pokud by západní velmoci odporovaly normalizaci situace v Německu.⁴⁸² Na Západě nastalo naléhavé plánování pro případ, že by došlo k jednostranné sovětské akci. Tato plánování vrcholila veřejnými projevy a masivními vyzbrojovacími opatřeními USA. Ve veřejném projevu vyhlásil Kennedy tři „essentials“, které měly zabezpečit samotný Západní Berlín.⁴⁸³

Ve Vídni předal Chruščov Kennedymu memorandum týkající se německé a berlínské otázky. V této nótě byla pro vyřešení berlínského problému stanovena nová šestiměsíční lhůta, která uvedla další fázi Berlínské krize.⁴⁸⁴ Chruščov stál pod tlakem narůstajícího proudu uprchlíků, hospodářského oslabení a tím také poklesu stability NDR. Vedení SED kolem Waltera Ulbrichta naléhalo na svého východního partnera, který nakonec na konci

---

⁴⁸¹ Steininger, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958 - 1963*, München 2001, s. 167-175.

⁴⁸² Tím byla myšlena mírová smlouva s Německou demokratickou republikou a převedení všech sovětských práv do její rukou.

⁴⁸³ Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995, s. 160-161.

⁴⁸⁴ Durman, K., *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991. Díl I. Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004, s. 537-538.

července 1961 akceptoval opatření k uzavření Západního Berlína od východní části města a od zbytku NDR.⁴⁸⁵

Dne 13. srpna 1961 byla (již několik měsíců předem technicky naplánovanou akcí) uzavřena spojení a západní část města byla v příštích několika týdnech a měsících obehnána zdí. Stavba zdi znamenala vyvrcholení a zároveň závěr Berlínské krize. Západní velmoci proti ní - kromě protestů - nic nepodnikly. Sami Rusové byli z účinků zdi překvapeni. V rámci svého cíle - stabilizovat NDR - dosáhli značného úspěchu. Proud uprchlíků byl zastaven a „výkladní skříň“ Západní Berlín uzavřena. Konec krize tedy znamenal definitivní rozdělení Německa. Ačkoli však zeď stabilizovala pohyb obyvatelstva a zamezila pronikání západních ideálů demokracie a kapitalismu, stala se hospodářskou, politickou a společenskou katastrofou. Zeď se stala symbolem komunistické tyranie. To, co se však 13. srpna stalo bylo především záležitostí Němců, a jen oni sami mohli věci zase uvést do pořádku. Avšak i po roce 1989, kdy byla zeď odstraněna, nadále zůstává tzv. „Mauer im Kopf“. Ještě dnes nebyly rozdíly mezi východními a západními Němci překonány a ne zřídka vzpomínají někteří „Ossi“ s nostalgií na starý režim.

---

⁴⁸⁵ Lemke, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995, s. 165-168.

9. Summary

The outbreak reason of the second Berlin crisis was Khrushchev's ultimatum of 27th November 1958 in which he required the closure of the peace treaty. In this note he threatened the Western powers to cancel the four-power status of Berlin and the control over the access routes to Berlin that would be transferred to the GDR.

The Western powers, concerned with the outfall of the situation, responded with a similar note on 31st December in which they demanded a settlement of the Berlin crisis involved in the context of the whole German question. The Soviet Union had declared the solution of the Berlin question within a half year ultimatum and opposed this note with a demand on a peace treaty with the German states. These should have reached an agreement on their mutual status. Only West Berlin should have become a demilitarized "free city".

The four-power's foreign ministers' conference in Geneva had the first consequence, which at least partially mitigated the conflict. The conference which had taken part from 11th May to 5th August 1959 (with a break about three weeks long - between June 20 and July 13) was attended by the representatives of the both German states for the first time. Although the German question had the leading position in the plan for West Germany, which was called after the new U.S. Secretary of State Christian Herter, but the reunion was firstly supposed for Berlin, only the next phase for whole Germany. Even though the Soviet Union would accept a temporary solution for Berlin, it insisted on equality of the GDR.

A few weeks later in September 1959 Khrushchev was invited by Eisenhower as the first Soviet leader to the United States. Together they agreed on a necessity to change this delicate situation in Berlin at a new quadripartite summit conference.

The prime ministers of the four winning powers came to this meeting in Paris in May 16 – 17th. However, the Western Powers could not agree on the situation whether they would be ready to oblige the requirements of the Soviet Union regarding the Berlin issues or Germany. Whether it would lead to concessions in respect of the interests of the FRG remained unclear. Khrushchev was beginning to suspect before the start of the summit, that there would be no question of progress, both in German and Berlin questions. So he had frustrated the conference even before it started. The opportunity for this had been provided by an American spy plane shot down in Soviet airspace. After changing a few words, the Soviet delegation was sent away from Paris. Thus the Berlin crisis was put off again. It newly escalated after Kennedy became the US President in January 1961.

The new position of the Kennedy Administration was especially the emphasis on their rights of access to West Berlin. Because of an inability to resist a possible blockade with an air bridge, they were afraid of considerable nuisance if the Soviet Union would trespass the intended concessions.

Kennedy met Khrushchev in Vienna in May 15 – 16th. Beside other issues that affected world politics they also discussed the Berlin question. Khrushchev threatened them with war, in case the Western Powers resisted the "normalization" of the situation in Germany. Emergency planning begun for the sake of an unilateral Soviet action in the West. These plans culminated in public speeches and massive equipment measures of the United States. In a public speech Kennedy declared three "essentials" that should have secured West Berlin.

In Vienna Khrushchev handed over a memorandum concerning the German and Berlin issues to Kennedy. The note was for the solution of the Berlin problem determining a new six-month period. This initiated a further phase of the Berlin crisis. Khrushchev was under pressure from a growing influx of refugees, economic weakening and thus reducing the stability of the GDR. The GDR leadership with Walter Ulbricht urged their east partner to finally accept the measures to seal off West Berlin from its eastern part and the rest of the GDR at the end of July 1961.

On 13th August 1961 the access routes were cordoned off, and the western part was walled up in the coming weeks and months. The wall was meant to be the culmination and also the end of the Berlin crisis. Except the protests, the Western powers did nothing against this situation. Even the Soviets were all surprised with the effects of the wall. As a part of their aims to stabilize East Germany they achieved a considerable success. The refugee flow was stopped and the "showcase" of West Berlin closed. As the consequence, the end of the crisis also meant the final division of Germany.

10. Prameny a literatura

Prameny

-BORRIES, A. von, *Berlin und die Krise der Bonner Politik*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 9. 1962

-EHRLER, K., *Das Berlinproblem vor seiner Lösung*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 10. 1961

-GRAF, K., *Die Lage nach Paris*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln 1960

-MASSITSCH, W., *Friedensvertrag und Wiedervereinigung Deutschlands*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 6. 1960

-MORE, W., *Zur Berlin-Frage*. in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 1960

-RAUSCHNING, H., *Danzig, Berlin und die deutsche Frage*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 12. 1961

-RIEMECK, R., *Berlin und die vier Mächte*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln 1962

-TORSVIK, T., *Die Mauer*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 3. 1963

-ZILLIACUS, M.P., *Vor der Gipfelkonferenz*, in: Blätter für deutsche und internationale Politik, Köln, 4. 1960

Literatura

-BANDULET, B., *Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich. Alternativen der deutschen Außenpolitik von 1952 bis 1963*, Würzburg 1969

-BISPINCK, H., „Republikflucht“: *Flucht und Ausreise als Problem für die DDR-Führung*, in: Wentker, H., *Vor dem Mauerbau*, München 2003

-BRADLEY, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994

-CATUDAL, H. M., *Kennedy in der Mauer – Krise. Eine Fallstudie zur Entscheidungsfindung in USA*, Berlin 1981

-DOKUMENTE zur Berlin Frage, 1944-1966, Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Gesellschaft für Außenwärtige Politik, München 1987

- DÜLFFER, J., *Europa im Ost-West-Konflikt 1945-1991*, München 2004
- DURMAN, K., *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991. Díl I. Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004
- EHLERT, H., *Militär, Staat und Gesellschaft in der DDR: Forschungsfelder, Ergebnisse, Perspektiven*, Berlin 2004
- EMMES, M., *Die Aussenpolitiken der USA, Japans und Deutschlands im wechselseitigen Einfluß von der Mitte des 19. bis Ende 20. Jahrhunderts*, Münster 2000.
- FIALA, J., *Cesta ke Karibské krizi* (diplomová práce, FF UK v Praze), Praha 2007
- FLEMING, D. F., *Americké politika a studená válka*, UK Praha 1971
- FOITZIG, J., *Sowjetische Hegemonie und Ostintegration der DDR*, in: Wentker, H., *Vor dem Mauerbau*, München 2003
- FRÖHLICH, S., *Die "Deutsche Frage" im Kontext globaler US-amerikanischer Sicherheitspolitik nach 1945*, in: ELVERT, J. – SALEWSKI, M., *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert, Band 1: Transatlantische Beziehungen*, Stuttgart 1993
- GADDIS, J. L., *Studená válka*, Praha 2006
- GOSSEL, D., *Briten Deutsche und Europa. Die Deutsche Frage in der britischen Außenpolitik 1945-1962*, Stuttgart 1999
- HANRIEDER, W. F., *Deutschland und die USA. Partner im transatlantischen Bündnis der Nachkriegsära*, in: ELVERT, J. – SALEWSKI, M., *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert, Band 1: Transatlantische Beziehungen*, Stuttgart 1993
- HERTLE, H.-H., *Die Berliner Mauer//The Berlin Wall. Monument des Kalten Krieges//Monument of the Cold War*, Bonn 2007
- HOFF, H., *Großbritannien und die DDR 1955-1973: Diplomatie auf Umwegen*, München 2003
- HOLZWEIßIG, G., *Die schärfste Waffe der Partei. Eine Mediengeschichte der DDR*, Köln 2002
- HONECKER, E., *Aus meinem Leben*, Berlin 1981
- HORČIČKA, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*, in: *Historický obzor*, č. 9/10 2000, s. 217 – 225

- HÜBNER, P., *Diktatur und Betrieb in der frühen DDR (1949-1961)*, in: Wentker, H., Vor dem Mauerbau, München 2003
- KOCH, P., *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985
- LEHMAN, H.G., *Chronik der DDR. 1945/1949 bis heute*, München 1988
- LEMKE, M., *Die Berlinkrise 1958 bis 1963. Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West Konflikt*, Berlin 1995
- LOCH, W., *Die Sowjetunion und die deutsche Frage. Studien zur sowjetischen Deutschlandpolitik von Stalin bis Chruschtschow*, Göttingen 2007
- MÄHLERT, U., *Kleine Geschichte der DDR*, München 2007
- MÜLLER, H. a kol., *Dějiny Německa*, Praha 1995
- MÜNGER, Ch., *Kennedy, die Berliner Mauer und die Kubakrise. Die westliche Allianz in der Zerreißprobe 1961-1963*, Paderborn 2003
- NOLTE, E., *Der Weltkonflikt in Deutschland. Die Bundesrepublik und die DDR im Brennpunkt des Kalten Krieges 1949-1961*, München 1981
- REIMAN, M. - LUŇÁK, P., *Studená válka 1954-1964*, Praha 2000
- RHÖNDORFER, Gespräche. Veröffentlichungen der Stiftung Bundeskanzler-Adenauerhaus. Bd. 6, Schwarz, Hans-Petr (Hg.): Berlinkrise und Mauerbau. Bonn 1985
- SCHWARZ, H.-P., *Adenauers Ostpolitik. In Spannungsfeld der Weltpolitik: 30 Jahre deutsche Außenpolitik (1949-1979)*, Stuttgart 1981
- STEININGER, R., *Der Mauerbau. Die Westmächte und Adenauer in der Berlinkrise 1958- 1963*, München 2001
- STERN, C., *Ulbricht. Eine politische Biographie*, Köln-Berlin 1963
- TAUBMAN, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005
- TIMMERMANN, H.(Hrsg.), *1961-Mauerbau und Außenpolitik. Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen*, Münster 2002
- UHL, M. – WAGNER, A., *Ulbricht, Chruschtschow und die Mauer*, München 2003
- VYKOUKAL, J.; LITERA, B.; TEJCHMAN, M., *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989*, Praha 2000
- WAGNER, A., *Walter Ulbricht und die geheime Sicherheitspolitik der SED. Der Nationale Verteidigungsrat der DDR und seine Vorgeschichte (1953 bis 1971)*, Berlin 2002

- WEBER, H., *Dějiny NDR*, Praha 2003
- WEBER, H., *Die DDR 1945-1990*, München 2006
- WEBER, H., *Kleine Geschichte der DDR*, Köln 1980
- WEBER, W., *DDR – 40 Jahre Stalinismus: ein Beitrag zur Geschichte DDR*, Essen 1992
- WETTIG, G., *Die Statusprobleme Ost-Berlins 1949-1980*, in: Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1980
- WETTIG, G., *Chruschtschows Berlin-Krise 1958 bis 1963. Drohpolitik und Mauerbau*, München 2006
- ZOLLING, H., *Kalter Winter im August. Die Berlinkrise 1961/63. Ihre Hintergründe und Folgen*, Hamburg 1967